Lei 10,20

Editura Didactică și Pedagogică
București, 1984

ION POPESCU

LIMBA ROMÂNĂ

GRAMATICĂ

Manual pentru clasa a VIII-a

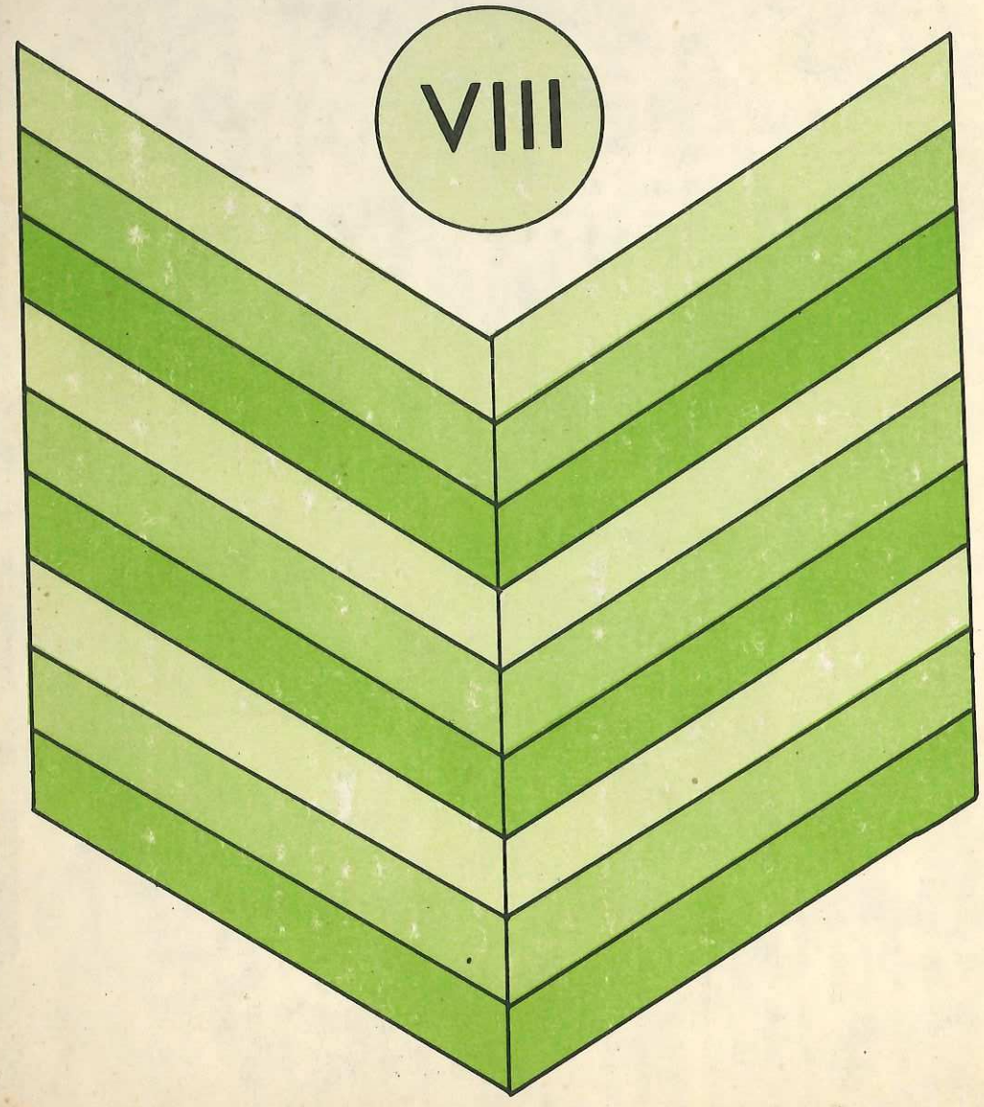

Ion Popescu

LIMBA ROMÂNĂ

GRAMATICĂ ȘI NOȚIUNI DE VOCABULAR
ȘI DE ISTORIE A LIMBII ROMÂNE

Manual pentru clasa a VIII-a

EDITURA DIDACTICĂ ȘI PEDAGOGICĂ, BUCUREȘTI

Manualul a fost elaborat în anul 1975, în conformitate cu programa M.E.Î.,
și revizuit în 1977.

Referenți: dr. **Mioara Avram**
prof. **Gheorghe Constantinescu-Dobridor**
prof. **Florin Popescu**
Au contribuit la îmbunătățirea lucrării, prin sugestiile lor, colective de profesori din București și din județele: Argeș, Brașov, Covasna, Harghita, Sibiu.

Referentul manualului revizuit: **Stela Toma**, filolog

Redactor: prof. **Magdalena Panaitiu**
Tehnoredactor: **Ghimiș Victoria**
Coperta: **Nicolae Sîrbu**

Exerciții recapitulative

I

1. Scrieți după dictare textul următor:

Vru să treacă șina de fier plină de păcură și-odată se-ntoarse către strein:
— Parcă te-aș cunoaște de undeva, spuse cu o uimire apăsătoare.
— Mărine!
— Vasile!
Marin lăsă lădița cu scule pe terasament și se apropie să-l vadă mai bine.
— Mă, omule! Mă, omule, bîigui.
Nu-și strînseră mîinile, se priviră lung, se cunoșteau din copilărie, se căutau uimiți cu ochii.
— De unde vii? Că pe-aici ți-au făcut pomenile...
— Maria trăiește?
— Trăiește!
— Și copiii?
— Și copiii. Veta mîine face nuntă...
Veta era fiica streinului, copilul cel mai mare.

(Eugen Barbu — *Soarta unui om*)

2. Spuneți care sînt semnele de ortografie și de punctuație întrebuințate în textul de la exercițiul 1 și explicați de ce s-a folosit fiecare dintre ele.

3. Spuneți care dintre cuvintele scrise cu liniuță de unire în textul de la exercițiul 1 ar putea fi scrise și nelegate prin acest semn de ortografie. Care dintre ele ar trebui întregite și cum?

4. Fraza „Nu-și strînseră mîinile, se priviră lung, se cunoșteau din copilărie, se căutau uimiți cu ochii" s-ar fi putut scrie și astfel: Nu-și strînseră mîinile, *dar* se priviră lung; *deoarece* se cunoșteau din copilărie, se căutau uimiți cu ochii.

Explicați de ce autorul a preferat prima variantă.

5. Înlocuiți fraza de la exercițiul 4 prin patru propoziții independente, apoi explicați dacă între aceste variante este vreo deosebire din punct de vedere sintactic și stilistic.

6. Treceți în vorbire indirectă textul de la exercițiul 1, înlocuind dialogul cu o simplă povestire liberă a discuției. Care dintre aceste două variante vi se pare mai realizată din punct de vedere artistic?

II

1. Notați cu *s* substantivele, cu *a* adjectivele, cu *p* pronumele, cu *n* numeralele, cu *v* verbele, cu *ap* adjectivele provenite din pronume, cu *adv.* adverbele, cu *prep.* prepozițiile, cu *conj.* conjuncțiile, din textul următor:

Din vremea cronicarilor bătrîni, care ne-au spus din ce origine împărătească ne tragem noi, pînă la 1859, cînd am spus fățiș ce vrem noi, de la scrisul cărturarilor străvechi pînă la poezia populară, pretutindeni și totdeauna, același vis, aceeași energie, aceeași voință ne-a muncit pe toți, către același ideal ne-am înălțat ochii cu toții, către același cer și cu aceeași nădejde și credință. 24 Ianuarie este sărbătoarea iubirei de Patrie și a puterei de a ne crea o Patrie!

(Barbu Ștefănescu-Delavrancea — *Patrie și patriotism*)

2. Spuneți în ce caz și ce funcție sintactică au substantivele, adjectivele și pronumele din textul de la exercițiul 1.

3. Notați cu *Pv* predicatele verbale și cu *Pn* pe cele nominale din textul de la exercițiul 1.

4. Despărțiți în propoziții textul următor, procedînd astfel:

— subliniați mai întîi predicatele;
— înscrieți într-un dreptunghi conjuncțiile care leagă între ele propoziții, precum și celelalte cuvinte cu rol de conjuncție;
— separați cu o linie verticală propozițiile:

Oamenii îl ascultau, plîngeau fierbinte, dar învățau cum trebuie să lupte aceia cărora le este dragă libertatea.

A stat acolo pînă la ultima suflare...

De treci și astăzi prin cîmpia ce se întinde între Dunăre și mare, poți să mai vezi piatra aceea unde a stat Gebeides și a cîntat cîntecul lui pentru viteazul Dapix și fiica lui, Gebila!...

(Alexandru Mitru — *Viteazul Dapix și fiica lui, Gebila*)

5. Notați cu *P* propozițiile principale și cu *S* pe cele secundare din textul de la exercițiul 4.

6. Spuneți în ce raporturi (de coordonare sau de subordonare) se găsesc propozițiile din textul de la exercițiul 4.

7. Explicați de ce unele dintre propozițiile din textul de la exercițiul 4 sînt despărțite prin virgulă.

Noțiuni de vocabular

Componența vocabularului.

Vocabularul fundamental. Masa vocabularului

I

Exerciții:

1. Numărați cuvintele din fragmentele de mai jos. (Se numără și cuvintele care se repetă indiferent de cîte ori.)

a) Studiul lexicului este interesant și important din cel puțin două motive: mai întîi pentru că bogăția unei limbi constă îndeosebi în bogăția și în varietatea vocabularului ei, iar, în al doilea rînd, pentru că schimbările care au loc în societate se reflectă, direct ori indirect, mai ales în vocabular, compartimentul limbii cel mai labil și mai supus influențelor din afară.

(Din vol. *Sinteze de limba română*)

b) Se vorbește des de ștergerea, în condițiile socialismului, a diferențelor dintre sat și oraș, prin continua ridicare a zonelor rurale la nivel citadin fără a le distruge specificul viabil.

(Mihai Beniuc — *În Țara Lăpușului*, în *Scînteia*, nr. 10 115)

c) Culmile Scripetelui se deslușeau în această zi cu soare, după multele ploi de pînă aci, colțuroase și limpezi ca o cunună de securi.

(Gala Galaction — *La Vulturi!*)

2. Sublimiați, în textele de mai sus, cu roșu cuvintele cele mai cunoscute, mai mult întrebuințate și mai des repetate, cu albastru pe cele care se folosesc, în general, mai rar în vorbire și cu verde pe cele necunoscute de toți vorbitorii, deoarece se întîlnesc foarte rar, de obicei în presă sau în anumite lucrări de specialitate.

3. Numărați separat cuvintele din fiecare dintre cele trei categorii de cuvinte din textele de la exercițiul de mai înainte. (De data aceasta, fiecare cuvînt se socotește o singură dată, indiferent de cîte ori se găsește folosit în textele la care ne referim.)

Întrebări:

1. Cum vă explicați faptul că unele cuvinte vă sînt bine cunoscute și altele nu?
2. Cum puteți afla sensurile cuvintelor necunoscute de voi într-un text oarecare?
3. Cînd este recomandabilă folosirea neologismelor?

Explicaţii: *Vocabularul unei limbi reprezintă*, aşa cum se ştie, *totalitatea cuvintelor existente la un moment dat într-o limbă, precum şi a celor care au fost folosite cîndva de vorbitorii acelei limbi.*

În general, vocabularul oricărei limbi este bogat. Astfel, vocabularul limbii române cuprinde peste o sută douăzeci de mii de cuvinte, deşi dicţionarele obişnuite înregistrează cam cincizeci şi şase de mii.

Nu toate cuvintele ocupă însă acelaşi loc în vocabularul limbii române, nici nu au aceeaşi importanţă pentru vorbitori. Unele dintre ele sînt cunoscute şi înţelese de toţi vorbitorii acestei limbi, deoarece denumesc obiecte sau exprimă noţiuni de primă necesitate, au o întrebuinţare mai mare, sînt foarte vechi şi se caracterizează prin stabilitate. *Ele formează* **vocabularul fundamental** *al limbii române.* Numărul lor este foarte redus. După calculele, firește, aproximative, ale unor specialişti, *vocabularul fundamental al limbii române ar cuprinde circa 1 500 de cuvinte.*

Pentru *vocabularul fundamental* se mai folosesc şi alte denumiri: *vocabular de bază, fond principal de cuvinte, fond principal lexical.*

Toate celelalte cuvinte, mult mai numeroase, alcătuiesc **masa vocabularului.**

Din vocabularul fundamental fac parte, în primul rînd, *majoritatea cuvintelor de bază, din care, prin derivare sau compunere,* se formează numeroase cuvinte noi (amintiţi-vă familiile de cuvinte), cele care denumesc *obiectele de strictă necesitate omului, părţi ale corpului omenesc, diferite alimente, păsările* şi *animalele din preajma omului, unii arbori* şi *fructele lor, numele unor culori, zilele săptămînii, numele de rudenie* etc., precum şi unele *părţi de vorbire (articolele, pronumele, prepoziţiile, conjuncţiile, numeralele pînă la zece* şi *verbele* **a fi, a avea, a vrea).**

Astfel, dintre cele 112 cuvinte folosite în cele trei fragmente de la începutul acestui capitol, din care cîteva se repetă, pot fi incluse în vocabularul fundamental numai 47:

1. *este*	11. *unei*	21. *se*	31. *sat*	41. *după*
2. *şi*	12. *limbi*	22. *direct*	32. *oraş*	42. *multele*
3. *din*	13. *în*	23. *de*	33. *prin*	43. *ploi*
4. *cel*	14. *ci*	24. *ori*	34. *la*	44. *pînă*
5. *puţin*	15. *iar*	25. *afară*	35. *fără*	45. *aci*
6. *două*	16. *al*	26. *vorbeşte*	36. *le*	46. *limpezi*
7. *mai*	17. *rînd*	27. *des*	37. *această*	47. *ca*
8. *întîi*	18. *care*	28. *distruge*	38. *zi*	
9. *pentru*	19. *au*	29. *a*	39. *cu*	
10. *că*	20. *loc*	30. *dintre*	40. *soare*	

Observaţii: 1. Au fost socotite separat cîte două cuvinte în locuţiunea verbală *au loc (au* şi *loc)* şi în locuţiunea conjuncţională *pentru că (pentru* şi *că),* deoarece ele se întrebuinţează şi independent de locuţiunile respective.

2. Deşi masa vocabularului este atît de mare, numărul cuvintelor mai întrebuinţate în vorbire este destul de redus. Astfel, cineva ar putea scrie o carte de cîteva sute de pagini, fără a folosi mai mult de 3 000—4 000 de cuvinte. Marele poet Mihai Eminescu, de exemplu, a folosit în opera sa circa 3 600 de cuvinte, cu bogate semnificaţii.

II

Exerciţii de efectuat în clasă

1. Subliniaţi toate cuvintele care credeţi că ar putea să facă parte din vocabularul fundamental, folosite în fragmentele următoare:

a) Fiind cunoscute şi folosite de către absolut toţi vorbitorii unei limbi, cuvintele din fondul principal lexical cunosc cea mai mare frecvenţă în procesul comunicării lingvistice. De obicei, ele sînt şi foarte vechi şi trăiesc multă vreme. Caracterizîndu-se prin frecvenţă mare în vorbire, prin polisemantism, prin stabilitate şi prin capacitatea de a da naştere la derivate şi compuse sau de a intra în combinaţii sintactice cu caracter constant, cuvintele din vocabularul de bază prezintă o importanţă mult mai mare decît celelalte unităţi lexicale ale limbii.

(Din vol. *Sinteze de limba română)*

b) În ziua aceea nu era nici un nor deasupra, şi uriaşii munţi, care atîtea zile frămîntaseră şi sloboziseră, din coamele lor zbîrlite pînă la cer, ploile, trăsnetele şi şuvoaiele, erau acum blajini, tihniţi şi prididiti de soare. Numai în faţa cerului, mai sus decît brazii cei mai înalţi, vulturii pluteau neobosit, scăldîndu-şi aripile în lumină şi dînd fiorii morţii păsăretului de casă din jurul celor cincisprezece-douăzeci de locuinţe din fundul văii.

(Gala Galaction — *La Vulturi!)*

2. Subliniaţi cu două linii neologismele din textele de la exerciţiul 1 şi precizaţi care sînt sensurile lor, folosind, pentru cele mai puţin cunoscute, şi micul dicţionar explicativ de la sfîrşitul manualului.

3. Primul dintre fragmentele de la exerciţiul 1 este luat dintr-o lucrare didactică, al doilea din opera unui mare scriitor. Comparînd aceste texte, precizaţi în care dintre ele cuvintele din vocabularul fundamental sînt mai numeroase şi explicaţi de ce.

III

Exerciţii facultative

1. Folosind indicaţiile de la începutul acestui capitol, faceţi statistica tuturor cuvintelor din textele următoare, apoi subliniaţi toate cuvintele care credeţi că ar putea face parte din vocabularul fundamental:

a) Cum nu se dă scos ursul din bîrlog, ţăranul de la munte strămutat la cîmp şi pruncul dezlipit de la sînul mamei sale, aşa nu mă dam eu dus din

Humulești, în toamna anului 1855, cînd veni vremea să plec la Socola, după stăruința mamei.

(Ion Creangă — *Amintiri din copilărie*)

b) Mi-e inima de lacrimi plină,
Că-n ea s-au îngropat mereu
Ai mei, și-o să mă-ngrop și eu!
O mare e, dar mare lină.
Natură, în mormîntul meu,
E totul cald, că e lumină.

(George Coșbuc — *Vara*)

c) Frați buni ai frunzelor din codru,
Copii ai mîndrei bolți albastre,
Sfințiți cu roua suferinței
Țărîna plaiurilor noastre!
Din casa voastră, unde-n umbră
Plîng doinele și rîde hora,
Va străluci odată vremii
Norocul nostru,-al tuturora.

(Octavian Goga — *Plugarii*)

2. Alcătuiți o compunere în care să folosiți cît mai multe substantive, adjective și verbe care credeți că ar putea să facă parte din vocabularul fundamental.

3. Subliniați toate cuvintele care credeți că nu fac parte din vocabularul fundamental în compunerea cerută la exercițiul 2.

Neologismele și arhaismele

I

Se numesc **neologisme** *cuvintele împrumutate din alte limbi sau create recent prin mijloace proprii ale limbii române.*

Cele mai multe neologisme pătrunse în limba română în secolul trecut și chiar în secolul nostru sînt de origine latină. Unele dintre ele au fost luate direct din această limbă, altele au pătruns prin intermediul unei limbi moderne, mai ales prin acela al limbii franceze: *artă*, *monument*, *virtute*, *poet*, *poezie*, *patrie*, *glorie*, *știință*, *vocabular*, *origine*, *cotidian*, *fertil* (cu pronunția mai apropiată de cea a limbii latine decît de a limbilor moderne occidentale prin care au pătruns în limba română).

Se numesc **arhaisme (învechite)** *cuvintele, expresiile sau construcțiile foarte vechi, care nu se mai întrebuințează de mult în limba vorbită.*

Cele mai multe cuvinte de felul acesta nu se mai folosesc datorită faptului că obiectele sau noțiunile denumite de ele au dispărut.

În această categorie intră, de exemplu, toate denumirile unor funcții sau ranguri boierești din trecut, ca: *armaș*, *caimacam*, *clucer*, *paharnic*, *pîrcălab*, *spătar* și altele, ale unor categorii de ostași: *ieniceri*, *spahii* etc., ale unor obiecte de îmbrăcăminte, stofe, arme dispărute etc.

Afară de arhaismele la care ne-am referit aici, în unele scrieri vechi există și forme arhaice din punct de vedere fonetic *(variante fonetice*, ca: *poporal* în loc de *popular)* sau din punct de vedere gramatical: *aceștii* în loc de *aceștia*, *cari (carii)* în loc de *care* etc. sau anumite sensuri dispărute ale unor cuvinte folosite astăzi cu alte înțelesuri, de exemplu, *prost* cu sensul de „simplu", *mîndru* cu sensul de „înțelept" și altele.

Deși ieșite din vocabularul curent sau activ, deseori arhaismele s-au folosit și se mai folosesc și astăzi de către scriitori în operele lor, pentru a reda atmosfera unei epoci sau culoarea locală:

Azi Mihnea a-mbrăcat *chepeneag* de catifea roșie cu *ceaprazuri* și cu bumbi de aur [...] și-un *gugiuman* de samur cu *surguci* de pietre scumpe.

(Alexandru Odobescu — *Mihnea-Vodă cel Rău*)

Notă: Cuvintele consemnate în unele dicționare mai noi ca învechite (prescurtat *înv.)* sînt, de fapt, arhaisme. Deși aceste dicționare nu fac nici o mențiune la denumirile unor funcții sau ranguri boierești din trecut, și acestea sînt, în realitate, arhaisme.

II

Exerciții de efectuat în clasă

1. Folosind un dicționar al limbii române sau micul dicționar explicativ de la sfîrșitul manualului, stabiliți sensurile cuvintelor scrise cursiv în textele următoare și arătați care dintre ele sînt arhaice (învechite) și care sînt neologisme:

a) În cellalt unghi era așezat un dulap prin ale cărui sticle se vedeau o mulțime de *ciubuce* de *antep* și de *iasomie*, cu *imamele* de *chihlibar limoniu*, iar mai sus, pe o despărțire făcută într-adins, se vedeau o mulțime de *feligene* pentru *cafea*, cu *zarfurile* lor de argint, și cîteva *chisele* de dulceață.

(Nicolae Filimon — *Ciocoii vechi și noi*)

b) *Galbînul* — [...] Cînd am ajuns la marginea acelui sac, am găsit o *poporație* foarte amestecată de *galbini* olandezi și nemțești, de *irmilici* vechi și noi, de *carboave*, pînă și de *sfanțigi*, pînă și *firfirici*, care cu toții trăiau într-o *armonie* ce m-au adus în mare mirare, cunoscînd dihoniile care despart astăzi națiile.

(Vasile Alecsandri — *Istoria unui galbin*)

c) Lăcuitorii agricoli se împărțeau în *îmbele* Principate în trei clase:
1. *Răzeșii*, *cnezii* sau *moșnenii*, *carii* își păstraseră moșiile și *libertatea*

2. *Lăturașii*, oameni *slobozi*, oameni domnești, *carii* aveau numai libertatea lor; *aceștii* se alcătuiau din *răzeșii* ce-și vînduseră moșia fără persoana lor; din colonişti aduși de bunăvoia lor de boieri, spre a le lăcui *slobozitile*, adecă sate lăcuite de oameni *slobozi;* din ostașii *carii* ieșeau din slujbă, liberi după ce slujeau în cîteva cete *privilegiate*, precum: *a călărașilor*, *a curtenilor*, *a aprozilor*. Aceștia lăcuiau pe moșii boierești sau mănăstirești, fără să fie lipiți pămîntului; ei se numeau mai indeosebi *lăturași*, adică alăturea cu *vecinii*, sau *hrisovoliți*. [...]

3. *Vecinii* sau *șerbii*.

(După Mihail Kogălniceanu — *Sclavie, vecinătate, boieresc)*

d) Toate cuvintele *polisemantice* — și în limba română sînt multe — au un *conținut* pe care-l putem *compara* cu o rețea de *sinonime*, pentru că multe *sensuri* pot fi *echivalente* în *situațiile* descrise la *sinonimie* cu un cuvînt deosebit.

(I. Coteanu și A. Bidu-Vrănceanu — *Limba română contemporană*, vol. II)

2. În textele de la exercițiul **1.** literele **b** și **c**, ați întîlnit formele:

poporație, *lăcui (lăcuiau, lăcuitorii, lăcuite)*, *îmbele*, *aceștii*, *carii*, în loc de: *populație*, *locui (locuiau, locuitorii, locuite)*, *ambele*, *aceștia*, *care*.

Precizați care dintre formele din textele menționate sînt variante fonetice ale formelor literare folosite astăzi și care sînt variante gramaticale.

3. Explicați ce sens au cuvintele *a fi lipiți pămîntului* din textul de la litera **c**, care astăzi se folosesc în expresia *a fi sărac lipit pămîntului*.

III

Exerciții facultative

Subliniați cu o linie arhaismele și cu două linii neologismele, din textele următoare, precizînd sensul fiecăruia (la nevoie folosind și un dicționar al limbii române):

a) Dascălul Chiosea, bătrîn cu antereu de calemcheriu, la cap cu cauc de taclit vărgat cu cearșaf alb, se plimba pe dinaintea băieților înarmat c-o vargă lungă, arzînd cînd pe unul, cînd pe altul, după cum i se părea. [...] Apoi să fi dus sfîntul pe vreunul să nu-și știe lecția, că dacă nu-l ajungea cu nuiaua, apoi scotea imineul din picior și-l azvîrlea după dînsul [...].

De pe la de-alde Chiosea ieșeau dieci de vistierie și calemgii; la de-alde el au învățat să scrie românește logofătul Greceanu, Văcărești, Anton Pann, Nănescu, Paris Momuleanu etc.

(După Ion Ghica — *Școala acum 50 de ani)*

b) În exercitarea puterii executive, domnul era ajutat de șase miniștri [...]. Marele-vornic (marele-logofăt în Moldova) sau ministrul de interne, marele-vistier (ministrul de finanțe) și secretarul de stat (ministrul de externe) formau Sfatul Administrativ [...]. Se pune astfel capăt marilor dregătorii cu competență teritorială mărginită la o parte a țării (banul Craiovei, marele-vornic și marele-logofăt de Țara de Sus și de Țara de Jos). Județele (ținuturile în Moldova) erau administrate de ocîrmuitori în Țara Românească și de ispravnici în Moldova, iar plășile (ocoalele în Moldova) de subcîrmuitori (privighetori în Moldova). [...]

Regulamentul organic a creat în toate orașele cîte un sfat orășenesc, compus din cinci membri aleși de staroștii tuturor corporațiilor.

(După *Istoria României*, vol. III)

Regionalismele

I

Exerciții:

1. Cuvintele scrise cursiv în fragmentul următor nu se folosesc în toate regiunile țării (unele deloc, altele cu forme diferite decît cele de aici). Subliniați-le pe cele folosite în regiunea voastră:

Cum au ajuns țăranii la Iași, boierii au pus mînă de la mînă de i-au ferchezuit frumos și i-au îmbrăcat la fel, cu *cheburi* albe și *cușme* nouă, de se mirau țăranii ce *berechet* i-a găsit. Apoi, se zice că i-ar fi dat pe *sama* unuia dintre boieri — *să* le *ție* cuvînt, ca să-i facă a înțelege scopul chemării lor la Iași.

(Ion Creangă — *Moș Ion Roată și Unirea)*

2. Folosind un dicționar al limbii române sau micul dicționar de la sfîrșitul manualului, stabiliți sensurile cuvintelor scrise cursiv în fragmentele de la exercițiul **1.**

Întrebări:

1. Care dintre cuvintele pe care nu le cunoașteți din textele de mai înainte le-ați putea înlocui prin altele cunoscute?
2. Voi cum spuneți, *samă* sau *seamă*, *să ție* sau *să țină?* Care sînt formele corecte?

Explicații: Cuvintele scrise cursiv în fragmentele de mai înainte nu se folosesc decît în anumite părți ale țării. În alte regiuni se folosesc sinonime ale lor. De exemplu, în loc de **cheb** (gheb, ghebă) se spune *zeghe*, în loc de **cușmă**, *căciulă*, în loc de **berechet**, *belșug* (noroc).

Asemenea cuvinte, cu o circulație mai restrînsă, folosite numai în anumite regiuni ale țării, se numesc **regionalisme.**

Regionalisme sînt și unele variante fonetice ale anumitor cuvinte, ca **samă** pentru *seamă*, **sară** pentru *seară*, **mîne** pentru *mîine*, **cîne** pentru *cîine* etc.

Regionalismele se folosesc, în general, în vorbirea mai puțin îngrijită. În limba îngrijită acestea nu apar decît în anumite situații, în special în operele literare, pentru localizarea acțiunii, pentru individualizarea personajelor, pentru unele efecte artistice.

Regionalismele nu trebuie confundate cu *formele populare*, care sînt cunoscute și folosite, în vorbirea neîngrijită, pe întreg teritoriul țării noastre (de ex.: *bumb*, *fîrtat*, *niznai* ș.a.).

II

Exerciții de efectuat în clasă

1. Folosind un dicționar al limbii române sau micul dicționar explicativ de la sfîrșitul manualului, precizați sensurile cuvintelor scrise cursiv în fragmentele următoare și notați deasupra cu *reg.* regionalismele:

a) Numaidecît în primăvară luă un țigan, îl puse să frămînte *imală* și-și lipi casa. În cîteva zile toți patru pereții erau lipiți și *muruiți*. [...] Acuma preutesei i-a intrat un lucru în cap:

— Știi tu ce, popă? zise ea într-o dimineață -- eu aș gîndi că ar fi bine să fac cîteva straturi colo de-a lungul gardului.

— Straturi?

— Da! să semănăm ceapă, morcovi, fasole, *barabule* și *curechi*. [...]

— Auzi tu, preuteasă, grăi acum popa, oare n-ar fi bine să semănăm *păpușoi* pe lîngă gard și împrejurul straturilor?

(După Ioan Slacivi — *Popa Tanda*)

b) Unul cu altul la un loc aveam acum, la începutul postului, vro patru-cinci ulcioare de *oloi*, trei-patru saci de făină de *păpușoi*, cîteva ocă de pește sărat, *perje* uscate, fasole, mazăre, bob, sare și lemne pentru cîteva săptămîni. [...]

În vacanție ne duceam acasă, ș-apoi [...] costițe de porc afumate, *chișle* și *buft umplut*, *trandafiri* [...] și slănină de cea subțire...

(După Ion Creangă — *Amintiri din copilărie*)

2. Cum se spune corect din punct de vedere gramatical: *cușme nouă* sau *cușme noi?* Cum vă explicați forma *nouă* în loc de *noi?* (Este o variantă fonetică arhaică sau o formă gramaticală învechită?)

III

Exerciții facultative

1. Subliniați cu o linie regionalismele și cu două linii arhaismele din fragmentele următoare, folosind și un dicționar al limbii române:

a) Atunci mezinul se vîrî iute în horn și, sprijinit cu picioarele de prichici și cu nasul de funingine, tace ca peștele și tremură ca varga de frică. Dar frica-i din rai, sărmana! Asemene cel mijlociu, țuști! iute sub un chersin [...].

Se iețește el [lupul] pe colo, se iețește pe dincolo, dar pace bună! iezii nu-s nicăieri!

— Mă!... că mare minune-i și asta... dar nici acasă n-am de coasă... ia să mai odihnesc oleacă ieste bătrînețe.

Apoi se îndoaie de șele cam cu greu și se pune pe chersin.

(După Ion Creangă — *Capra cu trei iezi*)

b) În fiecare casă boierească se creșteau copii de mazili, de boieri de neam și de poslușnici. Băieții învățau carte românească unul de la altul, sub direcțiunea vătafului sau a vreunui logofăt din curte; și fetele se dădeau pe mîna unei mame Sanda sau a unei jupînese Cristina, de le mustruluia și le învăța cusături de vapeluri, de gevrele și de sangulii, împletituri de bibiluri, fierturi de fel de fel de dulcețuri: rodozahar, șerbeturi de trandafir și de vișine, peltele de gutui și de mere, tetrea de chitră și deosebite vutci.

(Ion Ghica — *Teodoros*)

2. Găsiți sinonimele prin care se pot înlocui regionalismele din fragmentele incluse la exercițiul 1 și verificați dacă toate pot fi înlocuite prin acestea sau numai unele dintre ele.

3. Comparați cele două variante — cea din textele de la exercițiul 1 și cea cu regionalismele înlocuite prin sinonimele lor — și spuneți care este mai ușor de înțeles.

4. Alcătuiți:

a) două propoziții (fraze) în care să aveți și cel puțin cîte un cuvînt arhaic;

b) trei propoziții (fraze) în care să existe și cel puțin un cuvînt regional;

c) cinci propoziții (fraze) în care să se folosească și diferite neologisme.

Elemente de jargon și termeni argotici

I

Exercițiu:

Folosindu-vă de un dicționar al limbii române sau de micul dicționar explicativ de la sfîrșitul manualului, explicați cuvintele scrise cursiv în textele următoare:

a) De ai norocire a fi și d-ta *evghenis* din *protipendas*, vlăstare de viță aleasă, țandură de os sfînt, și ai trebuință a merge în provincție, fii sigur că ai să fii bine primit, găzduit, căutat și ospătat [...]

Pe urmă ai să mergi la *soirée* (pentru că în provincție e încă moda de *suarele...*)

(După Costache Negruzzi — *Fiziologia provincialului*)

b) Domnul Mache şade la o masă în berărie şi aşteaptă să-i pice vreun amic... Peste cîteva momente, iată că soseşte d. Lache...

Lache — *Bonsoar*, Mache.

Mache — *Bonsoar*, Lache.

(După Ion Luca Caragiale — *Amici)*

Întrebări:

1. Aţi mai întîlnit pînă acum cuvintele *evghenis, protipendas, soirée, suarea, bonsoar?*
2. Din ce limbă au fost luate ultimele trei cuvinte? Sînt toate scrise bine aici, ca în limba din care provin? (Verificaţi aceasta folosind şi un dicţionar al limbii române.)
3. Din ce categorie de oameni făceau parte persoanele care foloseau cuvintele de mai sus sau la care se referă Negruzzi?
4. Se mai folosesc astăzi aceste cuvinte? Care? Cine le întrebuinţează?

Explicaţii: Lache şi Mache, despre care este vorba în fragmentul din schiţa *Amici* de I.L. Caragiale, reprezintă tipuri de burghezi din a doua jumătate a secolului trecut.

Fără a fi culţi, ei voiau să lase această impresie. De aceea, se salută nu cu obişnuitul „*bună seara*", ci cu franţuzescul „*bonsoar*" (scris corect bonsoir).

Provincialul pe care îl ironizează Costache Negruzzi este tipul reprezentativ al moşierimii. Imitînd vorbirea acestei clase dominante de pe la jumătatea secolului trecut, el foloseşte cuvintele greceşti *evghenis* (= de neam mare) şi *protipendas* (= nobilime), precum şi cuvîntul franţuzesc *soirée* (= spectacol de seară, serată), transcris de autor şi în pronunţia românească a epocii: *suarea — suarele.*

Asemenea cuvinte, întrebuinţate în trecut de clasele dominante, cu intenţia de a impresiona şi de a se deosebi de oamenii de rînd, se numesc cuvinte de jargon (< fr. *jargon).*

Ele nu se folosesc în literatură decît pentru a ridiculiza sau a caracteriza anumite personaje, din trecut, aparţinînd moşierimii şi burgheziei.

Şi astăzi, unii oameni, adesea necunoscînd limbile respective, folosesc cuvintele: *bonjur, bonsoar, mersi, orevoar (orvoar), ceau, arividerci,* pronunţate astfel, dar scrise: *bonjour, bonsoir, merci, au revoir, ciao, arrivederci,* în limbile din care sînt luate (franceză sau italiană), adesea deformate şi poate de unii chiar neînţelese.

Ele nu sînt recomandabile. Nerecomandabili sînt şi *termenii argotici,* adică acele cuvinte născocite de vagabonzi, răufăcători, hoţi etc., pentru a comunica între ei fără a fi înţeleşi de ceilalţi vorbitori, aşa cum apar uneori în romanele poliţiste, pentru a caracteriza asemenea tipuri de oameni plasaţi la periferia societăţii.

Termeni argotici folosesc uneori şi studenţii, elevii şi alte categorii de oameni cu aceleaşi preocupări, ca un limbaj convenţional, care să nu fie înţeles de cei din jurul lor.

II

Exerciţii de efectuat în clasă

1. Subliniaţi cuvintele, expresiile şi pasajele cu caracter de jargon din textele următoare şi explicaţi de ce au fost folosite aici:

a) — Dar, întrerup eu, pentru cine aţi poruncit cafea, madam Popescu?

(Ion Luca Caragiale — *Vizită...)*

b) — Domnule Turturel! uită-te la mine... Te opresc, măgariule, să faci de mauvaises plaisanteries, pi conta doamnei Gregoraschko, soţia mè! (fr. *de mauvaises plaisanteries* — glume proaste)

(Ion Luca Caragiale — *High-life)*

c) *Bondici* — [...] Nu mă îndoiesc, duducă Aristiţa... că te iubesc!
Calipsiţa — Ui monsiu...
Pungescu — [...] Sper, domnişoară, că...
Aristiţa — Ui monsio.
Pungescu — Ui?
Dar, şarmantă demuazelă
Anima-mi de columbelă
În etern te voi iubi!
Calipsiţa (În parte)
— Chel bonior!
Pungescu — Aud?
Calipsiţa — Mersi.
Bondici — Şi eu, tij! o! duducuţă,
Să fiu bufnă, să fiu cuţă
Dacă nu te voi slăvi...
Aristiţa — Pur tujur?
Bondici — Tujur!
Aristiţa — Mersi!

(După Vasile Alecsandri — *Chiriţa în Iaşi)*

2. Din ce limbă provin majoritatea cuvintelor pe care le-aţi subliniat în textele de la exerciţiul 1? Cum sînt transcrise de autor acestea, ca în limba din care provin sau cum se pronunţă? Transcrierea pronunţiei este corectă? (Verificaţi toate acestea folosindu-vă şi de un dicţionar al limbii române.)

3. Subliniaţi cu două linii regionalismele din textele de la exerciţiul 1.

III

Exerciţii facultative

Notaţi cu **N** neologismele, cu **A** arhaismele şi cu **R** regionalismele din fragmentele următoare:

a) Pentru noi românii, studia antichităţii este o studie de neapărată nevoie; însă nu vra să zică să luăm romanilor limba şi literatura ca s-o schimosim într-un jargon fără originalitate. În antichitatea romană stau arhivele noastre: arhiva naşterii a instituţiilor fundamentale a societăţii şi arhiva

limbii... dar într-o măsură istorică. Să studiem, iar nu să prefacem, pentru că-i un lucru peste fire; lumea merge înainte şi nu se poate întoarce [...]; de aceea trebuie să rămînem români [...]. *(Studia* — cercetare; *vra* — vrea; *arhiva naşterii a instituţiilor* = arhiva naşterii instituţiilor — forme fonetice şi gramaticale învechite.)

(După Alecu Russo — *Cugetări)*

b) Simţul firesc a[l] românului seamănă a fi ameninţat de întreagă stingere. Sisteme se ridică în contra sistemelor, şcoalele se ridică una asupra alteia şi se întreabă în furia polemicei stîrnită de cîteva luni: Cine a dat născare jargonului?... Tu?... eu?... *(a* românului = *al* românului — întrebuinţarea arhaică a articolului *a* în loc de *al).*

(Alecu Russo — *Cugetări)*

Limbajul tehnic şi ştiinţific

I

Texte: *Deplasările roţilor* faţă de *şasiu* sînt *mişcări*, de asemenea *complexe*, care depind de *sistemele de suspensie* şi *direcţie* ale *automobilului.*

(Sergiu Cunescu, Dan Ignat, Toma Pavelescu, Andrei Săvulescu — *Îndreptar automobilistic)*

Unităţi gramaticale şi *lexicale* în acelaşi timp sînt şi *locuţiunile*, *grupuri de cuvinte* mai mult sau mai puţin sudate care au un *înţeles unitar* şi se comportă din punct de vedere *gramatical* ca o singură *parte de vorbire.*

(Gramatica limbii române, vol. I)

Întrebări:

1. Cunoaşteţi toate cuvintele scrise cursiv în textele de mai înainte?
2. Ce denumesc cuvintele scrise cursiv în primul text? Dar cele din textul al doilea?
3. La ce domeniu de activitate se referă primul text? Dar al doilea?
4. Există vreo deosebire între tehnică şi ştiinţă? Ştiţi care?

Explicaţii: Cuvintele sau îmbinările de cuvinte scrise cursiv în primul fragment se folosesc pentru a denumi părţi componente ale automobilului sau ale motorului acestuia: *roţilor*, *şasiu*, *suspensie*, *direcţie* sau ansambluri de piese: *sistemele de suspensie*, *direcţie* sau aspecte referitoare la funcţionarea acestora: *deplasările*, *mişcări* etc.

Asemenea cuvinte, utilizate mai ales în diferite domenii ale tehnicii, formează **limbajul tehnic,** pe care nu-l înţeleg, de obicei, decît acei care au cunoştinţe suficiente în acel domeniu.

În fragmentul al doilea sînt întrebuinţate unele cuvinte sau îmbinări de cuvinte înţelese şi folosite corect numai de cei care posedă cunoştinţele corespunzătoare din domeniul ştiinţei limbii (lingvisticii): *unităţi gramaticale* şi *lexicale*, *locuţiunile*, *grupuri de cuvinte*, *înţeles unitar*, *gramatical*, *parte de vorbire.*

Multe cuvinte care denumesc obiecte, procese sau însuşiri specifice se întrebuinţează şi în fizică, chimie, biologie etc. Toate acestea (termenii aceştia) formează *limbajul ştiinţific*, înţeles fără dificultăţi şi utilizat corect în primul rînd de specialiştii din diferite ramuri ale ştiinţelor naturii sau ale societăţii sau de cei care au studiat ori s-au folosit de anumite obiecte dintr-un anumit domeniu de activitate.

În general, termenii tehnici şi cei ştiinţifici nu sînt prea vechi. De aceea, cei mai mulţi fac parte din *masa vocabularului.* Cu toate acestea, unii au pătruns în vocabularul fundamental *(telefon, radio)*, iar alţii vor fi, probabil, incluşi cît de curînd *(combină, televizor).*

Cu cît ştiinţa şi tehnica progresează într-un ritm tot mai accelerat, cu atît se înmulţesc şi termenii specifici diferitelor lor domenii.

Nu este greu de observat că marea majoritate a termenilor ştiinţifici şi tehnici sînt de origine străină, fiind introduşi în limba română o dată cu obiectele sau procesele pe care le denumesc.

De multe ori, aceşti termeni au caracter internaţional cu o largă circulaţie, fiind folosiţi de toate popoarele la care tehnica şi ştiinţa au atins un anumit stadiu de dezvoltare.

Majoritatea lor au la origine cuvinte sau rădăcini din limba greacă veche sau din limba latină (de exemplu: *atom*, *cibernetică*, *microscop*, *televiziune* etc.).

Observaţie: Adesea, unele îmbinări de cuvinte, ca *parte de vorbire*, alcătuite din cuvinte obişnuite, capătă caracter de termeni tehnici sau ştiinţifici.

II

Exerciţii de efectuat în clasă

1. Notaţi cu **T** termenii tehnici, cu **Ş** pe cei ştiinţifici şi cu **TŞ** cuvintele folosite în ambele domenii — şi tehnic, şi ştiinţific — din textele următoare:

a) Problema consumului de ulei excesiv este aproape totdeauna legată de faptul că segmenţii nu-şi îndeplinesc funcţia de răzuire a uleiului stropit pe cilindri şi constituie cauza principală pentru care motoarele intră în reparaţie. De obicei, în astfel de cazuri se procedează la alezarea blocului, la schimbarea pistoanelor şi a segmenţilor.

(Petre Cristea — *Motorul de automobil)*

b) Deci lentila este o piesă optică, confecţionată dintr-o substanţă transparentă, mărginită de două suprafeţe sferice sau de o suprafaţă sferică şi una plană. Lentilele au forme variate, fapt care determină ca ele să fie desemnate prin denumiri diferite.

(Alexandru Dicu — *Manualul fotografului amator)*

c) E un fapt îndeobște recunoscut de cercetători că dialectele dacoromân, istroromân, aromân și meglenoromân, în ciuda diferențelor vizibile de astăzi mai ales în domeniul foneticii și al vocabularului, au format la origine o singură limbă, urmașă a latinei orientale, vorbită odinioară în provinciile dunărene romanizate...

(Alexandru Rosetti — *Istoria limbii române*, vol. IV)

2. Notați cu litera *N* toate neologismele din textele de la exercițiul 1.

3. Găsiți în manualul de chimie pentru clasa a VIII-a zece termeni științifici specifici acestei științe.

4. Găsiți în manualul de fizică pentru clasa a VIII-a zece termeni specifici acestei științe.

III

Exerciții facultative

1. Subliniați toate neologismele din textele următoare și notați cu **Ș** termenii științifici și cu **T** pe cei tehnici:

a) Dezvoltarea istorică a poporului român este strîns legată de teritoriul pe care el și strămoșii lui autohtoni l-au locuit, fără întrerupere, din cele mai vechi timpuri. De aceea este necesară cunoașterea principalelor caractere geografice ale acestui teritoriu, rezultate din așezarea sa, din aspectele și dezvoltarea reliefului, climei, rețelei hidrografice etc., toate acestea cu sensibile influențe, dar nu cu rol determinant, în dezvoltarea istorică a societății omenești de pe teritoriul țării noastre, de la comuna primitivă pînă la construirea societății socialiste.

(*Istoria României*, vol. I)

b) În cazul fotografierii, expunerea reprezintă intervalul de timp în care obturatorul permite ca obiectivul fotografic să transmită stratului fotosensibil lumina primită.

(Alexandru Dicu — *Manualul fotografului amator*)

2. Găsiți sinonimele prin care s-ar putea înlocui, în textele de la același exercițiu, cuvintele:

dezvoltare, strămoși, autohtoni, așezare, rețea hidrografică, sensibil, determinant.

3. Găsiți într-un manual de algebră zece termeni științifici specifici acestei discipline.

Sensul cuvintelor.
Sensul de bază, sensul secundar, sensul figurat

I

Așa cum se știe din clasa a VII-a, multe cuvinte pot avea, pe lîngă un sens **propriu**, *obișnuit, folosit curent, care trezește în mintea vorbitorilor imagi-*

nea obișnuită a unui obiect, acțiuni sau însușiri, și unul figurat, *mai puțin obișnuit, atribuit, în special de scriitori, unor obiecte, acțiuni sau însușiri, pe baza unor asemănări cu alte obiecte, acțiuni sau însușiri.*

Astfel, cuvîntul *picior* denumește unul dintre membrele inferioare ale corpului omenesc sau unul dintre membrele celorlalte viețuitoare, iar cuvîntul *gură*, cavitatea din partea anterioară (și inferioară) a capului oamenilor și animalelor, prin care sînt introduse alimentele în organism.

Acestea sînt *sensurile proprii* ale celor două cuvinte. În versurile: *Pe-un* **picior** *de plai,/ Pe-o* **gură** *de rai*, nu mai poate fi vorba de aceleași sensuri, ci de *sensuri figurate*, de *metaforę*.

Epitetele, *comparațiile*, *personificările* etc. sînt tot cuvinte cu sensuri figurate.

Sensuri figurate au și cuvintele scrise cursiv în versurile următoare:

Din văzduh cumplita iarnă *cerne* norii de zăpadă,
Lungi *troiene călătoare* adunate-n cer grămadă.
Fulgii zbor, plutesc în aer *ca un roi* de fluturi albi,
Răspîndind *fiori de gheață* pe ai țării *umeri* dalbi.

(Vasile Alecsandri — *Iarna)*

Chiar sensurile proprii ale cuvintelor nu sînt la fel de importante. Astfel, în **piciorul** *podului* sau **gura** *cămășii*, sensurile cuvintelor *piciorul* și *gura*, deși sînt *proprii*, rezultă din niște asemănări (analogii) stabilite între anumite obiecte și altele care seamănă cu ele. De aceea, primele sensuri se mai numesc și **sensuri de bază**, iar ultimele, **sensuri secundare.**

Dacă luăm, de exemplu, cuvîntul *umeri* din versurile de mai înainte, distingem ușor cele trei feluri de sensuri:

Ștefan are niște *umeri* lați *(sens de bază);*
Ștefan are *umerii* obrajilor foarte proeminenți *(sens secundar);*
Răspîndind fiori de gheață pe ai țării *umeri* dalbi *(sens figurat).*

În general, *sensurile secundare sînt mai numeroase decît cele de bază, iar cele proprii, decît cele figurate.* Acestea din urmă se folosesc mai frecvent în operele literare, pentru a se obține efecte stilistice cît mai sugestive.

II

Exerciții de efectuat în clasă

Precizați care sînt sensurile proprii și care sînt cele figurate ale cuvintelor scrise cursiv în fragmentele următoare:

a) Cum n-oi mai fi pribeag — Aduceri-aminte.
De-atunci înainte, — Luceferi, ce răsar
M-*or troieni* cu drag — Din umbră de cetini,

Fiindu-mi prieteni,
O să-mi *zîmbească* iar.
Va geme de patemi
Al mării aspru *cînt...*
Ci eu voi fi pămînt
În singurătate-mi.

(Mihai Eminescu — *Mai am un singur dor*)

b) Ziua ninge, noaptea ninge, dimineața ninge iară!
Cu o *zale argintie se îmbracă mîndra* țară;
Soarele rotund și *palid se prevede* printre nori,
Ca un *vis* de tinerețe printre anii trecători.

(Vasile Alecsandri — *Iarna*)

c) A trecut întîi o boare
Pe deasupra viilor,
Și-*a furat* de prin ponoare
Puful păpădiilor.

Cu acorduri lungi de liră
I-*au răspuns* fînețele.
Toate florile *șoptiră*,
Întorcîndu-și fețele.

Un salcîm *privi* spre munte
Mîndru ca o *flamură*.
Solzii frunzelor mărunte
S-au zburlit pe-o ramură.

(George Topîrceanu — *Rapsodii de toamnă*)

d) În schimb, însă, de subt marginile depărtate ale văzduhului de pretutindeni, nenumărate *grămezi* vinete de nouri *posomorîți*, cu *frunțile* îndrăznețe și amenințătoare, se iviră fără veste și *împînziră* într-o clipă, de jur împrejur, linia de împreunare a cerului cu pămîntul... Ai fi zis că imense și negre *urdii* de fantome uriașe urcau, în rînduri strînse, pe înalte trepte de *haos*, spre asaltul cel mai de deasupra al *tăriilor* cerești...

(Calistrat Hogaș — *În munții Neamțului*)

III

Exerciții facultative

1. Explicați care sînt sensurile de bază și cele secundare ale cuvintelor scrise cursiv în fragmentele următoare:

a) Copacii dimprejur *zvîrcneau* și începeau să se facă roșii. O sete groaznică îi *frigea* gîtlejul și măruntaiele. Gîndurile i *se topeau* în cap. S-ar fi trîntit întreagă în omătul ce *fierbea* la *nodurile* Iablanicioarei și-ar fi secat șuvoiul dintr-o sorbire, dar mai avea atîta *minte* să cugete că ar fi rămas pe loc *trăsnită*, copiii *s-ar fi prăpădit* și osteneala ei de pînă atunci ar fi fost de prisos. O *perdea* de sînge și de nebunie i se lăsa, încet, pe creieri. În pieptul ei *ardea* toată pădurea și bătăile inimii erau *bolovani încinși*, care *săreau* din loc și o izbeau în coaste.

(Gala Galaction — *La Vulturi!*)

b) O frumoasă și *sălbatică înfățișare* are șesul lung care *pornește* de la Buhalnița și se pierde dincolo de satul Hangu — mărginit de doi munți între cari curge Bistrița. Mai largă ori mai îngustă pe măsură ce munții se depărtează ori se apropie, Bistrița, urmîndu-și *pornirea capriciilor* ei, cînd, izbindu-se de o stîncă, zvîrle în *snopi argintii* valurile-i *spumate*, cînd, urmînd un povîrniș mai domol, își rostogolește în *solzi pînza scînteietoare;* apoi, *măreață*, *bătînd* molcom cu *undele* ei țărmurile *înflorite*, *fuge* la vale scăldînd cotiturile *coastei* printre ogoare, fînațuri ori poieni, ducîndu-se *să deștepte* aiurea alte ecouri.

(Alecu Russo — *Piatra Teiului*)

2. Folosind, la nevoie, și micul dicționar explicativ de la sfîrșitul manualului, precizați care sînt sensurile cuvintelor:

pribeag, *patemi*, *cetini*, *boare*, *ponoare*, *acorduri*, *liră*, *imense*, *fantome*, *asaltul*, *flamură*, *șuvoi*, *povîrniș*, *molcom*, *ecouri*,

din textele date ca exerciții la acest capitol.

3. Precizați care dintre cuvintele scrise cursiv în textele de la exercițiul 1 sînt folosite cu sensurile lor proprii și care cu cele figurate.

4. Găsiți sinonimele cuvintelor:

pribeag, *prieteni*, *patemi*, *zale*, *mîndru*, *se prevede*, *boare*, *flamură*, *mărunte*, *văzduhului*, *îndrăznețe*, *amenințătoare*, *imense*, *urdii*, *uriașe*, *copacii*, *groaznică*, *frigea*, *gîtlejul*, *măruntaiele*, *omătul*, *să cugete*, *osteneala*, *de prisos*,

din textele anterioare, și, încercînd să le înlocuiți unele prin altele, spuneți de ce autorii operelor din care au fost luate aceste fragmente le-au preferat pe cele folosite de ei acolo.

Dispariții de cuvinte. Schimbări de sens. Sensul cuvintelor în context

I

Dispariții de cuvinte

Așa cum s-a precizat mai înainte, atunci cînd s-a discutat despre arhaisme, unele cuvinte nu se mai folosesc astăzi, deoarece au dispărut instituțiile, funcțiile sau îndeletnicirile denumite de ele.

În această situație se găsesc toate cuvintele semnalate la capitolul despre arhaisme.

Din vocabularul curent (activ) al limbii române au dispărut sau sînt pe cale de dispariție și unele cuvinte folosite frecvent pînă acum cîteva decenii. Astfel, substantivul *tăbliță* denumea o placă de ardezie (un fel de gresie

argiloasă care se desface în foi subțiri), de formă dreptunghiulară, cu ramă de lemn, pe care elevii începători scriau cu un *condei* de piatră. Cuvintele *tăbliță* și *condei* au dispărut din vocabularul activ, fiind cunoscute numai de persoane mai în vîrstă. În aceeași situație se găsesc cuvintele *plasă*, care denumea o subîmpărțire teritorial-administrativă, *pretor*, care denumea pe șeful administrativ și al poliției unei plase, *pretură* (reședința pretorului), *prefect* (șeful administrativ și al poliției unui județ), *prefectură* (instituția și localul în care își exercita funcția prefectul) și altele.

Cuvintele de felul acesta nu pot fi considerate deocamdată arhaisme. Cu toate acestea, unele dintre ele au dispărut, iar altele sînt pe punctul de a dispărea din vocabularul activ al limbii române.

II

Schimbări de sens

Dacă examinăm cu atenție vocabularul limbii române, constatăm că cele mai multe cuvinte și-au păstrat sensul inițial: *pîine*, *lapte*, *carne*, *ou*, *găină*, *lup*, *vulpe*, *om* etc. Unele, pe lîngă sensul inițial, au căpătat sau au dezvoltat, mai tîrziu, alte sensuri. Astfel, cuvîntul *vornic* denumea cîndva pe unul dintre marii demnitari domnești, însărcinat cu conducerea treburilor interne ale țării. În secolul trecut, substantivul *vornic* denumea, mai ales în Moldova, pe primarul satului sau al unui tîrg, pe unul dintre micii funcționari comunali, care avea atribuții neînsemnate (distribuia corespondența, aducea la cunoștința cetățenilor știrile oficiale etc.). El ajunge astfel sinonim cu *crainic* sau *pristav*. *Vornic* sau *vornicel* se numea și flăcăul care, la nunțile țărănești, invita și cinstea pe oaspeți. Eminescu scrie în *Călin (File din poveste)*: *Iată vine nunta-ntreagă* — **v o r n i c e l** *e-un grierel*...

Dar cuvîntul *vornic* a trecut de mult în rîndul cuvintelor învechite. Există însă numeroase cuvinte folosite frecvent și astăzi, care și-au schimbat, în decursul secolelor, sensul inițial. Substantivul *carte*, prin care denumim o scriere tipărită, legată sau broșată în volum, se folosea, în trecut — și chiar azi în anumite regiuni —, cu sensul de *scrisoare:*

De din vale de Rovine — Nu din gură, ci din *carte*,
Grăim, doamnă, către tine, — Că ne ești așa departe.

(M i h a i E m i n e s c u — *Scrisoarea III)*

sau de *document scris (dovadă)*. Proverbul: *Ai carte, ai parte* înseamnă astăzi: dacă știi carte, izbutești mai ușor în viață. În trecut, cînd țăranii își justificau proprietatea prin acte (documente) scrise, proverbul avea sensul următor: dacă ai acte doveditoare, ți se recunoaște partea cuvenită (dreptul cuvenit).

III

Sensul cuvintelor în context

E x e r c i ț i u:

Într-o doină din Țara Moților, în care se deplîngea situația grea a țăranilor din Munții Apuseni, în trecut, figurează și versurile următoare:

Munții noștri aur *poartă*,
Noi cerșim din *poartă*-n *poartă*.

Explicați care sînt sensurile cuvintelor scrise cursiv din versurile de mai sus.

Î n t r e b ă r i:

1. Ce înțeles are cuvîntul *poartă* din primul vers reprodus aici?
2. Care este sensul cuvîntului *poartă* din versul al doilea?
3. Ce v-a ajutat să deosebiți sensurile acestor omonime?

E x p l i c a ț i i: Luînd izolat cuvintele *poartă* și *poartă* din versurile citate mai înainte, care sînt *omonime*, adică au aceeași formă, dar înțelesuri diferite, nu s-ar putea preciza sensul lor. Într-un *context*, adică împreună cu alte cuvinte, care exprimă o idee, sensul se precizează. Cuvîntul *poartă* din primul vers este verb și are sensul de *a poseda*. În al doilea vers, *poartă* este substantiv, denumind obiectul cunoscut de noi toți: în trecut, substantivul *poartă* însemna și curtea sau guvernul sultanului (Înalta Poartă). Expresia *din poartă în poartă* înseamnă *din casă în casă*.

Contextul poate fi limitat la o propoziție, la o frază și chiar la o îmbinare de cîteva cuvinte sau, mai întins, cuprinzînd mai multe propoziții și fraze. El este necesar nu numai pentru precizarea sensurilor omonimelor, ci și pentru stabilirea diferitelor sensuri ale cuvintelor polisemantice, așa cum s-a putut vedea la capitolul „Sensul cuvintelor".

Adesea, contextul ajută la deosebirea unor termeni tehnici și științifici, la recunoașterea sensurilor unor neologisme, arhaisme, regionalisme, a unor forme populare sau argotice.

Exemple: Dan desenează un *cilindru*.
Mașina noastră are patru *cilindri*.

IV

Exerciții de efectuat în clasă

1. Ținînd seama de contextele respective, precizați care sînt sensurile cuvintelor scrise cursiv:

Bunicul are o *vie* bătrînă la Odobești. Cînd bunica era *vie*, *via* era și mai bine îngrijită. El îl invita vara și pe tata *să vie* la el la *vie*. Strugurii din *via*

bunicului dau un *vin* de bună calitate. În vacanță și eu *vin* la bunicul. Întotdeauna mă *port* frumos, ca să nu-l supăr pe bunicul. Acolo oamenii se îmbracă în *port* național. Tata are un frate care lucrează în *port* la Constanța. Acolo veneau altădată multe *care* cu boi, *care* transportau cereale, *sare* și alte produse. Acestea se încărcau în cîte un vapor *mare*, apoi se transportau pe *mare* în toate țările.

Bunicul are un miel, care *sare* prin ogradă toată ziua.

2. Alcătuiți propoziții (fraze) în care să folosiți omonimele:

somn (pește) — *somn* (repaus fizic); *lin* (pește) — *lin* (domol) — *lin* (vas de stors struguri); *cer* (substantiv) — *cer* (verb); *car* (substantiv) — *car* (verb); *dar* (substantiv) — *dar* (conjuncție); *țol* (preș) — *țol* (unitate de măsură); *rasă* (substantiv) — *rasă* (participiul de la *a rade*).

3. Înlocuiți cuvintele și formele învechite sau regionale ale cuvintelor scrise cursiv în textele următoare cu cele actuale:

a) Sta să apună soarele după *orizon*, cînd vestea că ajutorul așteptat a sosit varsă *sperarea izbîndei* și un *curagiu* nou în inima acelei *mîni* de voinici români...

(Nicolae Bălcescu — *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*)

b) Erau cîteva luni de cînd mă înturnasem la Iași. Vîrtejul *soțietății*, *proțesuri*, intrigile politice mă cuprinseseră într-atît, încît, neaflînd *minută* de răgaz, am fugit la țară [...]. Nemaiputîndu-mă lupta, am scris să-mi vie *pasportul*. Am lepădat toate *romanțele* și m-am apucat de *cetit* pe Tucidid și pe Xenofon.

(După Costache Negruzzi — *Cîteva răvașe*, IV)

V

Exerciții facultative

1. Subliniați cuvintele care au dispărut din vorbirea curentă și precizați sensurile lor în textele următoare:

a) La barieră se isprăvise caldarîmul și o luam pe șleau cu roatele în noroi pînă la bucea, caii la pas și surugiii croindu-le cu bicele la dungi beșicate pe spinare.

(Ion Ghica — *O călătorie de la București la Iași înainte de 1848*)

b) Acest cortegiu princiar era orînduit astfel:

Avangarda se compunea din brasla agiei, alcătuită din călărești polcovnicești călări și armați; vel-căpitan de cazaci cu steagul și toboșarul său; talpașii dorobănțești pedeștri cu tobele, chiverele și cimpoaiele lor; vel-căpitan de dorobanți cu zapciii săi și cu cîțiva din brasla armenească, cu steag și tobe după dînșii; podari pedeștri cu topoarele pe umeri; [...] căpitanii de agie înarmați; ceaușul agiesc cu logofătul agiesc; polcovnicul de poduri cu polcovnicul de ciocli; polcovnicul de vînători cu polcovnicul de Tîrgoviște; apoi marele-agă cu podoabele lui după obicei.

(După Nicolae Filimon — *Ciocoii vechi și noi*)

2. Găsiți sinonimele cuvintelor: *caldarîm*, *talpași*, *polcovnic*, folosite în fragmentele de la exercițiul 1.

3. Găsiți neologismele întrebuințate în textele de la exercițiul 1 și explicați de ce autorii lor au folosit neologisme alături de arhaisme în aceleași contexte.

4. Găsiți patru cuvinte polisemantice din aceleași texte și explicați sensurile lor.

Sintaxa

Partea gramaticii care stabilește regulile îmbinării cuvintelor în propoziții și a propozițiilor în fraze se numește **sintaxă.**

Sintaxa propoziției și a frazei

I

Se numește **propoziție** *o comunicare în care există un singur predicat.*

Se numește **frază** *o îmbinare de două sau mai multe propoziții legate între ele prin înțeles.*

Felul propozițiilor:

- a) **după scop:**
  - *enunțiative*
    - propriu-zise
    - optative
    - imperative
  - *interogative*
    - propriu-zise
    - optative
- b) **după formă:**
  - *afirmative*
  - *negative*
- c) **după alcătuire:**
  - *simple*
  - *dezvoltate*
- d) **după înțeles:**
  - *principale*
  - *secundare (subordonate)*

Raporturile de *coordonare* prin
- *alăturare* (juxtapunere)
- *conjuncții*

subordonare:
- în *propoziție* prin
  - prepoziții
  - locuțiuni prepoziționale
- în *frază* prin
  - conjuncții
  - locuțiuni conjuncționale
  - pronume relative
  - adverbe relative

Părțile de vorbire:
- care se declină: (flexibile)
  - *substantivul*
  - *articolul*
  - *adjectivul*
  - *pronumele*
  - *numeralul*
- care se conjugă:
  - *verbul*
- care nu se declină, nici nu se conjugă: (neflexibile)
  - *adverbul*
  - *prepoziția*
  - *conjuncția*
  - *interjecția*

Părțile de propoziție:
- principale:
  - *subiectul*
  - *predicatul*
- secundare:
  - *atributul*
  - *complementul*

II

Exerciții de efectuat în clasă

1. Subliniați predicatele propozițiilor din textele următoare:

a) Nimic din ceea ce în ultimii ani a devenit frumos în Dobrogea nu este atît de frumos ca lanurile ei de grîu. În partea de stepă, unde satele sînt rare și nu crește nici un copac, pămîntul e liber de la un orizont la altul.

(Geo Bogza — *Dobrogea! Dobrogea!*)

b) — Mai rămîne vorbă despre asta? zise tata posomorît. Are să urmeze cum știm noi, nu cum vrea el, că doar nu-i de capul său. Cînd m-ar bate numai atîta grijă, măi femeie, ce mi-ar fi?

(Ion Creangă — *Amintiri din copilărie*)

2. Închideți într-un dreptunghi conjuncțiile și celelalte cuvinte cu rol de conjuncție din textele de la exercițiul 1.

3. Despărțiți cu o linie verticală propozițiile din frazele de la exercițiul 1 și notați cu cîte o cifră fiecare propoziție.

4. Analizați fiecare dintre propozițiile din textele de la exercițiul 1 după scopul, forma, alcătuirea și înțelesul lor.

5. Spuneți ce raporturi există între propozițiile din frazele de la același exercițiu și prin ce cuvinte de legătură s-au realizat aceste raporturi.

6. Notați cu **S** subiectele, cu **P** predicatele, cu **A** atributele și cu **C** complementele din propozițiile de la aceleași exerciții.

7. Notați dedesubtul fiecărui cuvînt cu **s** substantivele, cu **a** adjectivele, cu **p** pronumele, cu **v** verbele, cu **adv.** adverbele, cu **prep.** prepozițiile și cu **conj.** conjuncțiile din textele de la exercițiul 1.

III

Exerciții facultative

1. Procedînd ca la exercițiile de efectuat în clasă, analizați textele următoare:

a) Într-un loc, unde pe vremuri fusese o deplină pustietate, un întreg amurg și încă un ceas după aceea, am stat și am privit — și numai cu greu m-am dezlipit de acolo, făgăduindu-mi să revin — cîteva dealuri terasate, plantate cu viță de vie.

(Geo Bogza — *Dobrogea! Dobrogea!*)

b) Codrule, Măria ta,
Lasă-mă sub poala ta,
Că nimica n-oi strica
Fără num-o rămurea,
Să-mi atîrn armele-n ea.

(Codrule, Măria ta)

c) Luca Moșneagu însă mîna cum știa el, căci smîrțoagele lui de cai erau vlăguiți din cale-afară, și slabi, și ogîrjiți, ca niște miți de cei leșinați, nu zmei, cum zicea mama, care nu știa cum să mă urnească mai degrabă din casă.

(Ion Creangă — *Amintiri din copilărie*)

2. Spuneți care sînt semnele de ortografie și de punctuație folosite în textele de la exercițiul 1 și explicați pentru fiecare situație de ce s-au folosit acestea și nu altele.

Subiectul

I

Este partea principală a propoziției despre care se spune ceva cu ajutorul predicatului.

Cazul *nominativ*
Întrebările: *cine? ce?*

Poate fi: **exprimat** prin
- *substantiv* < comun / propriu
- *pronume*: personal, posesiv, demonstrativ, interogativ, relativ, nehotărît, negativ
- *numeral* < cardinal / ordinal
- *verb* < infinitiv / supin

multiplu — exprimat prin mai multe substantive, pronume, numerale, verbe la infinitiv sau supin.

II

Exerciții de efectuat în clasă

1. Subliniați cu o linie subiectele multiple și cu două linii celelalte subiecte din textele următoare:

a) Roșiile crescuseră, mari și coapte, crescuse și ardeiul, și pătrunjelul, și castraveții, lungi și verzi, și conopida, cărnoasă.

(Dumitru Radu Popescu — *Mări sub pustiuri*)

b) Aci erau Apulum, Salinae, Napoca, Patavium, Praetoria Augusta, Aquae, Auraria, frumoase și însemnate colonii romane, din care patru cu drept italic, și cea mai vestită decît toate, Sarmisegetuza Regia, capitala lui Decebal, numită apoi Ulpia Traiana, de ale cărei ruine plină e și astăzi Valea Hațegului (citiți *Saline*, *Pretoria*, *Acve*).

(Nicolae Bălcescu — *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*)

c) Pentru că să vezi d-ta: copiii din școală sînt despărțiți în mai multe căprării, cum am zice, și eu nu le dau învățătură decît celor mai grei la minte; ceilalți învață de la băieții mai mari, cum e Huțu. Și înțelegi d-ta că satul ar face mai bine dac-ar lăsa lucrurile așa cum sînt și ar pune în loc de al doilea dascăl pe Huțu...

(Ioan Slavici — *Budulea Taichii*)

d) Al doilea era tăcut și întunecat, dar nu vroia să le mai spună nimic celorlalți. [...]. Al treilea fusese lovit în burtă și mai trăia încă...

(După Marin Preda — *O oră din august*)

e) Văzu în dreapta o grădină părăsită. N-o lucrase nimeni și se vedea urma straturilor de anul trecut. La capătul ei [...] văzu o brezaie: o sperietoare făcută de copii, în joacă. Avea capul din dovleac galben, mare cît o baniță. Se vedeau ochii, nasul și gura.

(După Dumitru Radu Popescu — *Mări sub pustiuri*)

2. Analizați subiectele din textele de la exercițiul 1, arătînd prin ce părți de vorbire este exprimat fiecare dintre ele.

3. Separați în propoziții frazele din fragmentele de la exercițiul 1, apoi arătați care dintre ele nu au subiectul exprimat și de ce nu s-a simțit nevoia exprimării lui.

4. Explicați de ce s-a pus virgulă între substantivele:

Apulum, *Salinae*, *Napoca*, *Patavium*, *Praetoria Augusta*, *Aquae*, *Auraria* din textul al doilea de la exercițiul 1.

5. Alcătuiți următoarele propoziții:

— trei propoziții enunțiative afirmative cu subiecte multiple exprimate prin verbe la modul infinitiv;

— patru propoziții negative cu subiectele exprimate prin diferite pronume nehotărîte;

— două propoziții interogative cu subiectele exprimate prin numerale cardinale.

6. Arătați care este așezarea subiectelor din textele de la exercițiul 1 față de predicatele aceleași propoziții.

7. Arătați care dintre subiectele din textele de la exercițiul 1, așezate în urma predicatelor, ar putea fi trecute înaintea lor.

8. Transformați propozițiile enunțiative afirmative de la exercițiul 5 în propoziții negative.

9. Transformați propozițiile negative de la exercițiul 5 în propoziții enunțiative afirmative.

10. Transformați propozițiile interogative de la exercițiul 5 în propoziții exclamative.

III

Exerciții facultative

1. Despărțiți în propoziții frazele din fragmentele următoare și arătați care dintre ele au și care nu au subiectul exprimat:

a) Soarele răsare sau apune pe Rarău, norii se adună sau se împrăștie de pe Rarău, Moldova și Bistrița curg de o parte și de cealaltă a Rarăului, turmele urcă sau coboară de pe Rarău. [...]

În alte locuri pot fi munți mult mai mari sau fluvii puternice, marea sau oceanul, aici Rarăul reprezintă dimensiunea fundamentală a lumii...

(După Geo Bogza — *Rarăul*)

b) Dragu-mi era satul nostru cu Ozana cea frumos curgătoare și limpede ca cristalul, în care se oglindește cu mîhnire Cetatea Neamțului de-atîtea veacuri! Dragi-mi erau tata și mama, frații și surorile și băieții satului, tovarășii mei din copilărie, cu cari, în zilele geroase de iarnă, mă desfătam pe gheață și la săniuș [...]. Asemenea, dragi-mi erau șezătorile, clăcile, horele și toate petrecerile din sat, la care luam parte cu cea mai mare însuflețire!

(După Ion Creangă — *Amintiri din copilărie*)

2. Analizați subiectele exprimate din textele de la exercițiul 1, arătînd:

— felul lor (simple sau multiple);
— părțile de vorbire prin care sînt exprimate;
— locul ocupat de ele în propoziție (ordinea lor în propoziție);
— punctuația subiectelor multiple.

3. Explicați de ce unele dintre subiectele din fragmentele de la exercițiul 1 se găsesc în urma predicatelor acelorași propoziții. (Ce s-a urmărit prin această ordine?)

4. Schimbați ordinea subiectelor multiple din fragmentul al doilea de la exercițiul 1, trecîndu-le înaintea predicatelor și, comparîndu-le, explicați de ce efectul stilistic nu mai este același.

5. Explicați de ce n-a fost exprimat subiectul în unele dintre propozițiile din textele date la exercițiul 1.

6. Încercați să introduceți în textele respective subiectele neexprimate și precizați dacă exprimarea era mai clară sau mai greoaie.

7. Explicați de ce Ion Creangă a folosit cînd virgula, cînd conjuncția *și* între cuvintele din care sînt alcătuite subiectele multiple din textul dat la exercițiul 1.

8. Alcătuiți patru propoziții care nu pot avea subiect și explicați de ce acestea nu pot avea subiect.

9. Precizați ce deosebire este între o propoziție cu subiectul subînțeles și una fără subiect.

10. Care verbe predicative nu au subiect? (Explicați de ce, cu exemplificări.)

Propoziția subordonată subiectivă

I

Exerciții:

1. Înlocuiți substantivele *harnicul*, *leneșul*, *scumpul* din propozițiile din dreapta paginii cu propozițiile potrivite scrise în stînga paginii:

Cine se scoală de dimineață	**Harnicul** departe ajunge.
Cine este leneș	**Leneșul** mai mult aleargă.
Cine se scumpește	**Scumpul** mai mult păgubește.

2. Separați în propoziții fraza următoare și arătați felul propozițiilor (principale sau secundare):

— Așa-i, zise dascălul, e băiat foarte înțelept, și *trebuie* **să meargă la lucru.**

(Ioan Slavici — *Budulea Taichii*)

Întrebări:

1. Ce funcții sintactice îndeplinesc substantivele *harnicul*, *leneșul*, *scumpul* din proverbele de la exercițiul 1?
2. Suprimînd aceste substantive, se pot subînțelege subiectele propozițiilor respective? Motivați răspunsul vostru.
3. Înlocuind aceste substantive prin propozițiile scrise în stînga paginii, se precizează despre cine este vorba în propozițiile: *departe ajunge*; *mai mult aleargă*; *mai mult păgubește?* Răspunsul trebuie susținut de demonstrație.
4. Ce funcție sintactică credeți că au, în frazele astfel obținute, propozițiile: *cine se scoală de dimineață; cine este leneș; cine se scumpește?*
5. *Trebuie* fiind un verb impersonal, propoziția al cărei predicat este acesta poate avea ca subiect o persoană sau un lucru?

Explicații: În propozițiile: **Harnicul** *departe ajunge;* **Leneșul** *mai mult aleargă;* **Scumpul** *mai mult păgubește*, substantivele *harnicul*, *leneșul*, *scumpul* au funcție de subiect, fiindcă despre ființele denumite de acestea se spune ceva cu ajutorul predicatelor *ajunge*, *aleargă*, *păgubește*.

După înlocuirea acestor substantive prin propozițiile: *Cine se scoală de dimineață; Cine este leneș; Cine se scumpește*, propozițiile de mai sus se transformă în frazele următoare:

Cine se scoală de dimineață[1] / *departe ajunge*[2] /;
Cine este leneș[1] / *mai mult aleargă*[2] /;
Cine se scumpește[1] / *mai mult păgubește*[2] /.

în care propozițiile notate cu 2 sînt principale, iar cele notate cu 1 sînt secundare, subordonate acestora.

Propozițiile subordonate (1) au devenit subiectele regentelor lor (2).

Asemenea propoziții, care, în frază, au funcție de subiect al regentelor lor, se numesc **propoziții subiective.**

Propozițiile subiective prezintă următoarele caracteristici: *sînt propoziții subordonate în frază și îndeplinesc funcția de subiect al regentelor lor.*

Subiectivă este și propoziția **să meargă la lucru,** din fraza dată la exercițiul 2. În cazul acesta, propoziția subiectivă îndeplinește funcția de subiect al propoziției regente exprimate prin verbul impersonal *trebuie.*

Propozițiile subiective pot fi introduse prin:

a) pronume relative-interogative (**cine, care, ce,** ca în exemplele de mai înainte);

b) adverbele relative **unde, cînd, cum:**

Pare de necrezut **cum** *a trecut timpul.*

c) conjuncțiile **că, să, ca... să, dacă (de):**

Este adevărat **că** *acolo nu l-am căutat.*
Este bine **să**-*l ajuți și pe el* (**dacă** îl ajuți și pe el).

Topica: Propozițiile subiective care servesc ca subiect unor predicate exprimate prin verbe personale se introduc prin pronume relative și precedă, de obicei, propoziția regentă. (A se vedea exemplele de la exercițiul 1.)

Cînd predicatul regentei (verbal sau nominal) este exprimat prin verbe și expresii verbale impersonale prin conținut și unipersonale prin formă: *trebuie, se cuvine, se crede, se pare, se spune; este bine, este rău* etc., prin formele impersonale ale unor verbe personale: *pare, doare, rămîne* etc. sau prin adverbe predicative: *desigur, firește, probabil* etc., propozițiile subiective sînt introduse prin conjuncțiile enumerate mai sus. În cazul acesta propozițiile subiective se găsesc, în general, după regentă:

Trebuie **să meargă la lucru.**
Este necesar (bine) **să meargă la munte.**
Poate (probabil, desigur, firește) **că azi merge la teatru.**

Punctuația: *Oricare ar fi poziția ei față de regentă, propoziția subiectivă nu se desparte de aceasta prin virgulă.*

Observații: 1. Uneori verbul **a trebui,** ca predicat regent, este intercalat în interiorul propoziției subiective:

Pentru că să vezi d-ta: **omul** *trebuie* **să învețe a munci,** ca să poată trăi.

(Ioan Slavici — *Budulea Taichii*)

În cazul acesta și în altele asemănătoare, subiectul (aici *omul*), care precedă verbul impersonal, și determinanții acestuia aparțin subordonatei subiective, nu regentei.

2. Deși subiectul este o parte principală a propoziției, propoziția subiectivă este, în frază, o propoziție secundară.

II

Exerciții de efectuat în clasă

1. Despărțiți în propoziții frazele următoare și notați cu **SB** propozițiile subiective și cu **R** predicatele regente:

Cine știe carte are patru ochi. (Proverb)
Cine nu deschide ochii deschide punga. (Proverb)
Cine sapă groapa altuia cade singur în ea. (Proverb)
Cine seamănă vînt culege furtună. (Proverb)
Trebuie să plec imediat la școală.
Fiecare elev trebuie să-și pregătească zilnic lecțiile.
Este necesar să păstrăm bunurile școlii.
Este bine să asculți totdeauna sfaturile părinților tăi.
Desigur că și noi venim astăzi la școală.
Probabil că mîine va ploua și va fi frig.
Se cuvine să fim politicoși cu toată lumea.
S-a auzit că vom face o excursie la Sinaia și la Brașov.
Se crede că acolo ninge și viscolește.
Poate că veniți și voi cu noi la Sinaia.
Este de mirare cum și-a amintit de mine.
Este bine cum spune el.
Nu se știe cînd se va reîntoarce acasă.
Încă nu s-a aflat unde vom face următoarea excursie.

2. Arătați prin ce fel de părți de vorbire sînt exprimate predicatele regente din frazele de la exercițiul 1.

3. Arătați prin ce fel de părți de vorbire sînt introduse propozițiile subiective din frazele de la exercițiul 1.

4. Înlocuiți punctele cu propozițiile subiective potrivite:

Este greu să .....
Mi se pare că .....
Lui Dan îi place să .....
Trebuie să .....
Se zice că .....
Nu-i bine să .....
Firește că .....
Este sigur că .....

Nu este sigur unde .....
Nu se ştie cînd .....

5. Spuneţi prin ce părţi de vorbire sînt introduse propoziţiile subiective de la exerciţiul 4.

6. Precizaţi care sînt predicatele propoziţiilor regente de la exerciţiul 4 şi prin ce este exprimat fiecare dintre ele.

III

Exerciţii facultative

1. Notaţi cu **SB** propoziţiile subiective din textele următoare şi cu **R** regentele lor:

a) Însă în cele din urmă tot trebuia să meargă la el, ca să-i mulţumească pentru învăţătura lui Huţu şi să-i spună că, iacă, Huţu a crescut mare, ştie mai mult decît toţi băieţii din sat şi trebuie să meargă la lucru.

Îi era greu să se hotărască şi au trecut mai multe duminici pînă ce a putut să prindă destulă inimă, mai ales că el nu putea să meargă cu mîna goală şi trebuia să aştepte pînă ce vin strugurii pîrgavi, cea mai potrivită cinste pentru un dascăl ca Clăiţă. [...]

Lui Huţu nu-i lipseşte decît atestatul; le are pe toate celelalte. Ar trebui să meargă la oraş, să stea doi ani, cum am stat şi eu, şi să-şi ia şi atestatul.

(După Ioan Slavici — *Budulea Taichii*)

b) Mare de inimă, iar de gură şi mai mare, părintele Duhu nu se învrednicise de o viaţă mai bună; dar se vede că nici poftea el una ca asta, de vreme ce nu-şi astîmpăra gura cătră mai-marii săi, măcar să-l fi picat cu lumînarea.

(Ion Creangă — *Popa Duhu*)

2. Arătaţi prin ce sînt exprimate predicatele regente ale propoziţiilor subiective din textele de la exerciţiul 1.

3. Închideţi într-un dreptunghi cuvintele care introduc propoziţiile subiective din textele de la exerciţiul 1 şi arătaţi ce parte de vorbire este fiecare.

4. Arătaţi care dintre predicatele regente din textele de la exerciţiul 1 sînt urmate de mai multe propoziţii subiective. (Cu care dintre subiecte se aseamănă acestea?)

5. Schimbaţi topica frazelor următoare în aşa fel, încît predicatele regente să nu mai fie intercalate în propoziţiile subiective:

Omul harnic trebuie să-şi organizeze din timp activitatea.
Cineva trebuie să facă şi lucrul acesta.
Ileana ar fi trebuit să plece ieri la bunica ei.
Ilie va trebui să meargă după-masă la bibliotecă.

6. Alcătuiţi:
a) patru fraze în care propoziţiile subiective să fie introduse prin pronume relative;
b) patru fraze în care propoziţiile subiective să fie introduse prin conjuncţiile *că* şi *să*;
c) trei fraze în care propoziţiile subiective să fie introduse prin adverbe relative.

7. Alcătuiţi diferite fraze cu propoziţii subiective, folosindu-vă de regentele din stînga paginii şi de grupările de cuvinte din dreapta ei:

Se vede	unde se duc iarna rîndunelele.
Era mai bine	să ascult şi eu concertul de ieri.
Se zice	că tocmai tu te-ai supărat.
Mi-ar fi plăcut	ca mîine vremea să fie frumoasă.
Se poate	că mîine nu mai pleci la Iaşi.
Se va constata îndată	să mă fi aşteptat la gară.
Probabil	că nu eşti din părţile acestea.
Se ştie	că ai uitat ce mi-ai promis.
În clasa întîi se învaţă	cînd se poate scădea un număr din altul.
În clasa a doua se cunoaşte	cum se scrie fiecare literă.
Este adevărat	ce spune el.

8. Folosind următoarele predicate în propoziţiile regente: *se ştie (foarte bine)*, *s-a văzut (îndată)*, *ar fi trebuit*, *desigur*, *este indicat*, *probabil*, *(îi) place*, *este posibil*, alcătuiţi diferite fraze în care să existe şi una sau mai multe propoziţii subiective introduse prin conjuncţii, pronume sau adverbe relative.

9. Explicaţi ce deosebire este, din punct de vedere sintactic şi ca înţeles, între:

Trebuie să plec imediat la şcoală.

şi

Îmi *trebuie* zece lei.

(Înlocuiţi verbul *trebuie* cu un sinonim potrivit pentru fiecare din sensurile lui şi vă veţi lămuri mai uşor.)

Predicatul

I

Este partea principală a propoziţiei care arată ce se spune despre subiect.
Întrebările: **ce face?, ce este?, cine este?, cum este?**

Felurile lui
- **verbal**
  - *verb predicativ* la un mod personal
  - *adverbe* şi *locuţiuni adverbiale predicative*
  - *interjecţii predicative*
- **nominal** — *verb copulativ* + *nume predicativ*

Verbe copulative:
- *a fi*
- *a deveni*
- *a ajunge*
- *a se face*
- *a rămînc* etc.

Exprimarea numelui predicativ prin: { substantiv; pronume; adjectiv; numeral; verb la { supin; infinitiv }

Acordul cu subiectul: { **predicatul verbal** — în *număr* și *persoană*; **predicatul nominal** — verbul copulativ — în *număr* și *persoană* }

numele predicativ — adjectiv { *gen*; *număr*; *caz* }

II

Exerciții de efectuat în clasă

1. Subliniați cu roșu predicatele verbale și cu albastru pe cele nominale din textele următoare:

a) Apele curg la vale, munții urcă spre cer, culorile lumii sînt vii, iar zvonurile ei clare. Mesteceni ard, asemeni unor lumînări albe, în enorma catedrală a pădurilor.

(Geo Bogza — *Rarăul*)

b) Țara noastră este frumoasă și bogată. Ea are un relief foarte variat. Cîmpiile sînt mănoase, dealurile sînt plantate cu viță de vie și pomi fructiferi. Munții sînt împăduriți pînă la mari înălțimi. Pe platourile munților sînt pășuni întinse și ierburi de toate felurile.

Riurile sînt limpezi și pline de pește. Cursurile unor rîuri sînt captate și folosite pentru construirea de hidrocentrale.

Firește că astăzi numărul hidrocentralelor nu este destul de mare, dar desigur că peste cîțiva ani ele vor fi mult mai numeroase. Poate că și unii dintre voi veți deveni constructori de hidrocentrale.

E bine să ne cunoaștem țara, s-o iubim și să muncim pentru înflorirea ei.

Este vai de omul lipsit de simțul răspunderii!

c) Circulația cu bicicleta pe drumurile publice cu trafic intens este permisă numai persoanelor care au împlinit vîrsta de 14 ani. Organele miliției vor stabili, prin instrucțiuni, drumurile publice cu trafic intens.

Bicicliștii trebuie să circule numai pe pistele special destinate circulației bicicletelor cînd pe traseul urmat întîlnesc indicatorul „Pistă obligatorie pentru biciclete".

(Art. 62 din *Regulamentul pentru aplicarea Decretului nr. 328/1966 privind circulația pe drumurile publice...)*

d) Arabii au dovedit că uneori a modifica înseamnă a crea...

(Petru Comarnescu — *Chipurile și priveliștile Americii)*

2. Analizați verbele prin care sînt exprimate predicatele verbale și verbele copulative din textele de la exercițiul 1, arătînd: modul, timpul, numărul, persoana, conjugarea și diateza fiecăruia.

3. Arătați prin ce părți de vorbire sînt exprimate numele predicative din textele de la exercițiul 1.

4. Spuneți în care categorie de predicate se încadrează: *firește*, *desigur*, *poate*, *este bine* și explicați de ce le-ați încadrat astfel. (Consultați și capitolul *Predicatul* din manualul de gramatică pentru clasa a VII-a.)

5. Notați cu **SB** propozițiile subiective din textele de la exercițiul 1 și explicați de ce, în locul subiectelor, s-au folosit aceste propoziții.

6. Folosind un dicționar al limbii române sau micul dicționar explicativ de la sfîrșitul manualului, arătați care sînt sensurile cuvintelor: *enormă*, *trafic*, *intens*, *pistă*, *destinat*, *traseu* din textele de la exercițiul 1.

III

Exerciții facultative

1. Alcătuiți:

a) două propoziții cu predicate nominale, numele predicative fiind exprimate prin cîte două adjective;

b) trei propoziții cu predicate nominale, numele predicative fiind exprimate prin substantive;

c) două propoziții cu predicate nominale, numele predicative fiind exprimate prin pronume;

d) trei propoziții cu predicate nominale, numele predicative fiind exprimate prin adverbe;

e) o propoziție cu predicat nominal, numele predicativ fiind exprimat printr-o interjecție;

f) două propoziții cu predicate nominale, numele predicative fiind exprimate prin numerale;

g) două propoziții cu predicate nominale, numele predicative fiind exprimate prin verbe la modurile infinitiv și supin.

2. Alcătuiți patru fraze în care predicatele propozițiilor regente să fie exprimate prin adverbe predicative și trei fraze în care predicatele propozițiilor principale să fie exprimate prin verbe impersonale, iar subiectele prin propoziții subiective.

3. Dați trei exemple de propoziții în care predicatele să fie exprimate prin verbe impersonale.

4. Alcătuiți două propoziții fără subiect. (Rețineți că nu este vorba de subiectul subînțeles sau de cel inclus în persoana verbului, ci de predicate exprimate prin anumite verbe, a căror acțiune nu este săvîrșită de cineva sau de ceva.)

5. Faceți acordul predicatelor verbale, al verbelor copulative și al numelor predicative din paranteze cu subiectele propozițiilor respective, în textele următoare (toate verbele din acest text sînt la imperfect):

Cu fiecare pas pe care îl făceam orizonturile (a se schimba), încît mereu (a întoarce — eu) capul spre a contempla paradisul din care (a veni — eu). Acolo, în urma mea, (a ieși la iveală) priveliști care nu (a aspira) la măreție, dar (a fi) în totalitatea lor, și în mod amănunțit, (gingaș și încîntător). În verdele uriaș al văii, acoperișuri de țiglă, pîlcuri de mesteceni, tufișuri de măceși înfloriți, poiene presărate cu puzderii de flori (a părea) puse de un

meșter zugrav, cu mîna viguroasă... Pe fund de tot (a șerpui), strîngînd apa din alte cîteva văi, Bistrița și Dorna.

(După Geo Bogza — *Schiță de cosmogonie a Bucovinei*)

6. Alcătuiți o compunere în care să faceți o descriere a mamei sau a bunicii voastre, folosind diferite feluri de predicate.

Propoziția subordonată predicativă

I

Exercițiu:

Comparați frazele din dreapta cu propozițiile din stînga paginii și arătați care sînt predicatele unora și ale celorlalte:

Școala noastră *este* **impunătoare.**	Părerea tuturor *este* **că școala noastră este impunătoare.**
Dan *a devenit* **strungar.**	Întrebarea *este* **ce va deveni Dan peste cîțiva ani.**
El *este* **foarte harnic.**	Aceasta *înseamnă* **că el va fi și mai tîrziu un om foarte harnic.**

Întrebări:

1. Ce funcție sintactică au cuvintele *impunătoare, strungar* și *foarte harnic* din propozițiile din stînga?
2. Ce rol au verbele *este* și *a devenit* din aceleași propoziții?
3. Dar în frazele din dreapta, verbele *este* și *înseamnă* pot forma singure predicatele propozițiilor din care fac parte?
4. Dacă verbele *este* și *înseamnă* nu pot forma singure predicatele propozițiilor: *părerea tuturor este; întrebarea este; aceasta înseamnă*, ce fel de verbe sînt ele?
5. Ce găsim în aceste fraze în locul numelor predicative?
6. Ce fel de propoziții sînt: *că școala noastră este impunătoare; ce va deveni Dan peste cîțiva ani; că el va fi și mai tîrziu un om foarte harnic* (principale sau secundare)?
7. Dacă aceste propoziții sînt secundare (subordonate), care sînt regentele lor?

Explicații: Verbele *este* și *înseamnă* din frazele la care ne-am referit nu sînt predicative. Îmbinările de cuvinte:

Părerea tuturor este,
Întrebarea este,
Aceasta înseamnă

nu pot forma singure propoziții, deoarece le lipsesc numele predicative, care să spună ceva despre subiectele acestora. Locul numelui predicativ a fost luat aici de propozițiile:

că școala noastră este impunătoare,
ce va deveni Dan peste cîțiva ani,
că el va fi și mai tîrziu un om foarte harnic,

care, împreună cu verbele copulative *este* și *înseamnă*, formează predicatul nominal al propozițiilor respective.

Asemenea propoziții, care, în frază, au funcție de nume predicative ale unor regente, se numesc **propoziții predicative.**

Ca și numele predicativ, ele pot fi legate de subiectul propoziției prin verbele copulative: **a fi, a deveni, a se face, a ajunge, a însemna** și altele și sînt introduse prin:

a) conjuncții: **că, să, ca... să, dacă (de)** etc.;
b) pronume relative-interogative: **care, cine, ce;**
c) adverbe relative: **cum, cît;**
d) locuțiuni conjuncționale: **după cum, ca și cum** etc.

Convingerea mea **este** *că ai procedat bine.*
Ana **a devenit** *ce își dorise de mult.*
Andrei **a ajuns** *să scrie poezii remarcabile.*
Asta **înseamnă** *că are talent.*
Mama **e** *cum o știi.*
Aceasta **e** *ca și cum ai fi văzut-o.*

Ca și subiectivele, predicativele sînt propoziții subordonate în frază, dar îndeplinesc funcția de nume predicativ în regentele lor.

Topica: Propozițiile predicative se găsesc, în mod obișnuit, după propoziția regentă.

Punctuația: Avînd funcție de nume predicativ, ele nu se despart niciodată de verbul copulativ, deci nici de propoziția regentă.

Observație: Uneori, în frazele cu propoziții predicative, subiectul poate fi exprimat printr-o subiectivă. În cazul acesta, propoziția principală, regentă, se reduce numai la verbul copulativ, formînd un predicat nominal incomplet:

Ce nu voia să recunoască [era] **că întîrziase ieri de la școală.**

subiectivă principală predicativă

II

Exerciții de efectuat în clasă

1. Alcătuiți toate frazele posibile din combinările următoare:

Părerea mea		să vii după-amiază la mine.
Sfatul meu		că faci prea puțină gimnastică.
Convingerea mea		să scrii mai citeț.
Hotărîrea mea	este	că scrii prea repede.
Dorința mea		că ai citit această carte.
Observația mea		să citești această carte.

2. Folosindu-vă de propozițiile următoare, alcătuiți cît mai multe fraze cu propoziții predicative:

Întrebarea		cine șterge astăzi tabla.
Problema	este	cum întreținem noi mobilierul clasei.
		dacă vă plac poeziile lui Coșbuc.
		de nu cumva vă osteniți în zadar.
Fratele meu	a devenit	ce și-a dorit.
Vremea		cum ne-am așteptat.
Alexandru		ceea ce l-a ajutat voința sa.
Ileana		cum a fost și pînă acum.
Hotărîrea lui	va rămîne	după cum a dorit.
Convingerea mea		cum ți-am spus de la început.

3. Separați în propoziții frazele următoare și notați cu **SB** propozițiile subiective, cu **PR** propozițiile predicative și cu **R** propozițiile regente:

Emil nu mai este cum îl știai tu anul trecut.
Dacă nu zice nimic înseamnă că este de părerea noastră.
Cine se scoală de dimineață înseamnă că are o zi întreagă pentru învățat.
Datoria lui era să ne anunțe plecarea din București.
Am să fiu ce am fost totdeauna.
Astăzi vremea nu mai este cum era ieri.
Întrebarea este cui să mă adresez acum.
Ai ajuns de trezești admirația tuturor.

4. Închideți într-un dreptunghi verbele copulative și într-un cerc conjuncțiile, pronumele sau adverbele relative care introduc propozițiile predicative din frazele de la exercițiul 3.

III

Exerciții facultative

1. Înlocuiți punctele cu propozițiile predicative potrivite pentru fiecare regentă dată în stînga paginii:

Speranța lui era .....
Situația creată atunci a fost .....
Înțelegerea dintre noi a fost .....
Dacă nu protestează înseamnă .....
De frică, se făcu .....
Dorința mamei este .....
Dispozițiile școlii sînt .....
Ocupația lui preferată era .....

2. Găsiți regentele corespunzătoare următoarelor propoziții predicative și înlocuiți cu ele punctele:

.....	ce va mai povesti astăzi.
.....	dacă a mîncat ceva.
.....	cum se va descurca singur.
.....	să lucrezi organizat și cu plăcere.
.....	precum am prevăzut.
.....	că nu s-a grăbit să plece devreme.
.....	că nu i-au plăcut desenele mele.
.....	să termini la timp ce ai început.

3. Alcătuiți următoarele fraze:
— două cu propoziții predicative introduse prin conjuncțiile *să* și *că* și una prin *dacă*;
— două cu propoziții predicative introduse printr-un pronume relativ-interogativ și una prin adverbul relativ *cum*;
— trei cu verbul copulativ *a fi* și una cu *a însemna*.

4. Despărțiți în propoziții frazele următoare și subliniați cu o linie propozițiile subiective și cu două linii pe cele predicative:

a) Orice vehicul care circulă pe drumul public trebuie să aibă un conducător. Conducătorii de autovehicule trebuie să aibă cel puțin 18 ani împliniți...

(Art. 7 din *Decretul nr. 328/1966 privind circulația pe drumurile publice...*)

b) — Las', mamă, că lumea asta nu-i numai cît se vede cu ochii, zicea bădița Vasile, mîngîind-o.

(Ion Creangă — *Amintiri din copilărie*)

c) Îi părea că toată lumea îl știe, îl cunoaște și se întreabă cum adecă să fie el îmbrăcat în hainele dascălului Clăiță și să umble la școală tot cu domnișorii.

(Ioan Slavici — *Budulea Taichii*)

d) Era adevărat că acest sergent nu încetase să se arate vesel de cînd venise (doar de cîteva zile, înainte deci de evenimentele de ieri), dar poate că ar fi fost cazul ca tocmai evenimentele de ieri să-l fi pus și pe el nițel pe gînduri [...]. Una din condițiile puse vechiului aliat era ca acesta să depună armele și să se retragă. [...]

Chestia mai supărătoare e că dacă aceștia distrug bateria, se duc pe urmă cu avioanele și [...] înecă țara în sînge.

(După Marin Preda — *O oră din august*)

Atributul

I

Este partea secundară a propoziției care determină un substantiv sau un înlocuitor al lui.

Întrebări: **care?, ce fel de?,** *(al, a, ai, ale)* **cui?, cîți?, cîte?**

Felurile atributului:

1. **adjectival,** exprimat prin
   - *adjectiv*
   - *numeral*
   - *adjectiv pronominal*
   - *participiu, gerunziu* acordat
2. **substantival,** exprimat prin *substantiv* în cazul
   - *genitiv* — fără prepoziție / cu prepoziție
   - *acuzativ* — cu prepoziție
   - *apoziție*
3. **pronominal,** exprimat prin *pronume* în cazul
   - *genitiv* — fără prepoziție / cu prepoziție
   - *acuzativ* — cu prepoziție
   - *dativ*
4. **verbal,** exprimat prin verb la modul
   - *infinitiv* — cu prepoziție
   - *supin*
   - *gerunziu* neacordat
5. **adverbial,** exprimat prin
   - *adverb*
   - *locuțiune adverbială*

II

Exerciții de efectuat în clasă

1. Subliniați cu roșu atributele și cu albastru substantivele determinate de ele în textele următoare:

a) Rămășițele templelor, basilicelor, apeductelor, băilor dau și astăzi puternică dovadă de cultura cea mare în care ajunsese Dacia sub romani.

(Nicolae Bălcescu — *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul)*

b) Amintiri crîncene răscoliră deodată mintea și sufletul lui Tudor. Cu ochii încruntați cetea necontenit slovele mari de pe crucea tatălui său, și-i veni în minte dintr-o dată dintre icoanele înnegurate de uitare chipul palid, stropit de sînge, al unui oștean mort. Acela era tatăl său. Și ciolanele lui se odihneau înainte-i, sub pămînt.

(Mihail Sadoveanu — *Neamul Șoimărești lor)*

2. Analizați atributele din textele de la exercițiul 1, arătînd:
a) felul lor;
b) genul, numărul și cazul părților de vorbire prin care este exprimat fiecare;
c) așezarea lor față de cuvintele determinate de ele;
d) semnele de punctuație folosite.
3. Alcătuiți:
a) două propoziții cu atribute exprimate prin verbe la modul infinitiv;
b) două propoziții cu atribute exprimate prin verbe la modul supin;
c) trei propoziții cu atribute exprimate prin adverbe sau locuțiuni adverbiale.
4. Alcătuiți o compunere cu tema „Satul (orașul) nostru", în care să folosiți diferite atribute. (Căutați ca descrierea să fie frumoasă și concisă, fără a abuza de atribute — epitete — inutile.)

III

Exerciții facultative

1. Faceți acordul atributelor din paranteze cu substantivele determinate de ele:

a) Femei și fete cu cățaveici de vulpe și cu fuste de lînă, (dungat) cu vrîste (galben) și (roșu) pe fond (negru), veneau la leturghie. Femeile aveau broboadă cafenie pe cap; fetele erau cu capetele (gol) gătite cu flori de grădină. Unele erau frumoase și spionau cu priviri (ager) pe cei trei oșteni.

Veneau și răzăși în urma lor, (îmbrăcat) în straiele cu care aveau obiceiul să iasă la oaste: ciubote de piele (roșu), pantaloni (larg și încrețit) în jurul mijlocului dintr-un șiac (cafeniu) și ilice (negru) cu nasturi (rotund) de argint și cu mînecile (larg).

(După Mihail Sadoveanu — *Neamul Șoimărești lor)*

b) Mai întîi Dacia era un (mare) regat cu bază (etnic) perfect (omogen), cu tradiții (istoric) (secular), cu structură (social) și (economic) bine (definit), cu o cultură (înaintat) de forme mai întîi (influențat) de către civilizația (celtic), apoi, timp de aproape (doi) veacuri înainte de Traian, de către civilizația (roman). Aci nu era vorba, ca în Dalmația, în Tracia, în Panonia ori în Moesia, pur și simplu de un oarecare număr de triburi (barbar) mai mult ori mai puțin (populat) locuind un teritoriu destul de (întins), totuși (lipsit) de solidaritate (politic) și (național) între ele, ci de o națiune (conștient) de ea însăși.

(După Vasile Pârvan — *Dacia)*

2. Treceți la genitiv singular substantivele scrise cursiv aici, împreună cu adjectivele care le însoțesc, și formați cu ele diferite propoziții:

bază etnică perfect *omogenă; tradiție istorică seculară; structură socială și economică* bine *definită; cultură înaintată, influențată* de civilizația celtică; *civilizația celtică și romană.*

3. Analizați toate atributele din textele de la exercițiul 1, arătînd: felul lor, genul, numărul și cazul părților de vorbire prin care sînt exprimate, prepozițiile sau articolele de care sînt precedate, cum s-a folosit virgula pentru separarea unor atribute de același fel.

Propoziția subordonată atributivă

I

Exerciţiu:

Înlocuiţi cuvintele: *muncitor, de dar, lor, de bărbierit, de sus,* din propoziţiile scrise în dreapta paginii, prin propoziţiile corespunzătoare din stînga paginii:

care muncește	*Omul* **muncitor** este stimat de toată lumea.
care se primește în dar	*Calul* **de dar** nu se caută la dinți.
care le aparține	*Casa* **lor** este foarte frumoasă.
cu care se bărbierește tatăl meu	*Mașina* **de bărbierit** a tatălui meu este nouă.
care se află sus	*Fructele* **de sus** se culeg mai greu.

Întrebări:

1. Ce funcţie sintactică au cuvintele *muncitor, de dar, lor, de bărbierit, de sus* din propoziţiile de mai sus? Prin ce sînt exprimate?
2. Care sînt cuvintele determinate de ele?
3. Ce părţi de vorbire sînt acestea?
4. Înlocuind cuvintele *muncitor, de dar, lor, de bărbierit, de sus* şi determinînd substantivele *omul, calul, casa, maşina, fructele,* ce fel de propoziţii credeţi că sînt cele cinci scrise în dreapta paginii la exerciţiul de la începutul acestui capitol?
5. Cu ce părţi de vorbire începe fiecare dintre aceste propoziţii?

Explicaţii: Propoziţiile: **care** *muncește*,
care *se primește în dar*,
care *le aparține*,
cu care *se bărbierește tatăl meu*,
care *se află sus*

determină, ca şi atributele înlocuite de ele *(muncitor, de dar, lor, de bărbierit, de sus)*, nişte substantive.

Asemenea propoziţii subordonate, care determină, în altă propoziţie, un substantiv sau un înlocuitor al acestuia, avînd funcţie de atribut, se numesc **propoziţii atributive.**

Propoziţiile atributive pot fi introduse, ca cele menţionate aici, prin pronume relative (precedate ori nu de prepoziţii sau articole posesive).

Uneori, aceste propoziţii sînt introduse prin adverbele relative: **unde, cînd, cum, cît** (precedate sau nu de prepoziţii):

Tare mi-e drag *satul* **unde** *m-am născut!*
Îmi amintesc cu plăcere de *ziua* **cînd** *ne-am cunoscut.*
M-a bucurat mult *felul* **cum** *ai privit lucrurile,*

sau prin conjuncţiile **că, să, ca... să, dacă:**

Părerea **că** *pe unele planete ar exista viețuitoare* pare a fi tot mai mult confirmată de cercetările spaţiale.

Şi-a exprimat *dorința* **să** *meargă azi la teatru.*

Teama **dacă** *vei veni sau nu* a fost spulberată.

Unele propoziţii atributive, ca cele date mai înainte, aduc o lămurire absolut necesară comunicării, deci nu pot lipsi din frazele respective fără ca acestea să piardă din claritatea exprimării:

Bătrînul îi spuse că pe drum a văzut compănii de soldaţi **care** *se îndreptau spre ei.*

(Eugen Barbu — *Dimineaţa)*

Altele, dimpotrivă, pot lipsi din frază, fără ca, prin aceasta, claritatea exprimării să sufere, deoarece lămurirea adusă de ele nu este absolut necesară comunicării:

Negustorul nu mai înceta cu strigătele lui, căutînd să atragă atenţia trecătorilor, **care** *se strecurau prin spatele manifestanţilor.*

(Eugen Barbu — *Dimineaţa)*

Pe tribună se urcau pe rînd ceferiştii, **care** *vorbeau celor strînşi dincolo de gardul metalic.*

(Eugen Barbu — *Dimineaţa)*

Eu mai am un braţ tare, şi te voi aşeza cu pieptul pe mormîntul părintelui meu, **pe care** *tu l-ai ucis cu buzduganul lui Aron!*

(Mihail Sadoveanu — *Neamul Şoimăreştilor)*

Topica: Propoziţiile atributive stau după substantivul pe care îl determină. Uneori, între acesta şi propoziţia atributivă se pot intercala şi alte atribute: ...pe mormîntul *părintelui* **meu,** *pe care tu l-ai ucis...*

Punctuaţie: Propoziţiile atributive care sînt absolut necesare în frază nu se despart prin virgulă de restul acesteia. Cele care aduc numai o precizare suplimentară, fără să fie absolut necesare comunicării, se despart prin virgulă de cuvîntul determinat. Dacă o astfel de propoziţie este intercalată între alte părţi de propoziţie, se separă de acestea prin virgule:

Fratele meu, **care** *este mai mic cu trei ani decît mine,* este în clasa a V-a.

Observaţie: Pronumele relativ care introduce propoziţii atributive are rol dublu:

a) leagă propoziţia atributivă de cuvîntul determinat de ea din regentă;

b) are funcţii sintactice diferite (subiect, atribut, complement) în propoziţiile din care face parte.

El are acelaşi gen şi număr ca substantivul determinat din regentă, iar cazul, cel cerut de funcţia lui sintactică.

Oraşul **în care** m-am stabilit este aşezat pe Argeş *(în care* — compl. circ. de loc, pronume relativ în acuzativ singular, cu prepoziţia *în)*.

Oraşele **în care** sînt şcoli multe au numeroşi elevi *(în care* — compl. circ. de loc, pronume relativ în acuzativ plural, cu prepoziţia *în)*.

Oraşele **a căror** aşezare este pitorească sînt vizitate de mulţi turişti *(a căror*—atribut pronominal, pronume relativ în genitiv plural, precedat de articolul posesiv *a)*.

II

Exerciţii de efectuat în clasă

1. Separaţi în propoziţii frazele din textele următoare şi notaţi cu AT propoziţiile subordonate atributive şi cu R cuvîntul determinat de ele în propoziţia regentă (sau propoziţia întreagă dacă atributiva o determină pe aceasta în întregime):

a) Datorită lor, faptului că în atît de puţine minute îţi trec prin faţa ochilor atît de multe privelişti, că acum eşti cînd pe coama unui deal, cînd pe a altuia, că într-o oră parcurgi distanţe şi străbaţi localităţi care altădată erau distribuite pe durata unei zile întregi, mi-am putut da seama de noua înfăţişare a Ţării de Foc, mi-am putut da seama de imensitatea şi frumuseţea lanurilor ei de grîu. O, aceasta este o frumuseţe despre care mult mi-ar plăcea să vorbesc.

(Geo Bogza — *Dobrogea! Dobrogea!)*

b) În sala de ospeţe, ce răsunase altădată de glasuri şi cîntece voioase, se adunaseră la sfat marele preot, căpeteniile de oaste şi Dapix.

Dapix, ce era rege în vremea aceea peste geţi, era un om nu prea înalt, însă voinic peste măsură.

(Alexandru Mitru — *Regele Dapix şi fiica lui, Gebila)*

c) Şi, după mintea ce-o aveam, ne-am fi întors înapoi chiar atunci, de nu eram daţi în seama lui moş Luca, de care ne ruşinam ca şi de părinţii noştri.

(Ion Creangă — *Amintiri din copilărie)*

2. Arătaţi prin ce parte de vorbire este introdusă fiecare dintre propoziţiile atributive din textele de la exerciţiul 1.

3. Arătaţi în ce caz sînt pronumele relative care introduc propoziţiile atributive din textele de la exerciţiul 1 şi ce funcţie sintactică are fiecare.

4. Explicaţi cum s-a făcut acordul pronumelor relative din textele de la exerciţiul 1 care introduc propoziţii atributive.

5. Arătaţi care dintre propoziţiile atributive din textele de la exerciţiul 1 au fost despărţite de restul frazei prin virgulă şi explicaţi de ce.

6. Spuneţi care dintre propoziţiile atributive din textele de la exerciţiul 1 ar putea lipsi, fără să afecteze prea mult claritatea ideilor exprimate în frazele respective.

III

Exerciţii facultative

1. Înlocuiţi atributele scrise cursiv în propoziţiile din dreapta (şi alte cuvinte, dacă este necesar) prin cîte una dintre propoziţiile atributive potrivite scrise în stînga paginii:

care este confecţionat din fier
care este făcut din lemn
că omul de geniu este nemuritor
unde s-a născut
cînd au murit marii poeţi
care se sileşte la învăţătură
care va fi bună
cum şi-o îngrijeşte fiecare

Elevul *silitor* este iubit de profesorii săi.
Gardul *de fier* este mai rezistent decît gardul *de lemn.*
Ziua *bună* de dimineaţă se cunoaşte.
Ideea *nemuririi* creatorului de geniu apare în poezia „Luceafărul" a lui Mihai Eminescu.
Locul *naşterii* îi este drag fiecărui om.
Data *morţii* marilor poeţi se comemorează adesea cu mare fast.
Sănătatea omului depinde de felul *îngrijirii* acesteia.

2. Înlocuiţi atributele scrise cursiv prin propoziţiile atributive potrivite:

Cîndva scaunul *domnitorului* Moldovei era la Suceava.

Sosirea trenului la ora *stabilită* este obligatorie pentru mecanicul locomotivei.

Sculatul *de dimineaţă* aduce mult spor la învăţătură.

Satul Humuleşti este locul *de naştere* şi *al copilăriei* lui Ion Creangă.

Ideea *înscrierii* la cercul literar i-a aparţinut lui Dinu.

3. Înlocuiţi propoziţiile atributive din frazele următoare prin atributele corespunzătoare (se pot aduce unele modificări textului):

Fructele care nu sînt coapte dăunează sănătăţii.

Prietenii noştri care s-au stabilit la munte duc dorul cîmpiilor, care produc tot felul de cereale.

Mielul care este blînd suge la două oi.

Oraşul unde m-am născut este aşezat în sudul ţării.

Anotimpul cînd înfloresc toţi pomii este cel mai frumos.

Modul cum se exprimă el dovedeşte că are o cultură aleasă.

4. Despărţiţi în propoziţii frazele din textele următoare şi încercuiţi pronumele, adverbele (cu valoare de conjuncţie) şi conjuncţiile care leagă între ele diferite propoziţii:

a) Ciudăţenia lor venea din faptul că, avînd înfăţişarea unor case, aparţinînd pămîntului prin temelii trainice, erau în acelaşi timp înzestrate cu uriaşe aripi. Poate că numai în îndepărtate ere preistorice, cînd unele reptile s-au înălţat în aer, se vor mai fi văzut atari ciudăţenii. Şi, de fiecare dată, le

adresam un salut, din lunga umbră a unui erou literar, ce de atîta vreme nu conține să tulbure omenirea.

(Geo Bogza — *Dobrogea! Dobrogea!*)

b) Îi plăcea să bată și nu știa să mai adauge nimic la asta, care să facă cu putință convietuirea cu soldații. Îi bătea și nu-i ieșea din gură nici un cuvînt care să-l justifice față de trupă și față de el însuși, cum ar fi de pildă ideea că armata e o școală a asprimii și a încercărilor grele, menită să facă din tinerii cruzi care îi erau încredințați soldați cu inima de piatră și cu voința călită, cum spuneau ceilalți ofițeri.

(Marin Preda — *O oră din august*)

5. Notați cu **SB** propozițiile subiective, cu **AT** pe cele atributive și cu **R** regentele lor din textele de la exercițiul 4.

6. Explicați de ce a fost necesar să se folosească, în textele de la exercițiul 4, propozițiile subiective și atributive pe care le-ați notat cu **SB, AT.**

7. Arătați care dintre propozițiile atributive din textele de la exercițiul 4 aduc numai anumite precizări suplimentare, putînd lipsi din frazele respective.

8. Explicați, pentru cazurile studiate, folosirea virgulei în textele de la exercițiul 4.

Complementul direct

I

Este partea secundară a propoziției care determină un verb, arătînd obiectul asupra căruia se exercită o acțiune sau este rezultatul acesteia.

Întrebări: **pe cine?, ce?**

Se exprimă printr-un
- *substantiv* < cu prepoziția **pe** / fără prepoziție
- *pronume* < cu prepoziția **pe** / fără prepoziție
- *numeral* < cardinal / ordinal
- *verb* < la infinitiv / la gerunziu / la supin

II

Exerciții de efectuat în clasă

1. Subliniați cu două linii complementele directe și cu o linie verbele determinate de ele în textele următoare:

a) Eram cinci inși la precupeața Lenca Liuchici și aveam două paturi și o masă, iar Huțu se culca pe jos, fiindcă taică-său îi adusese o saltea cu

paie, două perini, o velință, trei rînduri de albituri, două pîini mari, un săculeț de fasole, altul cu făină de mămăligă și o bucată de slănină, ca să-i fie pe două săptămîni. Seca Lenca avea două fete și un copil...

(Ioan Slavici — *Budulea Taichii*)

b) — O să iau un doi la extemporal, îi spusese.

— O să-ți dea trei, că n-ai scris nimic, zisese și el.

(Dumitru Radu Popescu — *Mări sub pustiuri*)

c) Pentru aceea porunci beilerbeiului Rumeliei a înainta spre stînga cu oștile sale și cu șapte tunuri și a merge drept către ai noștri...

(Nicolae Bălcescu — *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*)

d) Apoi se ridică iarăși avioane de bombardament, pe care însă nu le lăsară să treacă, erau numai trei, doborîră două și pe-al treilea îl întoarseră îndărăt.

(Marin Preda — *O oră din august*)

e) Mergi pe drumurile tale. Te încarci de muncă. Ai depus o sarcină și iei pe umeri o alta. Aduni cărți. Cunoști mii de oameni, dar nu toți te vor însoți. Pierzi pe unii pe drum și-i regăsești după decenii, pentru a măsura împreună timpul trecut. Ai avut, fără să știi, un prieten sau un dușman. [...] Împlinește-ți munca vieții tale, fracționată în sarcina fiecărei zile. Ajută-ți prietenul nenorocit. Mărturisește pentru nevinovat. Sprijină pe cel slab și nu uita ce grele sînt începuturile de viață. Fă ce poți pentru ca lumea să devină mai dreaptă.

(Tudor Vianu — din vol. *Jurnal*)

f) Și sînge din sîngele ei și carne din carnea ei am împrumutat; și a vorbi de la dînsa am învățat.

(Ion Creangă — *Amintiri din copilărie*)

2. Analizați complementele directe din textele de mai înainte, arătînd:

a) prin ce parte de vorbire este exprimat și în ce caz este fiecare;

b) care dintre ele sînt precedate de prepoziții și care nu;

c) de ce numai unele sînt precedate de prepoziții;

d) care dintre ele ar putea lipsi fără a dăuna cu ceva înțelesului propozițiilor respective.

3. Explicați de ce *pe drumurile*, *pe umeri*, *pe drum*, deși sînt în cazul acuzativ precedate de prepoziția *pe*, nu sînt complemente directe. (Ce condiții trebuie să îndeplinească un substantiv sau un pronume în acuzativ pentru a putea fi complement direct? Comparați: merg *pe stradă* cu repară *strada*; urc *pe scară* cu ridic *scara.*)

4. Alcătuiți două propoziții cu complemente directe exprimate prin verbe la infinitiv, două cu complemente directe exprimate prin verbe la modul gerunziu și două cu complemente directe exprimate prin verbe la modul supin.

III

Exerciții facultative

1. Înlocuiți punctele prin cîte un complement direct potrivit:

Ioana citește ..... Doina își scrie ..... Andrei ascultă ..... Mircea face ..... Ieri l-am întîlnit ..... De cum m-a văzut, Mircea

.....-a strigat. Cînd .....-am observat, m-am dus la el şi ....-am îmbrăţişat de bucurie. Pe unii prieteni îi vezi des, ... niciodată. Astăzi l-am văzut ..... El este un băiat bun şi nu a dezamăgit ..... niciodată.

Deseori admir afară ..... înfloriţi, ... senin, ... strălucitor, ... veseli.

2. Scrieţi şapte propoziţii în care cuvintele: *pe Andrei, pe tata, pe mine, florile, păsările, oamenii, pe cineva* să aibă funcţia de complemente directe.

3. Explicaţi de ce substantivele *Andrei, tata* şi pronumele *mine, cineva* sînt precedate de prepoziţia *pe*, iar substantivele *florile, păsările, oamenii* nu sînt folosite cu prepoziţie.

4. Alcătuiţi cîte o propoziţie în care verbele *a mînca, a spune, a dărîma, a povesti* să fie însoţite de cîte unul sau mai multe complemente directe.

5. Explicaţi de ce verbele *a fugi, a veni, a ieşi, a se feri* nu pot fi determinate de complemente directe.

6. Analizaţi complementele directe din textul următor, precizînd:

a) prin ce parte de vorbire este exprimat fiecare;

b) genul, numărul şi cazul părţilor de vorbire prin care sînt exprimate (dacă pot avea asemenea forme);

c) modul celor exprimate prin verbe;

d) de ce unele dintre ele sînt precedate de prepoziţia *pe*.

De dimineaţă am vizitat parcul Herăstrău, Muzeul Satului, Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii" şi Grădina Zoologică de la Băneasa.

În parc am admirat pajiştile înverzite, florile, arbuştii, arborii înalţi, aleile asfaltate, lacul, bărcile de pe lac, sportivii care se antrenau vîslind, am ascultat mierlele, privighetorile, cintezoii şi cucul, care le domina pe celelalte. Era aşa de frumos, încît abia am reuşit a părăsi acest minunat colţ al naturii, pe care horticultorii îl îngrijesc cu atîta dragoste.

La muzeu am vizitat case din diferite ţinuturi ale ţării, pe care specialiştii le-au adus aici, demontîndu-le din diferite sate, am ascultat muzică populară, am privit cu atenţie interiorul caselor, am cercetat arta cu care au fost executate diferite obiecte de uz casnic, mori de apă, covoare, scoarţe, ştergare, broderii.

La Băneasa am văzut urşi, lupi, tigri, elefanţi, lei, maimuţe, struţi, cămile, lebede, şerpi uriaşi, păsări şi păsărele de toate soiurile. Pe unele le mai văzusem şi altă dată, pe altele le vedeam acum prima dată. Acolo l-am întîlnit pe Nicu şi pe băiatul vecinului nostru.

Am de gînd ca duminica viitoare să-i duc acolo pe fraţii şi pe sora mea, pe tata şi pe mama şi, dacă va voi, şi pe bunica.

7. Luînd ca model descrierea de la exerciţiul 6, alcătuiţi o compunere în care să folosiţi complemente directe exprimate prin cît mai multe părţi de vorbire.

Propoziţia subordonată completivă directă

I

Exerciţiu:

Comparaţi frazele din stînga paginii cu cele din dreapta ei şi spuneţi ce asemănări şi ce deosebiri sînt între ele:

Sprijină pe cel slab şi *nu uita* ce **grele sînt începuturile de viaţă.**
Fă **ce poţi** pentru ca lumea să devină mai dreaptă.

(Tudor Vianu — *Jurnal*)

Sprijină pe cel slab şi *nu uita* **greutăţile** începutului de viaţă.
Fă tot **posibilul** pentru ca lumea să devină mai dreaptă.

Întrebări:

1. Ce funcţii sintactice au cuvintele *greutăţile* şi (tot) *posibilul* din textul de mai sus?
2. Care sînt cuvintele determinate de ele şi ce părţi de vorbire sînt acestea?
3. Care sînt propoziţiile din stînga paginii care înlocuiesc cuvintele: *greutăţile începutului de viaţă* şi *tot posibilul?*
4. Ce fel de propoziţii sînt: *ce grele sînt începuturile de viaţă* şi *ce poţi* (principale sau secundare)?

Explicaţii: Propoziţiile: *ce grele sînt începuturile de viaţă* şi *ce poţi* n-ar avea înţeles deplin dacă ar fi luate singure, deci sînt *secundare.*

Ele determină verbele *nu uita* şi *fă* din propoziţiile principale, regente ale acestora, aşa cum complementele directe *greutăţile* şi (tot) *posibilul* determină aceleaşi verbe în frazele din dreapta paginii.

Asemenea propoziţii secundare, care determină un verb dintr-o altă propoziţie, avînd funcţie de complement direct, se numesc **completive directe.**

Ca şi complementele directe, propoziţiile completive directe determină verbe a căror acţiune poate trece direct asupra unui obiect: *nu uita, fă* etc.

Ele pot fi introduse prin:

a) conjuncţiile **că, să, ca... să, dacă** etc.:

Am auzit **că** *m-ai căutat de dimineaţă.*
A dorit **să** *viziteze şcoala noastră.*
A întrebat **dacă** *ai sosit acasă.*

b) pronume relative-interogative sau nehotărîte:

Fac **ce** *mi-ai spus.*
Spune-i **orice** *vrei.*

c) adverbe relative-interogative (singure sau precedate de prepoziţii):

M-a întrebat **unde** *am fost* (de **unde** *vin*).
I-am povestit **cum** *mi-am petrecut vacanţa.*

Topica: În general, propoziţia completivă directă se află după regenta ei.

Punctuația: Cînd stă după regentă, completiva directă nu se desparte prin virgulă de aceasta:

Acum simțea **că** *nu-i mai e rușine sau frică...*

(Eugen Barbu — *Dimineața)*

Cînd precedă regenta, se desparte, de obicei, prin virgulă de ea:

Că *trenul plecase de zece minute*, a aflat înainte de a sosi la gară.

II

Exerciții de efectuat în clasă

1. Subliniați cu roșu propozițiile completive directe din textele următoare și cu albastru regentele lor:

a) Atunci porunci Șoimaru să s-aducă șumuioacele de paie și tăciunii și dădu foc curții de la Murgeni el singur cu mîna lui.

S-au zbătut și s-au răsucit flăcările toată noaptea. Ş-a poruncit pe urmă răzășilor s-o dărîme și s-o împrăștie în patru părți. Și, pînă luni la amiazi, fiind curtea asemănată cu pămîntul, a hotărît să vie pluguri.

Tudor [...] și toți Șoimărești... priveau cum trec fără încetare brăzdare cu șase boi și apasă pe cormane oșteni, înnegrind și asemănînd încet bătătura unde sălășluise stăpînirea Orheianului.

(După Mihail Sadoveanu — *Neamul Șoimărești)*

b) — Vrei să mi-l împrumuți pînă mîine?

— Ceasul?

— Da. Vreau să mai verific o dată dacă merge exact.

Ar fi putut să întindă mîna și să-i cuprindă brațul, s-o ajute să-și dea jos ceasul. Nu se mișcă.

— Poftim, îl întinse ea.

(Dumitru Radu Popescu — *Mări sub pustiuri)*

c) Cînd am auzit că ei pleacă, am zis că mă duc și eu cu dînșii, iară Huțu, văzînd că voiesc să merg, m-a luat și pe mine și eram foarte vesel, căci Nică era băiat de tot hazul, știa să facă o mulțime de pozne, și ne așteptam să întîlnim pe drum sania noastră, care să ne ducă pînă la Cocorăști.

(Ioan Slavici — *Budulea Taichii)*

2. Fraza: *S-au zbătut și s-au răsucit flăcările toată noaptea* este alcătuită din două propoziții principale. Transcrieți această frază făcînd cele două propoziții dependente de verbul *a vedea* și explicați în ce fel de propoziții s-au transformat acestea.

3. Spuneți care dintre propozițiile completive directe din textele de la exercițiul 1 pot fi înlocuite prin complemente directe. (Cum? Prin care complemente?)

4. Transcrieți textele următoare, înlocuind infinitivele scrise cursiv prin formele lor de conjunctiv prezent și explicați ce modificări au suferit frazele respective:

a) Mihai-Vodă voi *a se folosi* de poziția și de strîmtoarea Vadului Călugărenilor, în care nu se putea destinde în front mai mult de doisprezece oameni [...]. Dar Sinan, voind *a înainta* spre București, era nevoit a trece pe la Călugăreni [...]. Îngîmfarea sa și mulțimea oștilor sale îl făceau *a crede* că va birui lesne.

(După Nicolae Bălcescu — *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul)*

b) Iar Șoimaru își duse într-o întinsoare călărimea întărîtată ca și el spre curtea boierului. Izbiră pe mazuri, îi întoarseră în loc și începură *a-i bate* și *a-i tăia* pînă ce-i năruiră în iazul Răutului.

(Mihail Sadoveanu — *Neamul Șoimăreștilor)*

5. Spuneți ce funcții sintactice au infinitivele scrise cursiv în textul de la exercițiul 4 și ce fel de propoziții s-au format după înlocuirea lor prin modul conjunctiv prezent.

6. Suprimați propozițiile completive directe din textul al doilea de la exercițiul 1 și observați dacă frazele respective își păstrează sau nu claritatea.

7. Spuneți prin ce părți de vorbire sînt introduse propozițiile completive directe din textele de la exercițiul 1.

III

Exerciții facultative

1. Subliniați, în textele următoare, complementele directe cu roșu și propozițiile completive directe cu albastru:

a) Dar morile de vînt ale Dobrogei încetau una după alta să-și mai învîrtească aripile — și n-aș putea spune că-mi părea rău.

(Geo Bogza — *Dobrogea! Dobrogea!)*

b) Cînd auzeam noi pe moș Luca pomenind cu drag de casă și cînd mai vedeam cum rămîn satele și locurile frumoase în urmă, și tot altele necunoscute se înfățoșează înainte-ne, supărarea noastră creștea la culme!

(Ion Creangă — *Amintiri din copilărie)*

c) La urmă, Agripina știa că mai erau pe acasă și alte gospodine, care trebuie să fi fugit cum fugise și ea, prin pădure, și [...] turcii negreșit că se luaseră după ele!

(Gala Galaction — *La Vulturi!)*

2. Alcătuiți diferite fraze, înlocuind punctele cu propozițiile completive directe potrivite. (Aici s-au dat numai cuvintele care le introduc.)

Am auzit de la Andrei că .....

Tata mi-a spus să .....

Ieri-dimineață am văzut că .....

Ileana voia să .....

Bunicul mi-a promis că .....

Tu știi bine că .....

Istorisește-mi **ce** .....
Spune-mi **care** .....
Mi-a povestit **cum** .....
Mi-a amintit **unde** .....
Am stabilit împreună **cînd** .....

3. Înlocuiți punctele cu propoziții regente, alcătuind frazele potrivite:

..... **că** mîine va pleca.
..... **să** rămînă la București pînă luni.
..... **cum** și-a petrecut vacanța.
..... **unde** va merge în vacanța de vară.
..... **cînd** pleacă la Iași.
..... **de unde** și-a cumpărat stiloul cel nou.
..... **pînă cînd** va aștepta înapoierea ta.
..... **ce** părere are despre stiloul meu.
..... **care** este părerea lui despre mine.

4. Despărțiți în propoziții frazele din textele următoare și notați cu **SB** propozițiile subiective, cu **PR** pe cele predicative, cu **AT** atributivele și cu **CD** completivele directe:

a) Ar fi fost cuminte să se abată în dreapta ori în stînga și să se ascundă în pădurea care stăpînea pretutindeni, deopotrivă de întunecos. Dar Păunaș se deșteptase și începuse să plîngă și i se părea Agripinei că numai vuietul pîrîului acoperea destul de bine țipetele lui.

(Gala Galaction — *La Vulturi!*)

b) — Ați auzit, oameni buni, grăi deodată cu glas gros boierul, că domnia Tomșei s-a petrecut din lumea asta și-a venit în scaunul țării Alexandru-Vodă, pe care și noi l-am ajutat și l-am apărat...

(Mihail Sadoveanu — *Neamul Șoimărești lor*)

c) Obiceiul lui era să nu șadă ziua niciodată.

(După Grigore Alexandrescu — *Boul și viețelul*)

5. Arătați care dintre propozițiile completive directe din textele de mai sus pot fi înlocuite prin complemente directe.

6. Înlocuiți complementele directe scrise cursiv în frazele și în propozițiile următoare cu propoziții completive directe care să exprime aceleași idei:

După ce s-a plimbat o oră, Dana a început *a citi* la istorie, apoi *a scrie* la matematică și după aceea *a exersa* solfegiile la muzică.

Alexandru preferă *plimbarea* în aer liber.

Emilia dorește mult *a-și cumpăra* un volum de poezii.

Mihai ascultă cu atenție *povestirile* bunicului său.

7. Subliniați cu roșu propozițiile subiective, cu albastru predicativele, cu verde atributivele și cu galben completivele directe din frazele următoare și explicați cum se

pot deosebi propozițiile la care ne-am referit, atunci cînd încep cu aceeași conjuncție, cu același adverb relativ sau cu același pronume relativ:

Mama spune | că | animalele au auzul mai dezvoltat decît omul.

Părerea mamei este | că | animalele văd noaptea mai bine ca oamenii.

Se spune | că | multe animale au un fel de limbaj al lor.

Părerea | că | animalele se pot înțelege între ele nu este departe de adevăr.

Felul | cum | povestește Creangă este de neimitat.

Am ascultat și eu | cum | cîntă privighetorile.

Important este | cum | începe fiecare un lucru.

S-a întîmplat | cum | am prevăzut noi.

Se știe | care | este părerea lui despre noi.

Tata știe | care | este părerea mea despre sport.

Tata, | care | a făcut sport toată viața, iubește mult atletismul.

Întrebarea importantă este | care | dintre ei va învinge.

8. Folosind conjuncția *să* și adverbul relativ *unde*, alcătuiți cu fiecare dintre ele cîte o propoziție din cele învățate (subiective, predicative, atributive și completive directe).

Complementul indirect

I

Este partea secundară a propoziției care determină un verb, o locuțiune verbală, un adjectiv, un adverb, o locuțiune adverbială sau o interjecție, indicînd, în general, obiectul căruia i se atribuie o acțiune, o însușire sau o caracteristică.

Întrebări: **cui?**
de cine?, de ce?, de la cine?, de la ce?, despre cine?, despre ce?, la cine?, la ce?, pentru cine?, pentru ce? etc.

Se exprimă prin
- *substantiv*, *pronume* — în *dativ* (întrebarea **cui?**)
- *substantiv*, *pronume* — **în** *acuzativ* cu prepoziție; *genitiv* cu prepoziție
- *verb* — **la** *infinitiv* cu prep. **a** + *de (în)*; *gerunziu*; *supin*

II

Exerciții de efectuat în clasă

1. Subliniați cu roșu complementele indirecte și cu albastru cuvintele determinate de ele în fragmentele următoare:

a) Așa va trebui să arate lumea — bărbați și femei bucurîndu-se de vastitatea orizonturilor și de lumina soarelui, nesupuși nici unei constrîngeri, neamestecați în nici o primejdie...

(Geo Bogza — *Dobrogea! Dobrogea!*)

b) Iară mie îmi părea bine, fiindcă mi se umplea căciula de nuci și puteam să-i fac parte mereu și Veturiei...

(Ioan Slavici — *Budulea Taichii*)

c) Dați-mi mie de bunăvoie moșia voastră, căci eu mi-am pus obrazul pentru voi și v-am cerut iertare de la Vodă!...

(Mihail Sadoveanu — *Neamul Șoimăreștilor*)

d) Ah! zise unul — spuneți că-i omul o lumină
Pe lumea asta plină de-amaruri și de chin?

(Mihai Eminescu — *Împărat și proletar*)

e) Atunci însă își aduse aminte de bicicletă și îi păru rău după ea.

(Dumitru Radu Popescu — *Mări sub pustiuri*)

f) Erau doi și prin zgomotul exploziilor prima lui împușcătură nu atrăsese atenția celui de-al doilea, care își dăduse seama prea tîrziu că rămăsese singur...

(Marin Preda — *O oră din august*)

2. Analizați complementele indirecte din textele de la exercițiul 1, arătînd:
a) prin ce părți de vorbire sînt exprimate;
b) genul, numărul și cazul fiecăreia dintre acestea;
c) care dintre ele sînt precedate de prepoziții;
d) părțile de vorbire determinate de ele.

3. Alcătuiți:
a) trei propoziții cu complemente indirecte care să determine unul dintre adjectivele: *asemănător* (cu), *demn* (de), *dispus* (de);
b) o propoziție cu un complement indirect exprimat printr-un verb la infinitiv;
(După exemplul acesta: Îl bănuia *de a fi întîrziat* intenționat.)
c) cîte o propoziție cu complement indirect exprimat prin verbe la gerunziu și la supin.
(După aceste exemple: Se săturase *așteptînd*. Se plictisise *de povestit*.)

4. Înlocuiți punctele cu complementele potrivite cerute de verbele scrise cursiv în propozițiile următoare:

M. Eminescu și I. Creangă *nu s-au mulțumit* cu... scrierilor lor, fără să le revadă cu atenție.
Mama *s-a obișnuit* cu... mea acasă devreme.
Ștefan *persistă* în... sa.
Tata *se pricepe* la... instalației electrice.

III

Exerciții facultative

1. Alcătuiți diferite propoziții în care verbele *a da*, *a încredința*, *a anunța*, *a declara*, *a preda* să fie determinate de cîte unul sau mai multe complemente indirecte în cazul dativ.

2. Alcătuiți diferite propoziții în care adjectivele: *scump*, *drag*, *propriu*, *adecvat* să fie determinate de cîte un complement indirect în cazul dativ.

3. Găsiți, în textele studiate, trei propoziții cu complemente indirecte exprimate prin substantive în cazul acuzativ precedat de prepoziții.

4. Găsiți trei propoziții cu complemente indirecte exprimate prin diferite pronume în cazul acuzativ precedat de prepoziții.

5. Analizați complementele directe și indirecte din textele următoare, arătînd:
— felul lor;
— părțile de vorbire prin care sînt exprimate;
— genul, numărul și cazul părților de vorbire care au aceste categorii gramaticale;
— cuvintele determinate de ele ca părți de vorbire:

a) Mie mi-e drag românul și știu a prețui bunătățile cu care l-a dăruit natura. Mi-e drag să-l privesc și să-l ascult...
Eu îl iubesc și am multă sperare într-acest popor plin de simțire, care respectă bătrînețile, care-și iubește pămîntul și care, fiind mîndru de numele său de român, îl dă ca un semn de cea mai mare laudă oricărui om vrednic, oricărui viteaz...

(După Vasile Alecsandri — *Românii și poezia lor*)

b) Tu, mioara mea,
Să te-nduri de ea
Și-i spune curat
Că m-am însurat
Cu-o fată de crai
Pe-o gură de rai.
Iar la cea măicuță,
Să nu-i spui, drăguță,
Că la nunta mea
A căzut o stea,
C-am avut nuntași
Brazi și paltinași,
Preoți, munții mari,
Paseri, lăutari,
Păsările mii
Și stele făcliii...

(*Mioriția*)

6. Poetul anonim a zis „*iar la cea măicuță*". În ce caz este substantivul *măicuță*? Noi cum spunem: *la cea măicuță* sau *acelei măicuțe?*

Propoziția subordonată completivă indirectă

I

Exerciţiu:

Transcrieţi textul din dreapta, înlocuind complementele indirecte scrise cursiv şi atributele acestora prin propoziţiile corespunzătoare din stînga paginii (observaţi ce se întîmplă cu aceste propoziţii după înlocuirile făcute):

cui a făcut petiţia	A trimis răspuns *petiţionarului.*
că va veni ploaia	Mă tem *de venirea* ploii.
că a îndrăznit atît	S-a mirat *de îndrăzneala* lui.

Întrebări:

1. Prin ce sînt exprimate complementele indirecte *petiţionarului, de venirea, de îndrăzneala* din propoziţiile date? În ce caz sînt acestea?
2. Care sînt verbele determinate de aceste complemente?
3. Prin înlocuirea lor cu propoziţiile din stînga paginii s-a schimbat înţelesul iniţial al propoziţiilor?
4. În locul propoziţiilor, ce s-a obţinut după înlocuirea complementelor indirecte prin propoziţiile indicate aici?
5. Comparînd aceste propoziţii cu completivele directe, cum credeţi că se numesc propoziţiile care sînt echivalente cu complementele indirecte?

Explicaţii: Propoziţiile: *cui a făcut petiţia, că va veni ploaia, că a îndrăznit atît*, care pot înlocui complementele indirecte: *petiţionarului, de venirea, de îndrăzneala* (inclusiv atributele lor), fiind *echivalente cu aceste complemente, se numesc* **completive indirecte.**

Spre deosebire de completivele directe, propoziţiile completive indirecte determină nu numai verbe, ci şi adjective sau adverbe:

Bucuros *că vremea era frumoasă*, îşi continuă liniştit drumeţia.

Ele se introduc, ca şi completivele directe, prin:

a) conjuncţiile **că, să, cum că, ca... să, dacă (de)** etc.;
b) pronume relative-interogative sau nehotărîte;
c) adverbe relative-interogative.

Topica: Completivele indirecte stau, în general, după propoziţia regentă.

Punctuaţia: Cînd urmează regentei, completiva indirectă nu se desparte de aceasta prin virgulă. Cînd o precedă, se desparte de ea prin virgulă:

Cui îi place lectura aceasta, îi recomand şi altele cu aceeaşi temă.

II

Exerciţii de efectuat în clasă

1. Transcrieţi propoziţiile din dreapta paginii, înlocuind complementele indirecte scrise cursiv (împreună cu atributele lor) prin propoziţiile completive indirecte potrivite din stînga paginii şi spuneţi ce se întîmplă cu propoziţiile scrise în dreapta paginii. (În ce se transformă ele?)

că *sînt un om răbdător*	Se mira *de răbdarea* mea.
că *el este nevinovat*	Sînt convins *de nevinovăţia* lui.
că *tu ai plecat*	Se gîndeşte mereu *la plecarea* ta.
cui *este mai în vîrstă ca voi*	Daţi respectul cuvenit *oamenilor* în vîrstă.
despre ce *s-a întîmplat ieri*	Toţi vorbesc *despre întîmplarea* de ieri.
cui *iubeşte lenea*	Nu vă alăturaţi niciodată *leneşilor.*
că *Ene este un om posac*	Mă tem de *omul* posac.
că *ai venit la noi*	Mă bucur *de venirea* ta.

2. Alcătuiţi:

a) două fraze cu propoziţii completive indirecte introduse prin pronume (relative-interogative sau nehotărîte);

b) trei fraze cu propoziţii completive indirecte introduse prin diferite conjuncţii.

3. Înlocuiţi complementele indirecte scrise cursiv (inclusiv atributele lor) prin propoziţii completive indirecte potrivite:

Părinţii mei sînt mîndri *de purtarea* noastră.
Iarna oile se tem *de venirea* neaşteptată a lupilor.
Profesorii se bucură *de sîrguinţa* elevilor lor.
Mama lui Creangă era cunoscută *pentru hărnicia* şi *priceperea* ei.
Părinţii lui Dan se informează *de notele* luate de acesta.
Orice mamă este mîndră *de* buna *pregătire* a copiilor ei.
Harnicului toţi îi aduc laude.
Dan este demn *de stima* tuturor.

4. Alcătuiţi diferite fraze, înlocuind punctele cu propoziţiile completive indirecte potrivite:

Bunica se mîndreşte .....
Bunicul îşi aduce aminte .....
Tata este pe deplin convins .....
Fratele lui nu se îndoieşte .....
Eu şi sora mea ne bucurăm .....
Emil este dornic .....
De ieri mă tot gîndesc .....
Ana şi Doina vorbesc tot timpul .....
Andrei a fost bolnav, iar medicii se miră ..

5. Alcătuiți șapte fraze, înlocuind punctele cu propozițiile regente care ar putea cere următoarele completive indirecte:

..... **să** meargă mîine la teatru.
..... **că** nu va sosi la timp la gară.
..... **dacă** va sosi la timp la gară.
..... **cui** ți-a împrumutat-o.
..... **oricui** își respectă cuvîntul dat.
..... **să** primească premiul întîi.
..... **să** meargă la vară în tabără.

6. Comparați propozițiile subordonate din frazele următoare și precizați cum se pot deosebi unele de altele: subiectivele, predicativele, atributivele, completivele directe și cele indirecte, care sînt introduse prin aceleași conjuncții:

Ana vrea [să] cînte la pian.

Ea se teme [să] cînte la pian în prezența altor persoane.

Lui Radu îi place [să] cînte la vioară.

Părerea mea este [să] învețe mai întîi notele.

Propunerea [să] învățăm astăzi împreună este minunată.

Am auzit [că] mîine plecați într-o excursie în Delta Dunării.

Se spune [că] mîine va ploua în regiunile muntoase.

Dana se gîndește [că] mîine este ziua de naștere a mamei sale.

Concepția medicilor este [că] educația fizică este absolut necesară la orice vîrstă.

Ideea [că] hrana prea abundentă este dăunătoare se bucură de aprecierea tuturor medicilor.

III

Exerciții facultative

1. Subliniați cu roșu propozițiile completive directe și cu albastru propozițiile completive indirecte din textele următoare:

a) Iar Vodă, cuminţit acuma și mult îmblînzit, a suspinat — aducîndu-și aminte [cît] de schimbătoare sînt toate ale oamenilor.

(Mihail Sadoveanu — *Neamul Șoimăreștilor*)

b) — Ioane, [cată] să nu dăm cinstea pe rușine și pacea pe gîlceavă!..

(Ion Creangă — *Amintiri din copilărie*)

c) Și [cînd] se gîndea [cum] s-ar bucura Safta, [dac-ar] afla că feciorul ei are să fie dascăl, ochii i se umpleau de lacrimi și credea că moartă să fie, ar scoate-o din pămînt (*moartă să fie* = chiar dacă ar fi moartă).

(Ioan Slavici — *Budulea Taichii*)

2. Despărțiți în propoziții textele următoare, procedînd astfel: subliniați mai întîi predicatele, apoi încadrați într-un dreptunghi cuvintele de legătură (pronume, adverbe, conjuncții, locuțiuni conjuncționale), separați cu o linie verticală și notați cu cîte o cifră fiecare propoziție:

a) Nu știa nici Lie, care se întorsese singur acasă, îngrijat și uimit, dar cu strașnică poruncă de la stăpîn să nu crîcnească nimic nimănui de cele ce văzuse și auzise.

(Mihail Sadoveanu — *Neamul Șoimăreștilor*)

b) Dar el era convins că totul o să se întîmple exact așa cum plănuiseră. [...] Trebuia să trăiască, trebuia s-o aștepte pe ea la poarta liceului, după ce-și dădea examenul de corigență. [...] Și ca să fie sigur că nu va spune un cuvînt, unul singur, își cususe cîteva grame de șoricioaică în gulerul cămășii. [...] Mai ales se temea c-ar putea să vorbească prin somn după bătaie. De gulerul cămășii nu știa decît el. Însă era convins că secundele vor urma așa cum hotărîseră ei, una după alta.

— A! își aminti el de ce nu cînta aparatul de radio.

(După Dumitru Radu Popescu — *Mări sub pustiuri*)

3. Notați cu **SB** propozițiile subiective, cu **AT** atributivele, cu **CD** completivele directe și cu **CI** completivele indirecte din textele de la exercițiul 2.

4. Indicați prin săgeți raporturile de coordonare și de subordonare din textele de la exercițiul 2, notînd cu *coord.* raporturile de coordonare și cu *subord.* pe cele de subordonare.

5. Arătați care dintre propozițiile subordonate din textele de la exercițiul 2 nu sînt despărțite prin virgulă de regentele lor și explicați de ce.

Complementul circumstanțial de loc

I

Este partea secundară a propoziției care determină un verb, arătînd:
— *locul unde se petrece acțiunea* (**unde?**);
— *punctul de plecare* (**de unde?**);
— *direcția* (**încotro?**);
— *limita acțiunii* (**pînă unde?**);
— *spațiul străbătut* (**pe unde?**).

Se exprimă prin { *substantiv*, *pronume*, *adverb de loc sau locuțiune adverbială* } în acuzativ cu prepoziție sau locuțiune prepozițională

II

Exerciții de efectuat în clasă

1. Subliniați cu roșu complementele circumstanțiale de loc și cu albastru cuvintele determinate de ele în textele următoare:

a) Cum nu se dă scos ursul din bîrlog, țăranul de la munte, strămutat la cîmp, și pruncul, dezlipit de la sînul mamei, așa nu mă dam eu dus din Humulești în toamna anului 1855, cînd veni vremea să plec la Socola, după stăruința mamei.

(Ion Creangă — *Amintiri din copilărie)*

b) Izvorul ei era în munte, sub o stîncă, și ciobanii îl adunau și-l depănau în jgheaburi, cît ținea o poiană, iar pe urmă îi dădeau drumul în creștetul brazilor. Alte cîteva pîraie țîșneau mai jos de printre pietre și întreiau puterile rîului. Pe lîngă el, cobora, chinuită, singura cărare mai lesnicioasă celor cîteva case de oameni, întemeiate în acest cuib de vulturi.

(Gala Galaction — *La Vulturi!)*

e) Aicea zac mulți de-ai mei. Mai încolo e casa în care m-am născut.

(Mihail Sadoveanu — *Neamul Șoimăreștilor)*

d) — Oiță bîrsană,
De ești năzdrăvană
Și de-a fi să mor
În cîmp de mohor,
Să-i spui lui vrîncean
Și lui ungurean
Ca să mă îngroape
Aice pe-aproape,
În strunga de oi,
Să fiu tot cu voi;
În dosul stînii,
Să-mi aud cînii.

(Miorița)

2. Analizați complementele circumstanțiale de loc din textele de la exercițiul 1, arătînd:

a) părțile de vorbire prin care sînt exprimate;

b) genul, numărul și cazul părților de vorbire care au aceste categorii gramaticale.

3. Analizați atributele din textele de mai sus, arătînd:

a) părțile de vorbire prin care sînt exprimate;

b) genul, numărul și cazul părților de vorbire prin care este exprimat fiecare dintre ele;

c) ce părți de vorbire sînt cuvintele pe care le determină;

d) acordul — acolo unde a fost necesar.

4. Explicați de ce substantivul *munte*, precedat de prepoziția *de la*, din primul text de la exercițiul 1 nu este complement circumstanțial de loc.

III

Exerciții facultative

1. Alcătuiți:

a) patru propoziții în care să existe și complemente circumstanțiale de loc exprimate prin substantive comune;

b) trei propoziții cu complemente circumstanțiale de loc exprimate prin substantive proprii;

c) două propoziții cu complemente circumstanțiale de loc exprimate prin pronume;

d) patru propoziții cu complemente circumstanțiale de loc exprimate prin adverbe sau prin locuțiuni adverbiale.

2. Analizați sintactic și morfologic cuvintele scrise cursiv în propozițiile (frazele) următoare:

Toamna, turmele *de sus*, *de pe platourile* munților, coboară *în vale.*

Casele *din vale* sînt înconjurate *de brazi* și *de fagi.*

Păduri mari *de brad* și *de fag* se întind *pretutindeni în Carpați.*

Proverbele *de pretutindeni din țara* noastră atestă înțelepciunea poporului român.

Totdeauna mi-au plăcut costumele românești *de la țară.*

Bunicii mei trăiesc *la țară.* Vara merg și eu *la țară.* Cînd mă întorc *de la țară*, mă obișnuiesc greu cu atmosfera *de la oraș.* Mulți oameni pleacă *de la oraș* să-și petreacă concediul *la munte* sau *la mare.*

Acolo îi atrag liniștea și aerul curat, *aici*, soarele și apa *de mare.*

3. Subliniați cu roșu complementele directe, cu albastru pe cele indirecte și cu verde complementele circumstanțiale de loc din textele următoare:

a) — Privește și-n vale, dincoace, în livada părăginită, casa voastră! îi strigă răzășul cel bătrîn. Suflă prin ea vînturile iernii și bat peste dînsa puhoaiele ploilor. Ca ea s-au risipit, duse de valuri și vînturi, odraslele lui Ionașcu. Iar cel ce ne-a despoiat pe noi de pămînturile de bătrîni cîștigate, de la Alexandru-Vodă și de la Ștefan-Vodă, se îngrașă și rîde nepedepsit și și-a pus piciorul pe grumazul nostru...

(Mihail Sadoveanu — *Neamul Șoimăreștilor)*

b) Oricînd și oriunde e nevoie, apa e scoasă din adîncul pămîntului și răspîndită pe fața lui de puterea, în flux neîntrerupt, a electricității. Fiindcă, în cele din urmă, Dobrogea a fost conectată și ea la foșnetul și răcoarea Bistriței. Ceva ce vine tocmai de acolo, din umbra pădurilor de brad, își amestecă boarea în vîntul fierbinte de stepă.

(Geo Bogza — *Dobrogea! Dobrogea!)*

4. Spuneți prin ce părți de vorbire sînt exprimate complementele subliniate în textele de la exercițiul 3, arătînd, la substantive și la pronume, genul, numărul și cazul fiecăruia.

5. Arătaţi care sînt cuvintele determinate de complementele subliniate în textele de la exerciţiul 3.

6. Spuneţi ce funcţie sintactică au cuvintele următoare din textele de la exerciţiul 3, precizînd cazul, numărul şi genul fiecăruia dintre ele:

iernii, ploilor, lui Ionaşcu, pămîntului, (a) electricităţii, Bistriţei, pădurilor, de brad, de stepă.

7. Alcătuiţi o scurtă compunere în care să folosiţi şi diferite complemente circumstanţiale de loc exprimate prin substantive proprii, diferite complemente circumstanţiale de loc exprimate prin pronume, diferite complemente circumstanţiale de loc exprimate prin adverbe.

Propoziţia subordonată circumstanţială de loc

I

Exerciţiu:

Transcrieţi textul din dreapta paginii, înlocuind complementele scrise cursiv prin propoziţiile din stînga:

unde iernează	Turmele s-au oprit *în vale.*
Unde sînt păduri întinse	*Acolo* plouă foarte mult.
Oriunde priveşti	*Pretutindeni* se întind păduri de brad.

Întrebări:

1. Ce fel de complemente sînt *în vale, acolo, pretutindeni?*
2. Prin ce părţi de vorbire sînt exprimate aceste complemente?
3. Se schimbă ideile exprimate în textul din dreapta paginii după înlocuirea complementelor *din vale, acolo, pretutindeni* prin propoziţiile scrise în stînga? (Răspunsul să fie susţinut de demonstraţie.)
4. Dacă înlocuiesc complemente circumstanţiale de loc, cum credeţi că se pot numi aceste propoziţii?

Explicaţii: Propoziţiile: **unde** *iernează*,
unde *sînt păduri întinse*,
oriunde *priveşti*,

care pot înlocui complementele circumstanţiale de loc **în vale, acolo, pretutindeni**, *determinînd aceleaşi verbe ca şi acestea* **(s-au oprit, plouă, se întind)**, *se numesc* **propoziţii circumstanţiale de loc.**

Ele pot fi introduse prin:

a) pronumele relative sau nehotărîte precedate de prepoziţii: *către ce, spre ce* etc.;

b) adverbele relative **unde** şi **încotro,** precedate sau nu de prepoziţii *(de unde, pe unde, de pe unde, pînă unde* etc.);

c) compusele acestora: *oriunde, orideunde, orişiunde, oriîncotro* etc.

Observaţie: Adverbele relative *unde, de unde, pe unde, pînă unde, încotro* etc., prin care se introduc propoziţiile circumstanţiale de loc, prezintă următoarele caracteristici:

a) servesc ca element de legătură introducînd asemenea propoziţii;

b) îndeplinesc funcţia de complement circumstanţial de loc în propoziţiile din care fac parte.

Topica: Propoziţiile circumstanţiale de loc urmează, de obicei, regentei. Cînd se insistă asupra lor, precedă regenta.

Punctuaţia: Propoziţiile circumstanţiale de loc care urmează regentei nu se despart, în general, prin virgulă de aceasta. Cînd însă o precedă, cu unele excepţii, se separă de aceasta prin virgulă:

M-am oprit **unde** *mi-ai poruncit.*
Unde *mi-ai poruncit*, acolo m-am oprit.

Observaţie: Deseori, adverbului relativ din propoziţia circumstanţială de loc îi corespunde în regentă adverbul **acolo,** cu care se află în strînsă legătură:

M-am întors **acolo, de unde** *plecasem.*
De unde *am plecat*, **acolo** m-am întors.

În cazul acesta, adverbul relativ se desparte, de obicei, prin virgulă de adverbul *acolo.* (Ca în exemplele de mai sus.)

Uneori, adverbul relativ *unde* formează un tot împreună cu adverbul *acolo*, analizîndu-se împreună:

S-a oprit **acolo unde** *începea urcuşul mai abrupt.*

II

Exerciţii de efectuat în clasă

1. Despărţiţi în propoziţii frazele următoare şi arătaţi felul lor şi părţile de vorbire prin care sînt introduse propoziţiile subordonate:

Ne plimbăm pe unde peisajul ni se pare mai frumos.
Mergea în neştire încotro îl purtau paşii.
Alergau cu toţii oriunde auzeau sunet de corn.
S-a îndreptat spre cine i-a ieşit primul în cale.
Dincotro bătea vîntul, de acolo venea şi ploaia.
Aduna fragi şi mure pe unde le găsea mai uşor.
A apărut tocmai de unde ne aşteptam mai puţin.
Priveam uimit spre ce se arăta pe neaşteptate la orizont.
Oriîncotro se îndrepta, tot stînci abrupte îl întîmpinau.

2. Alcătuiți, în fraze, propoziții circumstanțiale de loc introduse prin:

încotro, unde, de unde, pe unde, pînă unde, orișiunde, către cine, spre ce.

3. În frazele următoare s-au folosit diferite propoziții dintre cele învățate pînă acum introduse prin adverbul relativ *unde* (cu sau fără prepoziții înainte). Precizați ce fel de propoziții sînt acestea și explicați cum se pot deosebi unele de altele:

Locul | unde | s-a oprit era de o rară frumusețe.

Întrebarea este | unde | ai pus cărțile împrumutate de la biblioteca școlii.

Le-am pus | unde | știu numai eu.

| De unde | nu e, nu ai ce lua.

E greu de precizat | pe unde | a plecat.

| Pe unde | a plecat el, drumul e foarte anevoios.

Se întreba | unde | te-ai ascuns.

Se mira și el | de unde | au apărut atîția nori.

Pășea | pe unde | poteca era mai puțin alunecoasă.

S-a anunțat | unde | va avea loc festivalul.

4. Spuneți ce funcții sintactice au adverbele relative din frazele de la exercițiul 3.

III

Exerciții facultative

1. Alcătuiți frazele potrivite, înlocuind punctele cu regentele următoarelor propoziții circumstanțiale de loc:

..... **unde** era apa mai puțin adîncă.
..... de **unde** am plecat ieri.
..... **pe unde** cresc flori frumoase și iarbă deasă.
..... **încotro** urca poteca de munte.
..... **de pe unde** se recoltează multă secară.

Oriunde îți întorci privirile .....
De oriunde priveai .....
Oriîncotro te duceai .....

2. Alcătuiți diferite fraze, înlocuind punctele cu propozițiile circumstanțiale de loc potrivite:

Dan și Mircea au poposit .....
Ei călătoresc de trei zile .....

După o săptămînă se vor întoarce .....
..... vor întîlni locuri pitorești și oameni ospitalieri.
.....astăzi cresc lanuri de grîu.
Eu și fratele meu vom așeza cortul .....
.....trebuie să te ferești de ploaie.

3. Subliniați cu roșu propozițiile circumstanțiale de loc, cu albastru complementele circumstanțiale de loc și cu verde propozițiile atributive introduse prin *unde (de unde)* din textele următoare:

a) Ochii-i se-nvelea,
Lumea se-nvîrtea,
Norii se-nvîrtea [...]
Și de pe grindiș,
De pe coperiș,
Mort bietul cădea!
Iar unde cădea
Ce se mai făcea?

(Mănăstirea Argeșului)

b) Și Iașii, pe care nu-i văzusem niciodată, nu erau aproape de Neamț, ca Folticenii, de unde, toamna tîrziu [...], mă puteam răpezi din cînd în cînd [...] la clăci în Humulești, pe unde știam noi.

(După Ion Creangă — *Amintiri din copilărie)*

c) Unde-i unul, nu-i putere
La nevoi și la durere.
Unde-s doi, puterea crește
Și dușmanul nu sporește.

(Vasile Alecsandri — *Hora Unirei)*

d) Maică, mulți te-au dușmănit
Că ești neam blagoslovit.
Unde sapă sapa locul
Sare din pămînt norocul...

(Tudor Arghezi — *Mamă Țară)*

e) Drumul care mergea de la Giurgiu spre București trece printr-o cîmpie șeasă și deschisă, afară numai dintr-un loc, două poștii departe de această capitală, unde el se află strîns și închis între niște dealuri păduroase.

(Nicolae Bălcescu — *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul)*

f) New Yorkul nu înseamnă numai triumf și putere peste oboseală și necazuri. Aceasta o vezi mai bine decît oriunde în cartierele lui sărace, de unde atîția oameni s-au ridicat, dar unde și atîția oameni au murit într-o sărăcie mai mare decît aceea din țara de unde au emigrat.

(Petru Comarnescu — *Chipurile și priveliștile Americii)*

4. Spuneți care sînt regentele propozițiilor circumstanțiale de loc din textele de la exercițiul 3.

5. Arătați prin ce părți de vorbire sînt exprimate complementele circumstanțiale de loc din textele de la exercițiul 3.

Complementul circumstanțial de timp

I

Este partea secundară a propoziției care determină un verb, arătînd:
— *timpul în care se săvîrșește acțiunea* **(cînd?)**;
— *durata* **(cît timp?)**;
— *momentul începerii* **(de cînd?)**;
— *limita* **(pînă cînd?)**;
— *frecvența* **(de cîte ori?)**.

Se poate exprima prin:
- *substantiv* — în *acuzativ* < cu prepoziție (locuțiune prepozițională) / fără prepoziție
- *verb* < la *gerunziu* / la *infinitiv* cu prepoziție (locuțiune prepozițională)
- *adverb de timp* sau *locuțiune adverbială*

II

Exerciții de efectuat în clasă

1. Subliniați cu roșu complementele circumstanțiale de timp din fragmentele următoare și cu albastru cuvintele determinate de ele:

a) Șoimaru nu s-a arătat pînă a doua zi în sat. Pe după miezul nopții trecuse pe la fîntîna lui Grozav și avusese tainic sfat cu oștenii lui [...].

Un soare blînd răsări a doua zi, într-o duminică, ș-o lumină prietenoasă se împînzi peste sat, asupra căsuțelor albe ș-a livezilor desfrunzite.

(După Mihail Sadoveanu — *Neamul Șoimăreștilor*)

b) Din primăvară pînă în toamnă, mările interioare ale Dobrogei se leagănă ușor în bătaia vîntului, vrăjindu-te cu foșnetul lor.

(Geo Bogza — *Dobrogea! Dobrogea!*)

c) Huțu însă nici acum nu mergea iute.

El era băiat de cinci ani cînd plecase maică-sa, o ținea bine minte, și precum a așteptat zece ani, ca să o vadă, mai putea să aștepte încă cinci minute.

(Ioan Slavici — *Budulea Taichii*)

d) Mă trezește mama într-o dimineață din somn, cu vai-nevoie, zicîndu-mi:

— Scoală, duglișule, înainte de răsăritul soarelui; iar vrei să te pupe cucul armenesc și să te spurce, ca să nu-ți meargă bine toată ziua?... Căci așa ne amăgea mama cu o pupăză care-și făcea cuib, de mulți ani, într-un tei foarte bătrîn și scorburos, pe coasta dealului, la moș Andrei, fratele tatei

cel mai mic. Și numai ce-o auzeai vara: Pu-pu-pup! Pu-pu-pup! — des-dimineață, în toate zilele, de vuia satul.

(Ion Creangă — *Amintiri din copilărie*)

2. Spuneți prin ce părți de vorbire sînt exprimate complementele circumstanțiale de timp din textele de la exercițiul 1, arătînd, la substantive, genul, numărul și cazul fiecăruia.

3. Analizați sintactic și morfologic următoarele cuvinte din textele de la exercițiul 1:

în sat, pe la fîntîna, asupra căsuțelor, a livezilor, ținea bine minte, într-un tei, pe coasta dealului, la moș Andrei, fratele, tatei, cel mai mic.

4. Spuneți ce funcții sintactice au cuvintele scrise cursiv în propozițiile și frazele următoare, precizînd părțile de vorbire prin care sînt exprimate acestea:

Iarna nopțile sînt lungi. *În nopțile de iarnă* temperatura este, uneori, foarte scăzută. *Primăvara zilele* și *nopțile* sînt *la un moment dat* egale. Mie *primăvara* îmi place mult. *În zilele de primăvară* temperatura este foarte plăcută. *Primăvara* se dezvoltă vegetația mai mult. *Curînd* vine *vara*. *Vara* căldura crește mai ales *la amiază*. *Dimineața* și *seara* temperatura este potrivită. *Acum* omul se simte mai bine. *Dimineața* începe o dată cu răsăritul soarelui. *Noaptea* vine pe neașteptate. *În nopțile de vară* omul doarme puțin, dar adînc. El se scoală *devreme* și începe activitatea *înainte de ora șapte*.

5. Luînd ca model textul de la exercițiul 4, alcătuiți o compunere în care să descrieți o zi de primăvară, avînd grijă să folosiți, între altele, următoarele complemente circumstanțiale de timp:

dis-de-dimineață, *în zori*, *devreme*, *tîrziu*, *la amiază*, *după-masă*, *ziua*, *seara*, *acum*, *atunci*, în ordinea pe care o preferați.

III

Exerciții facultative

1. Analizați complementele circumstanțiale de timp și de loc din fragmentele următoare, arătînd:
— felul lor și părțile de vorbire prin care sînt exprimate;
— genul, numărul și cazul substantivelor prin care sînt exprimate;
— cuvintele determinate de ele (ce părți de vorbire sînt):

a) De cîteva ori pe zi și de cîteva ori pe noapte trenurile străbat, cu șuiere lungi și cu vuiet de poduri metalice, pădurile și munții Bucovinei. La Mestecăniș, unde e marea cumpănă a apelor, trec de pe Valea Moldovei pe cea a Bistriței — căreia acolo toată lumea îi spune Bistra aurie — și atunci au tovarășe de drum plutele care alunecă foșnind la vale.

(Geo Bogza — *Rarăul*)

b) Vai! scriam aceste rînduri în anul 1846. Cine mi-ar fi zis atunci că abia un an va trece și inima îmi va fi mai crud de durere ispitită. Era în vremea unei frumoase deșteptări naționale, atunci cînd un popor întreg jurase că va muri pentru Patrie și Libertate.

(Nicolae Bălcescu — *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul)*

c) Vom spune, așadar, că fiul dintîi al lui Ștefan și al Smarandei s-a născut, poate, la 2 martie 1837 sau, mai sigur, la 10 iunie 1839.

Scriitorul vede lumina zilei și copilărește pînă la școlarizare în casa din Humulești, ce se vede pînă azi, deși mult mai îngrijită de cum arăta atunci.

(Istoria literaturii române, vol. III)

2. Analizați sintactic și morfologic cuvintele următoare din textele de la exercițiul 1:

de poduri, cumpănă a apelor, căreia, de drum, rînduri, pentru Patrie și Libertate, vede lumina zilei.

3. Folosiți în propoziții sau în fraze adverbele și locuțiunile adverbiale:

ieri, după-amiază, seara, primăvara, atunci, acum, cîndva, noaptea, zi de zi, pe negîndite și arătați ce funcții au în propoziție.

Propoziția subordonată circumstanțială de timp

I

Exercițiu:

Transcrieți textul din dreapta paginii, înlocuind cuvintele scrise cursiv cu propozițiile corespunzătoare din stînga:

Cînd vine primăvara,	*Primăvara* se întorc în țara noastră berzele și cocorii.
În timp ce cobora,	*Coborînd*, admira frumusețile culmilor dimprejur.
cînd se lumina de ziuă.	M-am sculat *dis-de-dimineață.*
După ce apune soarele,	*După apusul soarelui*, se înserează repede.

Întrebări:

1. Ce funcții sintactice au cuvintele *primăvara, coborînd, dis-de-dimineață, după apusul* din propozițiile de mai sus?
2. Prin ce părți de vorbire sînt exprimate aceste complemente?
3. Care sînt cuvintele determinate de ele?
4. Ce fel de propoziții sînt cele scrise în stînga paginii, după înlocuirea cuvintelor scrise cursiv la care ne-am referit (principale sau secundare)? Ce exprimă ele?

Explicații: În propozițiile scrise în dreapta, cuvintele *primăvara, coborînd, dis-de-dimineață, după apusul* sînt complemente circumstanțiale de timp. Ele pot fi înlocuite prin propozițiile:

Cînd vine primăvara,
În timp ce cobora,
cînd se lumina de ziuă,
După ce apune soarele,

care, ca și complementele respective, arată cînd se săvîrșește acțiunea exprimată de verbele *se întorc, admira, m-am sculat, se înserează.*

Asemenea propoziții, care arată cînd se săvîrșește acțiunea din propoziția regentă, echivalînd cu un complement circumstanțial de timp, se numesc **propoziții circumstanțiale de timp.**

Circumstanțialele de timp sînt propoziții secundare (subordonate) și se introduc prin diferite conjuncții (locuțiuni conjuncționale) și adverbe relative: **pînă ce, pînă să, mai înainte ca (să), după ce, îndată ce, imediat ce, cînd, de cînd, pînă cînd, cum, de cum, cît timp, cît, oricînd, (ori) de cîte ori** etc.

Observație: Deseori adverbului relativ *cînd* din propoziția circumstanțială de timp îi corespunde în regentă adverbul *atunci:*

Cînd *va înceta ploaia, atunci* să pleci de aici.

Atunci a sosit, **cînd** *tu tocmai plecaseși.*

Uneori, cele două adverbe formează un tot, luîndu-se împreună:

A sosit acasă **atunci cînd** *începuse* să se însereze.

Topica: Propozițiile circumstanțiale de timp pot preceda sau urma regenta după intenția vorbitorului de a insista asupra temporalei sau a regentei.

Punctuația: Cînd precedă regenta, propoziția circumstanțială de timp se desparte, de obicei, de aceasta prin virgulă. Cînd îi urmează, în general nu se desparte prin virgulă de ea. Dacă temporala este intercalată între unele dintre părțile de propoziție ale regentei sau între două propoziții, se izolează de acestea prin virgule:

Cînd *au venit*, ce vijelie i-a adus?...

(Gala Galaction — *La Vulturi!)*

Dar nimeni nu spuse ce făcea sublocotenentul Roșu **cînd** *era ofițer de rond.*

(Marin Preda — *O oră din august)*

Și toată lumea, **cînd** *vorbea despre ele*, nu le despărțea.

(Dumitru Radu Popescu — *Mări sub pustiuri)*

Și una e să mori la datorie, **cînd** *te izbește un glonț sau o schijă*, și alta e să fii legat de stîlp și să te execute plutonul de execuție.

(Marin Preda — *O oră din august)*

II

Exerciții de efectuat în clasă

1. Transcrieți textele din dreapta paginii, înlocuind complementele circumstanțiale scrise cursiv cu una din propozițiile potrivite din stînga paginii:

Cînd *vine toamna*	*Noaptea* liniștea se așterne pretutindeni.
Cînd *plouă*	*Pe ploaie* se circulă mai anevoie.
Cînd *abia se lumina*	Ieri m-am sculat *în zori.*
După ce *se înnoptează*	*Atunci* se trezește la viață întreaga natură.
După ce *se luminează*	Recoltarea strugurilor se face *toamna.*
Cînd *se înserează*	*Spre seară* turmele se întorc de la păscut.

2. Alcătuiți frazele potrivite, găsind propozițiile circumstanțiale de timp care s-ar putea introduce prin elementele introductive indicate la începutul fiecăreia:

După ce.....	mă îmbrac și servesc ceaiul.
Îndată ce.....	îmi aranjez cărțile în ghiozdan.
Pe cînd	l-am întîlnit și pe Sandu prin parc.
Pînă să	mă mai plimb pe peron.
De cîte ori	găsesc masa pregătită.
Cînd.....	iau trenul din Gara de Nord.

3. Treceți propozițiile temporale de la exercițiul 2 după regentele lor și explicați cînd se despart de acestea prin virgulă (cînd sînt înaintea regentelor sau cînd sînt după acestea?).

4. Notați cu **CT** propozițiile circumstanțiale temporale din fragmentele următoare și cu **R** regentele lor:

a) Cînd Tudor intră în satul strămoșilor lui, la Șoimărești, parcă i se luă un văl de pe frunte. [...] După ce tatăl și fiica intrară în curtea lor de piatră, osteanul, ca să poată vedea pe Magda cît mai curînd, se despărțise de ei ca să facă un ocol grabnic în satul lui.

(După Mihail Sadoveanu — *Neamul Șoimăreștilor)*

b) Pe cînd cu zgomot cad
Izvoarele-ntruna,
Alunece luna
Prin vîrfuri lungi de brad.

(Mihai Eminescu — *Mai am un singur dor)*

c) Cît timp străbat Țara de Sus, pe valea cea largă a Moldovei, călătorii nu-și iau ochii de la fereastra trenului.

(Geo Bogza — *Rarăul)*

d) Cum o văzu inima i se strînse ca-n clește. Apoi o ațintì și simți că despărțirea lor era veșnică. Cum o văzu că l-a cunoscut și-i zîmbește, mînia pe care i-o jurase, și furtuna vorbelor, și fulgerul ochilor pieriră. Se simți departe și despărțit de ea.

Magda țipase ușurel cînd îl cunoscuse; apoi îi zîmbi cu bucurie.

(Mihail Sadoveanu — *Neamul Șoimăreștilor)*

5. Spuneți prin ce părți de vorbire sînt introduse propozițiile circumstanțiale de timp din textele de la exercițiul 4.

6. Prin ce conjuncții (locuțiuni conjuncționale) sau adverbe relative ar putea fi înlocuite cuvintele care introduc propozițiile circumstanțiale de timp din textele de la exercițiul 4, după următorul model:

Cînd plouă, stau acasă.
De cîte ori plouă, stau acasă.
Ori de cîte ori plouă, stau acasă.
Cît timp plouă, stau acasă.

III

Exerciții facultative

1. Alcătuiți frazele potrivite, înlocuind punctele cu propozițiile temporale începute aici:

S-a întors acasă **după ce** .....
L-am observat **îndată ce** .....
A plecat **pînă să** .....
Rîdea **ori de cîte ori** .....
M-am dus la el **cînd** .....
Locuiește la țară **de cînd** .....
Acolo va rămîne **pînă cînd** .....
A tăcut **cum** .....
A rămas la noi **cît** .....
Venea la noi **oricînd** .....
S-a plimbat **cît timp** .....
Citea cîte o poezie **de cîte ori** .....
Am plecat acasă **înainte ca (să)** .....

2. Inversați ordinea propozițiilor din frazele de la exercițiul 1, după completarea temporalelor, trecîndu-le înaintea regentelor lor. (Țineți seama de recomandările privitoare la punctuație.)

3. Completați frazele următoare cu regentele potrivite pentru propozițiile circumstanțiale de timp date aici:

Cînd ieșeam de la școală .....
După ce mi-am scris temele .....
Cît timp a durat ploaia .....
Cum vede o rîndunică .....
De cîte ori merge în excursie .....
..... **imediat ce** a răsărit soarele.
..... **pînă ce** trece furtuna.
..... **de cum** se înserează.
..... **oricînd** îți face plăcere.

4. Despărțiți în propoziții frazele următoare și notați cu **SB** propozițiile subiective, cu **AT** atributivele, cu **CD** completivele directe, cu **CI** completivele indirecte, cu **CL** circumstanțialele de loc și cu **CT** circumstanțialele de timp:

a) Tulburător este faptul că această frumusețe a apărut în locuri care cel mai mult, și cu cele mai copleșitoare dovezi, pot vorbi minții noastre despre frumusețe.

(Geo Bogza — *Dobrogea! Dobrogea!*)

b) Fată dragă, nici nu știi ce-mi aduci! [...] Tu-mi aduci ce are să fie peste patruzeci-cincizeci de ani pe plaiul dezrobit de Tudor!

(Gala Galaction — *La Vulturi!*)

c) Se cuvine, după rînduiala bunilor povestitori de odinioară, să arătăm că sfîrșitul văduvei lui Ieremia-Vodă a fost cel mai nenorocit dintre al tuturor doamnelor Moldovei...

(Mihail Sadoveanu — *Neamul Șoimăreștilor*)

d) Eu, fiind ascuns în cămară, cum aud unele ca aceste, iute mă sui în pod, umflu pupăza de unde era, sai cu dînsa pe sub streșina casei și mă duc de-a dreptul în tîrgul vitelor...

(Ion Creangă — *Amintiri din copilărie*)

e) Cînd m-am auzit vorbind, mi-am dat seama că, chiar dacă mă împușcă, nu voi spune și am simțit în același timp că nu mă vor împușca, fiindcă mă auzeam cu urechile mele cum știu să mă apăr, și pe mine și pe oamenii mei.

(Marin Preda — *O oră din august*)

5. Închideți într-un dreptunghi cuvintele care introduc propozițiile din textele de la exercițiul 4 și precizați:
a) ce parte de vorbire este fiecare dintre ele;
b) ce raporturi se stabilesc între propozițiile fiecărei fraze;
c) care dintre propoziții sînt regente și care sînt dependente (subordonate).

Complementul circumstanțial de mod

I

Este partea secundară a propoziției care determină **verbe, adjective** *și* **adverbe,** *arătînd modul (felul) cum se desfășoară sau se înfățișează o acțiune sau o calitate.*

Întrebări: **cum?, în ce fel?, cît?**

Se poate exprima prin:
- *substantiv* cu prepoziție (Merg *în grupuri.*)
- *numeral* (Merg *doi cîte doi.*)
- *verb* < la *infinitiv* cu prepoziție (A plecat *fără a* mai *aștepta.*) / la *gerunziu* (Merge *șchiopătînd.*)
- *adverb* (Patinează *bine.*)
- *locuțiune adverbială* (Vine *pe furiș.*)
- *interjecție* (Merge *lipa-lipa.*)

II

Exerciții de efectuat în clasă

1. Subliniați cu roșu complementele circumstanțiale de mod din textul următor și cu albastru cuvintele determinate de ele:

Elena învață bine la limba română. Ea citește frumos și recită expresiv poeziile învățate. Noi memorăm cu plăcere multe dintre poeziile explicate atît de frumos în orele de limba română. Cînd un elev pronunță greșit cîte un cuvînt sau recită monoton, profesorul nostru îl corectează cu răbdare. El ne explică cu pricepere cum trebuie recitată corect o poezie. Profesorul intervine dacă cineva reproduce mecanic diferite strofe.

2. Analizați complementele circumstanțiale de mod din textul de la exercițiul 1, arătînd:
a) prin ce părți de vorbire sînt exprimate;
b) în ce caz sînt substantivele prin care sînt exprimate unele dintre ele.

3. Spuneți ce sînt din punct de vedere sintactic și morfologic cuvintele scrise cursiv din propozițiile și în frazele următoare:

Vecinul nostru are un cocoș *frumos*. Acesta cîntă tare *frumos*. El are și un cîine *rău*, care l-a mușcat *rău* pe Alexandru. Ioana are un scris *corect*. Dan pronunță *corect* fiecare cuvînt. Emil este un băiat *respectuos*. El vorbește *respectuos* cu toată lumea.

4. Alcătuiți:
a) cinci propoziții în care să existe și cîte un complement de mod exprimat prin-un adverb;

b) trei propoziții cu complemente circumstanțiale exprimate prin locuțiuni adverbiale;

c) cinci propoziții cu complemente circumstanțiale de mod exprimate prin substantive;

d) două propoziții cu complemente circumstanțiale de mod exprimate prin verbe la modul gerunziu.

5. Alcătuiți o compunere cu un subiect la alegere, folosind și cel puțin șase complemente circumstanțiale de mod exprimate prin adverbe și cel puțin cinci exprimate prin substantive.

III

Exerciții facultative

1. Analizați complementele circumstanțiale de mod din textele următoare, arătînd prin ce este exprimat fiecare dintre ele și care sînt cuvintele pe care le determină acestea:

a) Tunarii se răsuciră și ei pe coaste și se ridicară în capul oaselor. Ce-o fi? Or fi venit iar americanii fără veste...?

Pe cer, de pe aeroport urca cu repeziciune o formație de trei avioane. Fuseseră luați prin surprindere?

(După M a r i n P r e d a — *O oră din august*)

b) Orheianu se opri și zise c-un fel de mulțămire, rotindu-și ochii asupra tuturor celor care erau de față:

— Bine v-am găsit, oameni buni!

— Îți mulțămim, boierule... răspunse preotul cu bunătate și cu privire bună, făcînd un pas înainte. Ceilalți murmurară încet salutarea și priveau cu luare-aminte la vechiul lor dușman.

(M i h a i l S a d o v e a n u — *Neamul Șoimăreștilor*)

c) Stăpînirea romană în Dacia prezintă un dublu aspect. Ea s-a instaurat pe pămîntul Daciei prin violență. pe calea armelor, și s-a menținut tot timpul sprijinindu-se pe o armată numeroasă și pe un puternic sistem de apărare. [...] Viața economică se desfășoară cu intensitate în toate domeniile.

(După *Istoria României*, vol. I)

d) La noi nevestele plîngînd — Și-mbrățișîndu-și jalea plîng
Sporesc pe fus fuiorul, — Și tata, și feciorul.

(O c t a v i a n G o g a — *Noi*)

2. Analizați sintactic și morfologic următoarele cuvinte din textele de la exercițiul 1:

pe cer, de avioane, asupra tuturor, dușman, un aspect, pe pămîntul, tot timpul, de apărare, în toate domeniile, la noi, pe fus, jalea.

3. Explicați de ce cuvintele:

ce-o fi, c-un (fel), *rotindu-și, v-am găsit, luare-aminte, s-a instaurat, s-a menținut, sprijinindu-se, și-mbrățișîndu-și*, din textele de la exercițiul 1, s-au scris cu liniuță de unire.

Propoziția subordonată circumstanțială de mod

I

E x e r c i ț i u:

Transcrieți textele din dreapta, înlocuind cuvintele scrise cursiv cu propozițiile corespunzătoare din stînga paginii:

cum poate	Dana este mică. Ea merge *încet.*
cît îl țin picioarele	Emil este sportiv. El aleargă *foarte repede.*
cum ne-am înțeles ieri	Au sosit *conform înțelegerii de ieri.*

Î n t r e b ă r i:

1. Ce funcție sintactică au cuvintele *încet, foarte repede, conform înțelegerii* din propozițiile de mai sus?
2. Ce fel de propoziții sînt: *cum poate; cît îl țin picioarele; cum ne-am înțeles ieri* (principale sau secundare)?
3. Se pot înlocui complementele *încet, foarte repede, conform înțelegerii* prin propozițiile din stînga paginii, fără să se schimbe sensul inițial al propozițiilor din dreapta? Răspunsul să fie însoțit de demonstrații.

E x p l i c a ț i i: Cuvintele *încet, foarte repede, conform înțelegerii* din propozițiile la care ne-am referit aici sînt complemente circumstanțiale de mod. Ele pot fi înlocuite prin propozițiile:

cum poate;
cît îl țin picioarele;
cum ne-am înțeles ieri.

Propozițiile secundare care, în frază, au rol de complement circumstanțial de mod se numesc **propoziții subordonate circumstanțiale de mod.**

Aceste propoziții pot fi introduse prin adverbele relative **cum, precum, cît** și prin locuțiunile conjuncționale **după cum, ca și cum, ca și cînd** etc.

T o p i c a: Ele urmează, de obicei, regentei: Jucau **cum** *le cîntai.*

Uneori propoziția circumstanțială de mod precedă regenta sau este intercalată între diferitele părți ale acesteia:

Cum *le cîntai*, așa jucau.

A venit, **după cum** *ne-am înțeles*, la ora șase.

Punctuația: Propoziția circumstanțială de mod se desparte, în general, prin virgulă de regenta ei cînd se află înaintea acesteia și totdeauna cînd este intercalată. Cînd urmează după aceasta, se desparte de ea prin virgulă dacă nu se insistă asupra subordonatei.

Observație: Uneori, în regentă există unul din adverbele **așa, astfel:** *Așa* a scris, **cum** i s-a dictat.

Deseori, adverbele relative formează împreună cu adverbele **așa** și **astfel** un tot, luîndu-se împreună: **așa cum, așa precum, astfel cum.**

A venit pregătit de vînătoare, **așa cum** *promisese.*

II

Exerciții de efectuat în clasă

1. Alcătuiți frazele potrivite, completînd propozițiile circumstanțiale de mod din care s-au dat numai elementele introductive:

Astăzi a plouat **după cum** .....
Mîine voi fi la ora nouă pe terenul de sport, **așa cum** .....
A fost supărat **ca și cum** .....
L-am strigat **cît** .....
Și-a cerut scuze pentru greșeala lui **cum** .....
S-a antrenat la tenis, **cum** .....
S-a oprit în parc, **precum** .....
Venea voios spre mine, **ca și cînd** .....
S-a deșteptat la ora șase, **fără să** .....

Cum ..... , așa vei dormi.
Cu cît ..... , cu atît va fi mai rău.
Mergea, **după cum** ..... , numai pe trotuar.
A sunat, **cum** ..... , o singură dată.

2. Alcătuiți diferite fraze, înlocuind punctele cu regentele potrivite pentru propozițiile circumstanțiale de mod date aici:

..... **precum** prevăzuse.
..... **cum** i-a promis mamei sale.
..... **ca și cum** n-aș fi auzit.
..... **fără să** fie văzut de departe.
..... **cît** îl țineau puterile.
..... **parcă** nu m-ar fi cunoscut.
..... **pe cît** se lăudase singur.
..... **ca și cînd** ar fi fost bolnav.

3. Înlocuiți, unde se poate, propozițiile circumstanțiale de mod de la exercițiile 1 și 2 prin complementele corespunzătoare.

4. Subliniați, în frazele următoare, cu o linie propozițiile circumstanțiale de mod, apoi închideți într-un dreptunghi cuvintele care le introduc:

Pomii se înclină cînd într-o parte, cînd în alta, după cum bate vîntul.
Cîntă la vioară, fără note, cum a prins după ureche.
A traversat strada, cum prevăd regulile de circulație, numai prin locurile marcate.

Maria citea expresiv, intonînd fiecare vers, așa cum a învățat la orele de limba română. Dana citea repede și neclar, ca și cînd ar fi grăbit-o cineva. Eu citesc, uneori, fără să țin seama de intonația necesară.

Cum îți vei pregăti lecțiile, așa vei răspunde.

5. Notați cu **CM** propozițiile circumstanțiale de mod și cu **R** regentele acestora din fragmentele următoare:

a) În asemenea mori, bobul de grîu pătrunde cum ar trece secunda într-un ceas cu cuc într-un ceas electronic.

(Geo Bogza — *Dobrogea! Dobrogea!*)

b) Fără să mai privească în urmă, Tudor se prăpăstui pe poartă...

(Mihail Sadoveanu — *Neamul Șoimăreștilor*)

c) *Napoca* a primit dreptul municipal probabil cu prilejul vizitei în Dacia a lui Hadrian în anul 124. [...] Pe timpul lui M. Aurelius sau cel mai tîrziu în vremea lui Commodus orașul e ridicat la rangul de colonia, după cum rezultă din numele de *colonia Aurelia Napocensis*, atestat de inscripții.

Drobeta sau *Drubeta*, cum mai este numită de inscripții, a primit titlul de municipiu tot de la Hadrian *(municipium Aelium Hadrianum)*, iar pe cel de colonia de la Septimius Severus *(colonia Septimia Drobeta)*, între 193—198.

(După *Istoria României*, vol. I)

d) — Știu, răspunse Huțu, rece ca la examen, precum mi-ați spus-o de mai multe ori...

(Ioan Slavici — *Budulea Taichii*)

e) Țineau foarte tare la el, așa cum sînt în stare să țină țăranii unii la alții în armată, pe care de altfel o consideră a lor...

(Marin Preda — *O oră din august*)

6. Deși toate încep cu adverbul relativ *cum*, propozițiile subordonate introduse prin el sînt diferite. Stabiliți felul acestor propoziții:

a) Cum treci Siretul, apa-i rea și lemnele pe sponci...

(Ion Creangă — *Amintiri din copilărie*)

b) Cum îți vei așterne, așa vei dormi.

c) E de mirare [cum] am ajuns pînă la cabană.

d) Întrebarea este [cum] au ajuns pînă acolo.

e) Am văzut eu însumi [cum] s-au întors din drum.

f) Modul [cum] să rezolve mai ușor problemele la matematică îi preocupa pe toți.

g) S-a procedat [cum] se căzuse de acord.

h) [Cum] deschizi ușa, un val de frig pătrunde de afară.

7. Arătați care dintre propozițiile subordonate de la exercițiul 6 pot fi inversate față de regentele lor și explicați ce se întîmplă cu punctuația în fiecare caz.

III

Exerciții facultative

1. Despărțiți în propoziții frazele care alcătuiesc textele următoare și analizați toate propozițiile învățate pînă acum, stabilind:
— felul lor;
— elementele de legătură (conjuncții, adverbe etc.);
— raporturile de coordonare sau de subordonare stabilite între ele;
— semnele de punctuație.

a) Această strîmtoare, pe care locuitorii o numesc Vadul Călugărenilor, fu aleasă de Mihai-Vodă spre a sluji de Termopile românilor. Astăzi această vale se află întocmai după cum ne-o descriu analiștii acelor timpuri.

(Nicolae Bălcescu — *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*)

b) Era de mirare ce se întîmplase cu formația aceea care nu se mai întorcea. [...] Aveau toți o pîlpîire de curiozitate în priviri și nici unul nu părea să fie îngrijorat de soarta bateriei, afară, poate, de ofițer.

(După Marin Preda — *O oră din august*)

c) Santinelele știau asta, cum mai știau că, după ce se încălța, el își potrivea părul, trecîndu-și degetele prin el.

(Dumitru Radu Popescu — *Mări sub pustiuri*)

d) De la o vreme, musca își schimbă planul de atac și începu să bată părțile mai slabe ale citadelei, ca și cum adică Pisicuța n-ar fi avut nici picioare, nici coadă, nici dinți...

(Calistrat Hogaș — *Singur*)

2. Arătați care dintre propozițiile subordonate din textele de la exercițiul 1 pot fi înlocuite prin părțile de propoziție corespunzătoare.

3. Explicați de ce unele dintre propozițiile subordonate din textele de la exercițiul 1 au fost separate prin virgulă de regentele lor, iar altele nu.

4. Alcătuiți trei fraze cu propoziții circumstanțiale de mod care să preceadă regentele lor.

5. Găsiți în textele din *Lecturi literare* șase fraze în care să existe și cîte o propoziție circumstanțială de mod așezată în urma regentelor.

Complementul circumstanțial de cauză

I

Exprimă cauza acțiunii unui verb sau a însușirii unui adjectiv.

Întrebări: **din ce cauză?** **din ce pricină?**

Se poate exprima prin:
- *substantiv* / *pronume* — cu prepoziție sau locuțiune prepozițională
- *adjectiv* — cu prepoziția *de*
- *verb la gerunziu*

II

Exerciții de efectuat în clasă

1. Subliniați cu roșu complementele circumstanțiale de cauză și cu albastru cuvintele determinate de ele în textul următor:

Fratele mamei este un vînător pasionat. Plictisindu-se singur, deseori îl ia la vînătoare și pe vărul meu, Sandu. Acesta sare în sus de bucurie cînd pleacă. Cînd se întoarce acasă, este frînt de oboseală și lihnit de foame. Uneori se vaită de frig sau de ploaie. Nefiindu-i frică, merge iarna și la vînătoare de urși. Din cauza zăpezii și a viscolului, rătăcesc cîteodată drumul. El moare de frică, dar nu zice nimic, de teamă că unchiul său nu-l va mai lua și altă dată.

Odată, temîndu-se de niște lupi, Sandu s-a urcat într-un brad unde era cît pe-aci să înghețe din cauza vîntului și a zăpezii, care acoperise ramurile bradului. Din pricina zăpezii, ramurile se aplecaseră pînă aproape de pămînt. Lupii au plecat urlînd de ciudă și de foame.

Fiindu-i înghețate picioarele, Sandu abia a coborît din brad.

2. Spuneți:

a) prin ce părți de vorbire sînt exprimate complementele circumstanțiale de cauză din textul de la exercițiul 1;

b) în ce caz sînt substantivele prin care sînt exprimate unele dintre acestea;
c) care dintre ele sînt precedate de prepoziții.

3. Alcătuiți patru propoziții în care să existe cel puțin cîte un complement circumstanțial de cauză.

4. Luînd ca model povestirea scurtă de la exercițiul 1, faceți o compunere de o pagină în care să folosiți și șase complemente circumstanțiale de cauză exprimate prin substantive și patru exprimate prin verbe la modul gerunziu.

III

Exerciții facultative

1. Analizați complementele circumstanțiale de cauză din fragmentele următoare, arătînd:
— părțile de vorbire prin care sînt exprimate;
— genul, numărul și cazul (la cele care au aceste categorii gramaticale);
— părțile de vorbire determinate de ele:

a) Modificarea asta a adus-o chiar Vasile, de frică să nu dăm de bănuit...

(Marin Preda — *O oră din august)*

b) Copila își șterge fruntea de sudoare. Inima îi bate cu putere. Răsuflă greu. Este sleită de foame, căci nu și-a luat merinde. Iar buzele îi sînt arse de sete ca de friguri.

(Alexandru Mitru — *Cuțitașul fermecat)*

c) Moșneag albit de zile negre, Pe pieptărelul lui de lînă
Așa îl pomenise satul, Purtînd un ban de la-mpăratul.

(Octavian Goga — *Apostolul)*

d) Nu de moarte mă cutremur, ci de veșnicia ei.

(Alexandru Vlahuță — *Din prag...)*

e) Deasupra criptei negre a sfîntului mormînt
Se scutură salcîmii de toamnă și de vînt...

(Mihai Eminescu — *O, mamă...)*

f) În zadar viforul, vijelia și uraganele se izbiseră oarbe în clădirea zburlită de crengi uriașe a întăriturilor mele, căci nu izbutiră decît să se sfîșie și să urle de durere și de ciudă...

(Calistrat Hogaș — *În munții Neamțului)*

g) Eu nu duceam nimic, dar zgribuream de frig și-mi era rușine să le-o spun, deși aș fi dorit să întîlnim cît mai curînd sania.
Cînd am sosit amorțit de frig la Cocorăști, îmi era frică să mă duc acasă...

(Ioan Slavici — *Budulea Taichii)*

h) De ciudă, căpetenia dușmană a dat poruncă să se zidească peștera la gură...

(Alexandru Mitru — *Viteazul Dapix și fiica lui, Gebila)*

i) Temîndu-ne de viscol, ne-am adăpostit la prima cabană.
Coborînd pe o asemenea vreme, ne-am rătăcit.

2. Spuneți ce sînt din punct de vedere sintactic și morfologic următoarele cuvinte din fragmentele de la exercițiul 1:

cu putere, greu, sleită, arse, ca de friguri, pe pieptărelul, de lînă, purtînd, de la-mpăratul, deasupra criptei, crengi, cît mai curînd, acasă, la gură, de viscol, pe o asemenea vreme.

Propoziția subordonată circumstanțială de cauză

I

Exercițiu:

Transcrieți textele din dreapta paginii, înlocuind cuvintele scrise cursiv cu propozițiile corespunzătoare din stînga ei:

deoarece era frig	Urechile mi se înroșiseră *de frig.*
Fiindcă mă temeam de ploaie	*Temîndu-mă de ploaie*, am luat cu mine umbrela mamei.

Întrebări:

1. Ce funcții sintactice au, în propozițiile din dreapta paginii, cuvintele *de frig* și *temîndu-mă?*
2. Prin ce părți de vorbire sînt exprimate aceste complemente?
3. Care sînt cuvintele determinate de ele?
4. Ce fel de propoziții sînt: *deoarece era frig* și *fiindcă mă temeam de ploaie*, după transcrierea textelor din dreapta paginii (principale sau secundare)?

Explicații: Cuvintele *de frig* și *temîndu-mă*, care determină verbele *se înroșiseră* și *am luat*, arătînd cauza (motivul) pentru care se săvîrșesc acțiunile exprimate de acestea, sînt *complemente circumstanțiale de cauză.*

Aceste complemente pot fi înlocuite prin propozițiile secundare: *deoarece era frig* și *fiindcă mă temeam de ploaie*, avînd aceeași funcție sintactică cu ele (fiind echivalente, în frază, cu acestea).

Asemenea propoziții subordonate, care îndeplinesc, în frază, aceeași funcție ca și complementele circumstanțiale de cauză în propoziție, se numesc **propoziții circumstanțiale de cauză.**

Ele pot fi introduse prin:

a) conjuncțiile și adverbele relative: **căci, că, deoarece, fiindcă, dacă, întrucît, cum;**

b) locuțiunile conjuncționale: **din cauză că, din pricină că, de vreme ce, din moment ce, pentru că.**

Observație: Uneori, în regentă apare una din locuțiunile adverbiale: **de aceea, pentru aceea:**

De aceea nu te-am așteptat, **fiindcă** *era prea tîrziu.*

Topica: Propozițiile circumstanțiale de cauză pot sta atît înainte, cît și după regentă, după cum vorbitorul insistă mai mult asupra lor sau asupra regentei.

Punctuația: În general, propozițiile circumstanțiale de cauză se despart prin virgulă de regentele lor.

II

Exerciții de efectuat în clasă

1. Completați frazele următoare cu propozițiile circumstanțiale de cauză potrivite:

N-am mers în excursie, **fiindcă** .....
Deoarece ....., am rămas astăzi acasă.
S-a supărat pe mine, **că** .....
De vreme ce ....., nu pot să-ți dau nici un răspuns.
Și-a notat adresa mea, **pentru că** .....
Din moment ce ..... oprește-te puțin și la noi.
Trenul a întîrziat astăzi, **din pricină că** .....

2. Alcătuiți diferite fraze, înlocuind punctele cu regentele potrivite pentru fiecare dintre următoarele propoziții circumstanțiale de cauză:

Fiindcă nu l-am văzut de mult timp, ...
Deoarece ploua tare, ...
....., **pentru** că am fost bolnav.
De vreme ce ești aici, ...
....., **că** nu și-a scris temele.
....., **căci** nici tu nu ești de acord cu el.
Din moment ce ai învățat poezia, ...
Din cauză că înghețase rîul, ...
....., **din moment ce** a sosit primăvara.
Întrucît erau buni prieteni, ...

3. Transcrieți propozițiile și frazele următoare, înlocuind complementele circumstanțiale de cauză prin propozițiile circumstanțiale corespunzătoare:

Și-a întrerupt călătoria *din cauza bolii.*
Tremura *de frig* și se plîngea *de foame.*
Mergînd prea încet, era imposibil să nu întîrzie.

Plantele se uscaseră pretutindeni *din pricina secetei.*
S-a întors devreme acasă, *din pricina întunericului.*

4. Subliniați cu roșu propozițiile circumstanțiale de cauză și cu albastru regentele lor din fragmentele următoare:

a) Cum însă sufletul meu niciodată n-a fost în stare să ducă prea multă vreme, în spate, povara ucigătoare a sublimului, și cum puterile întunericului, în urgia răzvrătirii lor, izbise, pe toate glasurile, clapele imense ale claviaturilor făpturii, aș fi ajuns în cele din urmă să găsesc banală și monotonă această rodomontadă a stihiilor...

(Calistrat Hogaș — *În munții Neamțului*)

b) Cum n-oi mai fi pribeag
De-atunci înainte,
M-or troieni cu drag
Aduceri-aminte.

(Mihai Eminescu — *Mai am un singur dor*)

c) A pierit ucis de buzdugan mișelesc, pentru că s-a ridicat pentru dreptu-rile și ocinile noastre...

(Mihail Sadoveanu — *Neamul Șoimăreștilor*)

d) Blînd tainele vi le desface
Din sînu-i milostiva glie,
Căci toată floarea vă cunoaște
Și toată frunza ei vă știe.

(Octavian Goga — *Plugarii*)

e) Nimeni nu-l văzuse vreodată întristat sau rîzînd în hohote, poate chiar nici nu rîdea, fiindcă în el bucuria de a trăi nu cobora și nu urca parcă deloc...

(Marin Preda — *O oră din august*)

5. Închideți într-un dreptunghi cuvintele care introduc propozițiile circumstanțiale de cauză din fragmentele de la exercițiul 4 și spuneți ce este ca parte de vorbire fiecare dintre ele.

6. Precizați care dintre propozițiile circumstanțiale de cauză din fragmentele de la exercițiul 4 se găsesc în raport de coordonare. (Prin ce conjuncții sînt legate între ele aceste propoziții?)

7. Explicați punctuația propozițiilor subordonate cauzale din textele de la exercițiul 4.

III

Exerciții facultative

1. Alcătuiți, folosind conjuncții sau locuțiuni conjuncționale cît mai variate:
— patru fraze în care propozițiile circumstanțiale de cauză precedă regenta;
— cinci fraze în care aceste propoziții urmează regentei.

2. Înlocuiți, în frazele următoare, conjuncțiile *fiindcă* și *deoarece* cu fiecare dintre adverbele și conjuncțiile (locuțiunile conjuncționale) posibile scrise în stînga paginii:

că **căci** **cum** **întrucît** **din cauză că** **din pricină că**	**Fiindcă** vîntul încetase, ne-am continuat nestingheriți călătoria. **Deoarece** a plouat prea tare, nivelul apei rîurilor a crescut foarte mult. Au poposit la prima cabană, **fiindcă** se înserase. Costin n-a putut merge cu noi, **deoarece** este prea mic.

3. Alcătuiți două fraze în care să existe și cîte două propoziții circumstanțiale de cauză în raport de coordonare una cu alta.

4. Cum vă explicați că în fragmentul următor nu există nici o propoziție principală. (Ce fel de propoziții sînt cele din care este alcătuită această frază?) Urmăriți pentru aceasta, din *Lecturi literare*, contextul din *Dobrogea! Dobrogea!*, de Geo Bogza.

Fiindcă altfel au privit nemărginitele ape și altfel au căzut pe gînduri în fața mării oamenii acestei țări, după ce sufletului nostru i s-au adăugat melancolia și meditația eminesciană.

(Geo Bogza — *Dobrogea! Dobrogea!*)

5. Căutați în același text și alte propoziții circumstanțiale de cauză care sînt detașate de regentele lor, făcînd parte din fraze fragmentate.

6. Explicați de ce, în textul de la exercițiul 4, scriitorul n-a repetat conjuncția *fiindcă*.

7. Explicați de ce în același text verbul *a adăuga (s-au adăugat)* este la plural.

8. Despărțiți în propoziții frazele din textele următoare și notați cu literele cunoscute de la alte exerciții propozițiile învățate pînă acum (**SB, PR, AT, CD, CI, CL, CT, CM**), iar circumstanțialele de cauză cu **CZ**:

a) Cînd mă deșteptai a doua zi, numai după o clipă parcă de somn, băgai de samă că soarele fusese cu mult mai harnic decît mine, căci se părea că se înălțase pe ceruri, în vîrful degetelor și, de peste întărituri, se uita furiș la mine tocmai în fundul peșterii.

(Calistrat Hogaș — *Singur*)

b) Aș vrea să plîng de fericit,
Că simt suflarea ta divină,
Că pot să văd ce-ai plăsmuit!
Mi-e inima de lacrimi plină,
Că-n ea s-au îngropat mereu
Ai mei, și-o să mă-ngrop și eu!

(George Coșbuc — *Vara*)

c) Ne-am referit mai ales la felul cum trebuie să fie citită o carte de către elevii de vîrstă școlară mare, deoarece aici se ivesc cele mai importante probleme. Elevii de vîrstă școlară mică lucrează sub îndrumarea directă a învățătorului, iar activitatea lor este mai limitată. La această categorie de școlari este util și necesar să se insiste asupra deosebirii esențialului de neesențial

și asupra modului în care ideile desprinse dintr-o lectură trebuie să fie sistematizate într-un rezumat scurt.

(Ion Popescu — *Lectura elevilor*)

d) Copiii continuau să cînte, ca și cum nici o piatră nu s-ar fi mișcat pe tot pămîntul.

(Dumitru Radu Popescu — *Mări sub pustiuri*)

e) Avea poftă să mănînce o legătură de lăptuci: dormind, visase c-a plouat și că i-a înverzit grădina de zarzavat ca în anii buni.

(Fănuș Neagu — *Dincolo de nisipuri*)

f) — Ioane, cată să nu dăm cinstea pe rușine și pacea pe gîlceavă!... Ai să pleci unde zic eu.

(Ion Creangă — *Amintiri din copilărie*)

g) Deviza lui era să fie un om cinstit și iubit de toată lumea. De aceea își aducea aminte cu plăcere de ceea ce făcuse atunci pentru colegii săi.

h) Întrebați dacă-mi părea bine?

Dar se înțelege că-mi părea bine: nici nu mai mergeam, zburam spre casă, pentru că Huțu trebuia să locuiască cu mine, el era și trebuia să rămînă sub scutul și povățuirea mea.

(Ioan Slavici — *Budulea Taichii*)

9. Încadrați într-un dreptunghi cuvintele care introduc propozițiile subordonate notate cu diferite litere în textele de la exercițiul 8.

10. Notați cu acolade (⎯⎯) sau cu săgeți (↓↓; ↓|; |↓) raporturile de coordonare și de subordonare existente între propozițiile care alcătuiesc frazele din textele de la exercițiul 8.

Complementul circumstanțial de scop

I

Este partea secundară a propoziției care arată scopul acțiunii exprimate de un verb.

Întrebări: în ce scop?
cu ce scop?

Se poate exprima prin: *substantiv* cu prepozițiile *pentru, spre, după, la*
verb < la *infinitiv* cu prepozițiile *pentru* și *spre*
la *supin* cu prepoziția *la*

II

Exerciții de efectuat în clasă

1. Subliniați cu roșu complementele circumstanțiale de scop și cu albastru verbele determinate de ele:

Mama a plecat la piață după cumpărături. Tata a plecat la vînat. El s-a dus pentru a vîna potîrnichi, dar și pentru a se destinde. Noi am rămas acasă pentru a ne pregăti lecțiile. În scopul acesta, ne-am organizat bine timpul. Spre a-l ajunge la învățătură pe fratele meu, trebuie să muncesc mult. M-am pregătit de luptă și sper că voi reuși.
(Complementele circumstanțiale de scop de tipul: *după cumpărături*, *la vînat* etc. au și o nuanță de loc.)

2. Încadrați într-un dreptunghi prepozițiile și locuțiunile prepoziționale care precedă cuvintele prin care sînt exprimate complementele circumstanțiale de scop din textul de la exercițiul 1.

3. Precizați prin ce părți de vorbire sînt exprimate complementele circumstanțiale de scop din textul de la exercițiul 1.

4. Analizați sintactic și morfologic cuvintele scrise cursiv în propozițiile și în frazele următoare:

Uneltele *de pescuit* se păstrează cu grijă. Fratele meu a plecat azi *la pescuit*.

Meșteșugul *de a prinde* pește se învață ușor. *Pentru a prinde* pește, ai nevoie de o oarecare îndemînare.

Tata a plecat în oraș *după treburi*.

El spune că alergatul *după treburi*, într-un oraș mare, este obositor.

Lupta *pentru pace* constituie tema multor opere literare. Și noi, elevii, luptăm *pentru pace*. Cînd muncim *pentru strîngerea* recoltei, *pentru desecarea* terenurilor cu prea multă umezeală, *pentru irigarea* celor uscate, noi luptăm *pentru înflorirea* și *prosperitatea* patriei noastre.

5. Explicați cum ați putut stabili care dintre cuvintele scrise cursiv, în propozițiile și frazele de la exercițiul 4, sînt atribute și care sînt complemente circumstanțiale de scop.

6. Alcătuiți o scurtă compunere în care să folosiți și diferite complemente circumstanțiale de scop și cîteva atribute exprimate prin verbe la infinitiv și la supin.

III

Exerciții facultative

1. Subliniați cu roșu complementele circumstanțiale de scop și cu albastru verbele determinate de ele în fragmentele următoare:

a) Sinan-Pașa, văzînd retragerea românilor, luase inimă și vrea a-i desface și a-i răsfira de tot. Spre acest sfîrșit, în capul rezervei sale, el umbla

să treacă podul spre a izbi pe ai noștri în frunte [...]. Mihai atunci se așază cu ceata de curînd sosită la capul podului spre a întîmpina pe Sinan...

(După Nicolae Bălcescu — *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*)

b) Mă lungii într-un cot pe iarba moale și spre sărbătorirea deplinei mele biruințî [...] aprinsei o țigară...

(După Calistrat Hogaș — *În munții Neamțului*)

c) [...] spiritul meu găsește tot ceea ce îi este necesar spre a medita la întreaga poveste a lumii, iar sufletul destule temeiuri spre a se simți pentru totdeauna al acelui pămînt.

(Geo Bogza — *Dobrogea! Dobrogea!*)

2. Analizați sintactic și morfologic cuvintele:

a-i desface, *în frunte*, *de curînd*, *într-un cot*, *pe iarba*, *temeiuri*, *pentru totdeauna* din textele de la exercițiul 1.

3. Alcătuiți:

a) două propoziții cu complemente circumstanțiale de scop exprimate prin substantive;

b) două propoziții cu complemente circumstanțiale de scop exprimate prin verbe la supin și două prin verbe la infinitiv.

Propoziția subordonată circumstanțială de scop

I

Exercițiu:

Transcrieți textele din dreapta, înlocuind cuvintele scrise cursiv prin propozițiile corespunzătoare din stînga:

să culeagă fragi	Andrei s-a dus în pădure *după fragi*.
ca să-și stăpînească	A depus eforturi uriașe *spre a-și stăpîni*
teama de urși	*teama de urși*.
ca să culeagă căpșune	Ana a plecat în livadă *la cules căpșune*.

Întrebări:

1. Ce funcție sintactică au cuvintele *după fragi*, *spre a(-și) stăpîni*, *la cules* din propozițiile de mai sus?
2. Prin ce părți de vorbire sînt exprimate aceste complemente?
3. Ce s-a obținut după transcrierea propozițiilor de mai sus?
4. Ce fel de propoziții sînt cele care au fost transcrise în locul cuvintelor scrise cursiv (principale sau secundare)?
5. Ce exprimă aceste propoziții?

Explicații: Cuvintele *după fragi*, *spre a(-și) stăpîni*, *la cules*, din propozițiile de la exercițiul de mai înainte, îndeplinesc funcția de complemente

circumstanțiale de scop, exprimate prin substantivul *fragi* precedat de prepoziția *după*, verbul la modul infinitiv *a(-și) stăpîni* precedat de prepoziția *spre* și verbul la modul supin *la cules*. Acestea pot fi înlocuite prin propozițiile:

să *culeagă fragi;*
ca să-și *stăpînească teama de urși;*
ca să *culeagă căpșune,*

care arată scopul pentru care se săvîrșește acțiunea exprimată de verbele *s-a dus, a depus, a plecat.*

Asemenea propoziții, care exprimă scopul pentru care se săvîrșește acțiunea exprimată de verbul din regentă, fiind echivalente cu un complement circumstanțial de scop, se numesc **propoziții circumstanțiale de scop** *sau* **finale.**

Propozițiile circumstanțiale de scop sînt *secundare* și se pot introduce prin conjuncțiile **să, ca să, de** și prin locuțiunea conjuncțională **pentru ca să:**

— Comisarul regal vă acordă cinci minute **pentru ca să** *evacuați curtea și atelierele.*

(Eugen Barbu — *Dimineața*)

Cînd sînt negative, aceste propoziții se introduc prin aceleași conjuncții (locuțiuni conjuncționale) și adverbul **nu**, uneori fiind întărite de **cumva** și **care cumva** *(să nu cumva, nu cumva să, pentru ca nu cumva să, să nu cumva să* etc.):

El îi ceruse ceasul **ca să nu** *întîrzie* **cumva.**

(Dumitru Radu Popescu — *Mări sub pustiuri*)

Uneori, în regentă există una dintre locuțiunile adverbiale: *de aceea, de asta, pentru aceea,* care anunță propoziția finală, stăruind asupra conținutului ei:

De aceea *(pentru aceea)* a venit, **ca să** *vadă* ce faci.

Observație: Propozițiile circumstanțiale de scop cărora în regentă le corespund *de aceea, pentru aceea, de asta* nu trebuie să fie confundate cu propozițiile cauzale, în regentele cărora se află o astfel de locuțiune adverbială.

Pentru a le deosebi, este bine să se țină seama că acțiunea exprimată de verbele din propozițiile cauzale precedă săvîrșirea acțiunii exprimate de cele din regentă, pe cînd cea exprimată de verbele din propozițiile circumstanțiale de scop îi urmează celei exprimate de verbele din regentă:

De aceea te-am chemat, **fiindcă** *ai primit o scrisoare urgentă* (prop. cauzală).

De aceea te-am chemat, **ca să-ți** *dau o scrisoare urgentă* (prop. finală).

Topica: În general, propozițiile circumstanțiale de scop (finale) urmează regentei. Uneori însă ele o pot preceda:

Ca să-ți dau scrisoarea, *de aceea* te-am chemat.

Punctuația: Cînd se află înaintea regentei, propoziția circumstanțială de scop (finală) se desparte prin virgulă de aceasta.

Cînd urmează regentei, se desparte prin virgulă atunci cînd se subliniază că nu este un element esențial în frază.

Ca să *se încălzească*, loveau cu bocancii în marginile de beton ale acoperișului.

(Eugen Barbu — *Dimineața*)

Lucrătorii o mîncau pe loc, **ca să** *se mai încălzească.*

(Eugen Barbu — *Dimineața*)

Altfel nu se desparte:

Se auzeau frînele camioanelor cu polițiști care soseau **ca să** *întărească paza.*

(Eugen Barbu — *Dimineața*)

III

Exerciții de efectuat în clasă

1. Subliniați cu roșu complementele circumstanțiale de scop și cu albastru propozițiile circumstanțiale de scop din propozițiile și din frazele următoare:

Aurel s-a dus cu oile la păscut. Ca să găsească pășunile cu iarbă bună, el colindă plaiurile mai neumblate. Ca să nu se rătăcească, își stabilește totdeauna cîteva puncte de orientare.

Într-o zi s-a dus după mure într-un loc mai puțin frecventat. A luat cu el și cîinele, ca să-l păzească de sălbăticiuni. Ca nu cumva să se rătăcească vreo oaie, a avut grijă să lase pe unul dintre cîini lîngă ele. El voia să culeagă cît mai multe mure, ca să le ducă și surorilor lui. Spre a le culege mai ușor, a început să le rupă cu rugi cu tot. Pentru aceasta avea nevoie de niște mănuși. El a folosit însă o batistă în locul mănușilor, ca nu cumva să se înțepe prea tare. Fiindcă avea nevoie de mai mult timp pentru cules murele, era cît pe-aci să piardă urma oilor.

2. Notați cu **R** regentele propozițiilor circumstanțiale de scop din textul de la exercițiul 1.

3. Subliniați cu o linie punctată verbele determinate de complementele circumstanțiale de scop din textul de la același exercițiu.

4. Completați propozițiile circumstanțiale de scop din care s-au dat numai elementele introductive:

Noi mergem la școală **ca să** .....
Profesorii vin la școală **să** .....
Dana nu întîrzie niciodată de la școală **ca nu cumva să** .....
Ieri am mers cu tramvaiul **ca să nu** .....

Ca să ....., pot lua tramvaiul sau autobuzul.
Pentru ca să ....., merg la școală împreună cu Dan.

5. Alcătuiți diferite fraze, înlocuind punctele cu regentele corespunzătoare următoarelor propoziții circumstanțiale de scop:

..... **ca să** vizitez expoziția de pictură organizată la școala noastră.
..... să cunosc mai bine împrejurimile satului nostru.
..... **pentru ca să** scap de ploaie.
..... **ca nu cumva să** pierd trenul.
Ca să-mi pot cumpăra cît mai multe cărți, ...
Ca nu cumva să întîrzii de la repetiție, ...
.....**ca să**-mi scriu temele din vreme.

6. Despărțiți în propoziții frazele următoare și notați cu **CS** propozițiile circumstanțiale de scop și cu **R** regentele lor:

a) Mihai-Vodă voi a se folosi de poziția și de strîmtoarea Vadului Călugărenilor, în care nu se puteau destinde în front mai mult de doisprezece oameni, ca să facă mulțimea turcilor nefolositoare și ca să se poată astfel lupta cu puteri deopotrivă. Pentru aceea, el tăbărî acolo cu oștile sale, puind streajă în deosebite părți, ca să vază de nu vor umbla turcii a trece prin alt loc.

(Nicolae Bălcescu — *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*)

b) Vin' la Milcov cu grăbire — Ca să treacă drumul mare
Să-l secăm dintr-o sorbire, — Peste-a noastre vechi hotare.

(Vasile Alecsandri — *Hora Unirei*)

c) La tine vin nevestele să-și plîngă
Feciorii duși în slujbă la-mpăratul,
Și tu ascunzi o lacrimă-ntre slove,
În alte țări cînd le trimiți oftatul...
Și fete vin, să le-nfloreşti altița,
La pragul tău e plină ulicioara...

(Octavian Goga — *Dăscălița*)

d) — Dar tu ce faci?
— Am făcut o plimbare cu bicicleta...
— Și ți-a fost sete și-ai venit la mine să bei apă.
— Nu, am venit să văd ce mai faci...

(Dumitru Radu Popescu — *Mări sub pustiuri*)

III

Exerciții facultative

1. Alcătuiți frazele potrivite, înlocuind punctele cu propozițiile circumstanțiale de scop corespunzătoare:

Albinele zboară din floare în floare .....
Copiii aleargă la rîu .....
Oamenii merg la cîmp .....
Trenul oprește în gări .....
Drumeții se opresc din loc în loc .....
Excursioniștii urcă pe munți înalți .....
Ciobanii duc oile pe platourile munților .....
Elevii merg zilnic la școală .....
Dana se scoală de dimineață .....

2. Diferite propoziții subordonate încep cu aceleași conjuncții. Precizați felul propozițiilor introduse prin conjuncțiile încadrate în dreptunghiuri în frazele:

Marea lui dorință era [să] urce pe Bucegi pînă la vîrful Omul.
Părea [să] fi înțeles ceea ce i-ai spus.
Venise la oraș [să] cumpere un televizor.
Mîine trebuie [să] mă scol dis-de-dimineață.
Hotărîrea [să] locuiască la țară îi era nestrămutată.
Mă gîndisem [să] plec mîine după-amiază la Galați.
L-am rugat [să] nu mai facă zgomot.

3. Despărțiți în propoziții frazele din textele următoare și notați, ca la alte exerciții, cu **SB, AT, CD, CI, CT, CM, CZ** și **CS** (circumstanțiale de scop) propozițiile studiate pînă acum:

a) Și ca o taină călătoare, — Și n-avea aripi să mai zboare!
Un nor cu muntele vecin — Și tot văzduhul era plin
Plutea-ntr-acest imens senin — De cîntece ciripitoare.

(George Coșbuc — *Vara*)

b) Cînd am sosit morți de frig la Cocorăști, îmi era frică să mă duc acasă; pentru aceea Huțu a venit cu mine, ca să spună că el e de vină, că m-a luat și pe mine, și toate au fost bine, fiindcă mama se bucura că n-am degerat pe drum, iară tata zicea că așa trebuie ca voinicii să umble pe ger și frig.

(Ioan Slavici — *Budulea Taichii*)

c) Trec furnici ducînd în gură de făină marii saci,
Ca să coacă pentru nuntă și plăcinte, și colaci;
Și albinele-aduc miere, aduc colb mărunt de aur,
Ca cercei din el să facă cariul, care-i meșter faur.

(Mihai Eminescu — *Călin — File din poveste*)

d) Însă era convins că secundele vor urma așa cum hotărîseră ei, una după alta.

(Dumitru Radu Popescu — *Mări sub pustiuri*)

e) Declară doar că nu-și aducea bine aminte cum se petrecuseră lucrurile. Ar fi putut totuși să spună că închizătorul armei soldatului era la el în buzunar, și atunci cu ce îl împușcase soldatul? N-avea nici o dovadă și își dăduse poate seama că soldatul știa și el acest lucru și ar fi negat cu hotărîre că i s-ar fi luat închizătorul în timp ce dormea în post?

(Marin Preda — *O oră din august*)

4. Marcați cu acolade sau cu săgeți raporturile de coordonare și de subordonare care se stabilesc între propozițiile din frazele existente în textele de la exercițiul 3.

5. Luînd ca model textul dat la exercițiul 1 de la exercițiile de efectuat în clasă, alcătuiți o compunere cu următoarele idei:

Ana vrea să-și îmbogățească biblioteca. Ea merge la librărie. Cumpără cărți. La alegerea cărților este ajutată și de librar. Ileana o ajută la transportul cărților. Mioara vrea și ea să aibă o bibliotecă mai mare. Procedează ca și Ana.

(Căutați să folosiți cît mai multe complemente și propoziții circumstanțiale de scop.)

Propoziția subordonată circumstanțială condițională

I

Exercițiu:

Separați în propoziții frazele următoare:

Dacă satul mi-ar da o bucată de țarină, i-aș învăța și celelalte lucruri.

(Ioan Slavici — *Budulea Taichii*)

De treci codri de aramă, de departe vezi albind
Ș-auzi mîndra glăsuire a pădurii de argint.

(Mihai Eminescu — *Călin — File din poveste*)

Întrebări:

1. Din cîte propoziții este alcătuită fiecare dintre cele două fraze de mai sus?
2. Care dintre propozițiile din aceste fraze sînt principale și care sînt secundare?

3. Prin ce părți de vorbire sînt introduse propozițiile secundare (subordonate) la care ne-am referit aici?
4. De ce depinde realizarea acțiunii exprimate de propoziția regentă a acestor subordonate?

Explicații: Prima frază este alcătuită din două propoziții:

1. **Dacă** *satul mi-ar da o bucată de țarină* (subordonată) și
2. *i-aș învăța și celelalte lucruri* (principală).

Fraza a doua este alcătuită din trei propoziții:

1. **De** *treci codri de aramă* (subordonată);
2. *de departe vezi albind* (principală);
3. *ș-auzi mîndra glăsuire a pădurii de argint* (principală).

Propoziția secundară **Dacă** *satul mi-ar da o bucată de țarină* exprimă *o ipoteză* (o presupunere) de îndeplinirea căreia depinde realizarea acțiunii exprimate de propoziția principală (regenta acesteia).

Propoziția **De** *treci codri de aramă* exprimă *o condiție* de îndeplinirea căreia depinde realizarea acțiunii din propoziția regentă: *de departe vezi albind.*

Asemenea propoziții, care exprimă fie **o ipoteză** (presupunere), *fie* **o condiție**, *de îndeplinirea căreia depinde realizarea acțiunii exprimate de regentele lor, se numesc* **propoziții circumstanțiale condiționale.**

Propozițiile circumstanțiale condiționale se introduc prin conjuncțiile: **dacă**, **de**, **să** și prin locuțiunea conjuncțională: **în caz că.**

Să *fi fost eu de față*, nu-l lăsam să plece.

În caz că *vine la tine*, dă-i această carte.

Topica: În general, propozițiile condiționale precedă regentele lor. Cînd se insistă asupra regentei, condiționala îi urmează.

Punctuația: Oricare ar fi așezarea acestora față de regentele lor, propozițiile condiționale se despart de ele prin virgulă, afară de cazul în care se insistă în mod deosebit asupra condiționalei:

Mergem la plimbare **dacă** *timpul este frumos.*

În caz că *mergi la antrenament*, te însoțesc și eu.

Observație: Uneori propozițiile condiționale nu sînt introduse prin nici un cuvînt de legătură:

Ai carte, ai parte = **Dacă** *ai carte*, ai parte.

II

Exerciții de efectuat în clasă

1. Completați propozițiile condiționale din textele următoare, folosind punctuația adecvată:

Dacă....., să-ți iei umbrela cu tine.
Dacă....., mănîncă lapte sau brînză.

Dacă....., anunțați imediat medicul.
De....., să vină mîine.
În caz că....., anunță-mă din vreme, să nu te aștept în zadar.

2. Alcătuiți diferite fraze, înlocuind punctele cu regentele potrivite, ținînd seama de punctuația necesară:

Dacă vrei să iei note bune,.....
Dacă nu vii la timp, ...
În caz că te apucă seara în munți, ...
De vezi că nu sosește, ...

3. Notați cu **CT** propozițiile condiționale și cu **R** regentele lor din frazele următoare:

Ascultă-mă pe mine, dacă vrei ca lucrurile să iasă bine.
De tună și fulgeră, nu te speria.
În caz că apele rîului cresc prea mult, nu te încumeta să treci prin vad.

4. Spuneți prin ce cuvinte au fost introduse propozițiile condiționale din frazele de la exercițiul 3.

5. Spuneți ce fel de propoziții introduc, în frazele următoare, conjuncțiile *dacă*, *de* și *să:*

Aș fi aflat [dacă] m-ai fi căutat după-amiază acasă.
Ar fi bine [dacă] ai cunoaște potecile în munți.
Întrebarea este [dacă] ai să reușești [să] urci pînă sus.
Hotărîrea [dacă] va dormi la cabană în noaptea aceasta nu este definitivă.
[De] nu te observă, nu fi supărat.
[Să]-l fi strigat mai tare, te-ar fi auzit.
Mîine trebuie [să] pleci la Constanța, [dacă] vrei [să] ne mai găsești acolo.
Sfatul lui este [să] pleci imediat.
Spune [de] vrei [să] mai rămîi sau preferi [să] pleci.
Se rușina [să] plece înaintea celorlalți.
Îi plăcea mult [să] cînte la pian.
Hotărîrea [să] amînăm plecarea nu-i convenea nici lui, nici mie.

III

Exerciții facultative

1. Alcătuiți fraze cu următoarele propoziții condiționale:
— două propoziții introduse prin conjuncția *dacă;*
— două propoziții introduse prin conjuncția *de;*
— o propoziție introdusă prin conjuncția *să;*
— două propoziții introduse prin locuțiunea conjuncțională *în caz că.*

2. Alcătuiți diferite fraze în care conjuncția *dacă* să introducă:
— două propoziții subiective (de exemplu: Ar fi bine *dacă* ar fi așa);
— două propoziții predicative;
— două propoziții atributive;
— două propoziții completive directe;
— două propoziții completive indirecte;
— două propoziții circumstanțiale de timp;
— trei propoziții condiționale.

3. Despărțiți în propoziții frazele din textele următoare și notați cu litera **P** propozițiile principale, cu **CT** propozițiile condiționale și cu **SB, AT, CD, CI, CL, CT, CM, CZ, CS** celelalte subordonate, după indicațiile date la alte capitole:

a) — Domnule, îmi zisese părintele Ghermănuță la plecare, nu era rău să mai fi zăbovit dumneavoastră cîteva zile la noi, că-i tocmai la primenitul luminii și vremea poate să se schimbe; și de v-a apuca ploaia-n pădure, apoi are să vă fie greu de tot; și, mai ales, cum nu cunoașteți dumneavoastră drumul, se poate întîmpla să rătăciți, că potecile se taie și se încrucișează între ele...

(Calistrat Hogaș — *În munții Neamțului*)

b) — Prea bine! prea bine! zise dascălul Clăiță, cînd află despre hotărîrea lui Huțu. Foarte frumos! Omul trebuie să adune învățătură cîtă vreme e tînăr, căci mai tîrziu, cînd are nevastă și copii, ar mai voi să învețe, dar nu are timp și nu are tignă (tihnă). Trebuie să muncească, pentru ca să-i poată hrăni. Cînd nu are nevastă și copii, poate să facă ce vrea. Pentru că să vezi tu: e multă învățătură în lume și e frumos dacă poți să ți-o cîștigi toată.

(Ioan Slavici — *Budulea Taichii*)

c) Lîngă lacul care-n tremur somnoros și lin se bate,
Vezi o masă mare-ntinsă cu făclii prealuminate,
Căci din patru părți a lumii împărați și-mpărătese
Au venit ca să serbeze nunta gingașei mirese.
.....
Socru roagă-n capul mesei să poftească să se pună
Nunul mare, mîndrul soare, și pe nună, mîndra lună.

Și s-așază toți la masă, cum li-s anii, cum li-i rangul,
Lin vioarele răsună, iară cobza ține hangul.

(Mihai Eminescu — *Călin — File din poveste)*

d) — Prin voi trimit și eu răspuns lui Crassus al vostru, preaslăvitul, și pentru mine amenințarea lui e ca o bute goală ce se rostogolește pe un deal. E zgomot mult, dar nu se teme nimeni... De vrea pămînturile gete, de ne vrea robi, de vrea cetatea mea săracă de piatră, să vină să le ia.

(Alexandru Mitru — *Viteazul Dapix și fiica lui, Gebila)*

4. Încadrați într-un dreptunghi cuvintele care introduc diferitele propoziții subordonate din textele de la exercițiul 3 și precizați ce parte de vorbire este fiecare dintre ele.

5. Ce credeți: cuvintele *Prea bine! prea bine!* și *Foarte frumos!* din textul al doilea de la exercițiul 3 pot fi socotite propoziții? Dacă da, ce cuvinte trebuie să fie subînțelese pe lîngă fiecare? Dar cuvintele exprimate în text ce funcții au în aceste propoziții?

6. Spuneți ce observații aveți de făcut în legătură cu topica și cu punctuația folosite în textele de la exercițiul 3.

Propoziția subordonată circumstanțială concesivă

I

Exerciții:

1. Despărțiți în propoziții frazele următoare, încadrați în cîte un dreptunghi cuvintele care introduc propozițiile subordonate și notați cu cîte o cifră fiecare propoziție:

Ba chiar mă pîrau și pe mine, deși îmi vedeam de treabă.

(Panait Istrati — *„Căpitan" Mavromati)*

— Vom vedea dacă minte, spuse jupînul; dar dacă nu minte, ați pățit-o, **chiar dacă** ați furat amîndoi bani din tejghea.

(Panait Istrati — *„Căpitan" Mavromati)*

Niciodată însă nu i-am văzut batjocoritori cu „căpitan" Mavromati, **oricît** îmi părea de ridicolă apropierea aceasta.

(Panait Istrati — *„Căpitan" Mavromati)*

2. Notați cu litera **P** propozițiile principale și cu **S** pe cele secundare.

Întrebări:

1. Care dintre propozițiile secundare din frazele de la exercițiul 1 vă sînt cunoscute?
2. Puteți spune ce fel de propoziție este fiecare dintre secundarele cunoscute din aceleași fraze?

3. Prin ce cuvinte de legătură sînt introduse propozițiile subordonate pe care nu le cunoașteți din aceleași fraze?

Explicații: Prima și ultima frază sînt alcătuite din cîte două propoziții:

— una principală: *Ba chiar mă pîrau și pe mine;*
Niciodată însă nu i-am văzut batjocoritori cu „căpitan" Mavromati;

— una secundară: deși *îmi vedeam de treabă;*
oricît *îmi părea de ridicolă apropierea aceasta,*

ambele nestudiate pînă acum, introduse prin conjuncția deși și adverbul **oricît.**

Fraza a doua este alcătuită din:

— trei propoziții principale: a) *vom vedea;*
b) *spuse jupînul;*
c) *dar ați pățit-o;*

(Propoziția — *spuse jupînul* — este incidentă, adică nu are legătură directă cu fraza.)

— trei propoziții secundare: a) **dacă** *minte* (completivă directă);
b) **dacă** *nu minte* (condițională);
c) **chiar dacă** *ați furat amîndoi bani din tejghea,*

dintre care numai ultima, introdusă prin locuțiunea conjuncțională **chiar dacă,** este nestudiată.

Analizînd prima frază, observăm că propoziția secundară deși *îmi vedeam de treabă* ar fi putut împiedica realizarea acțiunii din propoziția principală *(Ba chiar mă pîrau și pe mine).* Faptul acesta (împrejurarea aceasta) nu împiedică realizarea ei.

O asemenea propoziție, care arată o împrejurare în măsură să împiedice realizarea acțiunii din regentă, dar nu o împiedică, se numește **circumstanțială concesivă.**

Circumstanțiale concesive sînt și propozițiile:

— **oricît** *îmi părea de ridicolă apropierea aceasta* și

— **chiar dacă** *ați furat amîndoi bani din tejghea,*

ultima dintre ele apropiindu-se de propozițiile condiționale.

Propozițiile concesive propriu-zise se introduc, mai ales, prin:

— conjuncția **deși;**

— locuțiunile conjuncționale: **cu toate că, măcar că, chit că, fără să;**

— prin pronume și adjective pronominale nehotărîte: **orice, oricare, oricîte** și adverbe relative sau nehotărîte: **cît, oricum, oricît** etc.

Cele cu nuanță condițională se pot introduce prin:

— conjuncțiile: **dacă, de, să:**

Dacă *voi nu mă vreți,* eu vă vreu...

(Costache Negruzzi — *Alexandru Lăpușneanul)*

— locuțiunile conjuncționale: **chiar dacă, chiar de, chiar să, măcar de, măcar să, și dacă (de), nici dacă, nici de** etc.

Observație: În regentele propozițiilor concesive există, adeseori, unul din adverbele *totuși*, *tot* sau locuțiunea adverbială *cu toate acestea (astea)*:

Și deși ziua era la început, soarele *totuși* ardea cu putere și prevestea o adevărată zi de cuptor.

(Calistrat Hogaș — *Singur)*

Topica: Propozițiile concesive stau, de obicei, înaintea regentei. Cînd se insistă asupra regentei, concesiva îi urmează.

Punctuația: Oricare ar fi locul ei față de regentă, propoziția concesivă se desparte prin virgulă de regenta ei.

II

Exerciții de efectuat în clasă

1. Alcătuiți cîte o frază cu una sau două propoziții circumstanțiale concesive, folosind elementele introductive scrise în stînga și regentele — în dreapta:

Deși		Dan s-a dus la antrenament.
Cu toate că		Ana a mers la bunica ei.
Măcar că		mama s-a dus după cumpărături.
Chit că	a plouat abundent,	tata s-a dus la serviciu.
Fără să		pionierii au plantat pomi pe marginea șoselei.
Chiar dacă		colegii mei pleacă în excursie.
Chiar de		cooperatorii ies la muncă.
Nici dacă		tractoriștii nu-și întrerup activitatea.
Chiar să	fi plouat suficient,	nu se putea lucra toată ziua.
Măcar să		tot nu eram neliniștit.
Oricît	a stăruit,	Andrei n-a reușit să plece la Iași.
Oricum		Ileana n-a vrut să se ducă la mare singură.
Oricîte	a văzut la Brașov,	Emil tot s-ar mai duce acolo.
Orice		fratele meu n-a reușit să cunoască totul.

2. Alcătuiți frazele potrivite, înlocuind punctele cu regentele propozițiilor circumstanțiale concesive scrise aici:

Deși Mihai Viteazul a învins pe turci la Călugăreni, ...
Cu toate că Ștefan cel Mare dispunea de o armată mică la Vaslui, ...
Măcar că Vlad Țepeș a domnit puțin, ...
Fără să fi fost de față la discuția lor, ...
Chiar dacă vremea nu este favorabilă, ...
Nici dacă vii mai tîrziu, ...
Chiar să fi dorit tu, ...

Măcar să fi dat oricît, ...
Oricît era de înalt, ...
Oricum s-ar fi așezat, ...
Oricîte povești ar fi cunoscut, ...
Orice s-ar fi întîmplat în ziua aceea, ...

3. Despărțiți în propoziții frazele următoare și notați cu **CV** propozițiile circumstanțiale concesive.

a) Și, deși eram încredințat că, în cele din urmă, biruința va cumpăni spre partea Pisicuții, mă hotărîi totuși să intru la mijloc în această epopee măreață...

(Calistrat Hogaș — *În munții Neamțului)*

b) Însă, oricît de bun băiat ar fi fost, avea și el păcatele lui.

(Ioan Slavici — *Budulea Taichii)*

c) Avea ochii cîrpiți de somn, fiindcă, deși era trecut de amiază, abia se sculase din pat.

(Fănuș Neagu — *Dincolo de nisipuri)*

d) N-am doborît nici un bombardier, cu toate că erau mari cît niște case...

(Marin Preda — *O oră din august)*

e) Spuneți-i dar aceluia ce v-a trimis la noi că liberi sîntem și liberi vom trăi, chiar de ar fi Crassus de zece ori mai tare decît este!...

(Alexandru Mitru — *Viteazul Dapix și fiica lui, Gebila)*

f) Vrei, nu vrei, trebuie să faci acest tratament.

g) Oricît mi-aș frămînta mintea, nu știu unde am pus stiloul cel vechi.

4. În fraza de la exercițiul 3, litera f, concesivele *vrei, nu vrei* nu sînt introduse prin nici un element introductiv (conjuncție sau locuțiune conjuncțională). Locuțiunea conjuncțională *chiar dacă* a fost neglijată din motive stilistice.

Alcătuiți și voi două fraze în care propozițiile concesive să nu fie introduse prin nici o conjuncție (locuțiune conjuncțională).

5. Alcătuiți cinci fraze în care să existe și cel puțin o propoziție circumstanțială concesivă introdusă prin: *chiar dacă, măcar să, măcar că, cu toate că, oricum.*

III

Exerciții facultative

1. Notați cu **CV** propozițiile concesive și cu **R** regentele lor din textul următor:

Deși înserarea își așternuse vălul ei mohorît peste cîmpia întinsă, Stelian își continua cu hotărîre drumul. Chiar dacă ar fi întîmpinat orice obstacol,

nu s-ar fi abătut de la planul său, măcar că era foarte obosit. Chiar de întîrzii puțin, nu se întîmplă nimic, deoarece tata știe că drumul a fost lung și anevoios.

De-ar fi știut că va călători toată noaptea, tot nu s-ar fi dat bătut.

Oricît încercam noi să-l oprim și oricum căutam să-l convingem că exagerează, el mergea neabătut înainte.

2. Încadrați într-un dreptunghi cuvintele prin care sînt introduse propozițiile concesive din textul de la exercițiul 1 și precizați ce parte de vorbire este fiecare dintre ele.

3. Înlocuiți conjuncția *deși* din frazele următoare cu toate locuțiunile conjuncționale posibile, prin care se introduc propoziții concesive:

Deși sîntem în vacanță, nu părăsim orice activitate.

Am suit pînă sus, **deși** panta este foarte abruptă.

4. Despărțiți în propoziții textele următoare și notați cu inițialele cunoscute toate propozițiile studiate (pentru concesive folosiți literele **CV**):

a) **Îmi aduc numai aminte că eram copil mic și că priveam cînd la piciorul cel scurt al lui Budulea, cînd la Huțu, care ședea cu cimpoile într-un colț al casei. Mai țin apoi minte că i-am dat o bucată de plăcintă, că l-am bătut, fiindcă nu voia să-mi lase cimpoiul, și că era băiat bun, căci nu s-a supărat, deși era mai mare decît mine.**

(Ioan Slavici — *Budulea Taichii*)

b) **Deși războiul era terminat în vara anului 106, împăratul Traian a mai întîrziat în Dacia pînă în primăvara anului următor, cînd se întoarce la Roma pentru a-și serba triumful.**

(*Istoria României*, vol I)

c) **Și, deși în împrejurări grele filozofia nu m-a părăsit, cu alte cuvinte, deși eram încredințat că și potecile, ca orice lucru în lumea asta, trebuiau să aibă mai la urmă un capăt și un sfîrșit, totuși o nemărginită și neputincioasă ciudă mă cuprindea, cînd vreuna din ele, cu apucăturile ei de femeie vicleană, mă purta după voie de nas pînă la hotarele murelor sau ale ciupercilor, ș-apoi deodată, ca și cum cineva i-ar fi tăiat capul, se curma, își dădea sufletul și murea la marginea vreunui desiș încîlcit și întunecos al pădurilor...**

(Calistrat Hogaș — *În munții Neamțului*)

5. Încadrați într-un dreptunghi conjuncțiile și locuțiunile conjuncționale din textele de la exercițiul 4 și spuneți prin ce părți de vorbire sînt exprimate.

6. Marcați cu acolade sau săgeți raporturile de coordonare și de subordonare din textele de la exercițiul 4.

7. Precizați care este regenta fiecăreia dintre propozițiile subordonate din textele de la exercițiul 4.

8. Alcătuiți o scurtă compunere în care să folosiți și șase propoziții concesive.

Propoziția subordonată circumstanțială consecutivă

I

Exerciții:

1. Despărțiți în propoziții frazele următoare:

Bă văzînd prietenia sufletească ce mă lega de „căpitan" Mavromati, îi făcea bătrînului *atîtea* chinuri cu ardei ars și cu altele, **încît**, într-adevăr, ajunsese să-l gonească din prăvălie. [...]

Eram *așa* de disperat, că, de n-ar fi fost iubirea pe care o aveam pentru bunul Mavromati, aș fi plecat, așa cum o dorea mizerabilul. [...]

Și nici una, nici două, îmi cîrpește un pumn în nas, de-am căzut grămadă pe dușumea.

(După Panaït Istrati — *„Căpitan" Mavromati*)

2. Notați cu litera **P** propozițiile principale și cu **S** pe cele secundare din frazele de mai înainte.

3. Spuneți ce fel de propoziții sînt secundarele din aceleași fraze. (Numai cele pe care le-ați studiat pînă acum.)

Întrebări:

1. Care dintre propozițiile secundare din textele la care ne-am referit mai înainte vă sînt necunoscute?
2. Prin ce conjuncții sînt introduse aceste propoziții?
3. De ce credeți că au fost scrise cursiv cuvintele *atîtea* și *așa* din aceleași texte? Poate fi o legătură între ele și conjuncțiile *încît*, *că*, *de?*
4. Cunoașteți vreun complement prin care ar putea fi înlocuite aceste propoziții?
5. De fapt, ce exprimă ele?

Explicații: Singurele propoziții secundare (subordonate) care n-au fost învățate pînă acum, dintre cele care alcătuiesc frazele de la începutul acestui capitol, sînt:

a) **încît**, *într-adevăr, ajunsese;*

b) **că** *aș fi plecat;*

c) **de**-*am căzut grămadă pe dușumea.*

introduse prin conjuncțiile **încît**, **că** și **de**, primelor corespunzîndu-le, în propozițiile regente, adjectivul pronominal nehotărît **atîtea** și adverbul **așa.**

Ele exprimă rezultatul, urmarea (consecința) acțiunilor despre care a fost vorba în regentele lor:

a) *Ba văzînd prietenia sufletească... îi făcea bătrînului* **atîtea** *chinuri cu ardei ars și cu altele;*

b) *Eram* **așa** *de disperat;*

c) *Și nici una, nici două, îmi cîrpește un pumn în nas.*

Asemenea propoziții subordonate, care exprimă rezultatul (urmarea) unei acțiuni, despre care s-a vorbit în regentele lor, se numesc **propoziții circumstanțiale consecutive.**

Aceste propoziții se introduc prin:

— conjuncțiile și locuțiunile conjuncționale: **încît, că, de, încît să, ca să, pentru ca să** și, uneori, prin: **de să, să, decît să, cît să,** cărora, în regentă, le corespund adverbele: *așa, astfel, atît* sau locuțiunea adverbială *în așa fel.*

Uneori aceste adverbe sînt în așa fel sudate cu conjuncțiile introductive, încît se analizează împreună: **așa că, așa încît, astfel încît.**

Topica și punctuația: Propozițiile consecutive urmează totdeauna după regentele lor și se despart, în general, prin virgulă de acestea.

II

Exerciții de efectuat în clasă

1. Întregiți frazele următoare, înlocuind punctele cu propozițiile consecutive potrivite:

A fost așa de cald, **încît** .....
Emil a alergat atît, **că** .....
S-a supărat așa de tare, **că** .....
Ploaia a fost atît de puternică, **de** .....
Am văzut că ești prea obosit, **ca să** .....
Mi s-a părut că erai singur, **așa încît** .....
Mergea repede, **astfel încît** .....

2. Alcătuiți diferite fraze, înlocuind punctele cu regentele următoarelor propoziții consecutive:

..... **că** abia se mai ținea pe picioare.
..... **de** nu-l mai recunoșteai.
..... **încît** părea că s-a înnoptat.
..... **așa încît** nici nu l-am observat.
..... **așa că** nu s-a supărat pe nimeni.
..... **astfel încît** era de o veselie neobișnuită.

3. Notați cu **CNS** propozițiile circumstanțiale consecutive și cu **R** regentele lor din frazele următoare:

a) Și ce se petrecea cu el era așa nou pentru mine, că nu-l mai slăbeam din vedere.

(Panait Istrati — *„Căpitan" Macromati*)

b) Mă uitam la amîndoi și mi se păreau atît de nu știu cum, încît mă temeam să privesc lung la dînșii.

(Ioan Slavici — *Budulea Taichii*)

c) Atît se veselea Gebila de isculimea flăcăului arcaș și astfel o privea Gebeides pe fata regelui, că și un străin de loc ar fi înțeles că acei doi tineri se îndrăgesc...

(Alexandru Mitru — *Viteazul Dapix și fiica lui, Gebila*)

d) Iar stropșitul de Ion, cu talanca de la oi, cu cleștele și vătrariul, face o hodorogeală și un tărăboi, de-ți ie auzul *(ie* = ia).

(Ion Creangă — *Amintiri din copilărie*)

4. Încadrați în cîte un dreptunghi conjuncțiile care introduc propozițiile consecutive din frazele de la exercițiul 3 și încercați să vedeți care dintre ele pot fi înlocuite prin alte conjuncții din aceeași categorie.

5. Subliniați cu roșu adverbele corespunzătoare conjuncțiilor care introduc propoziții consecutive în frazele de la exercițiul 3 și spuneți dacă, eliminînd aceste adverbe, se schimbă sau nu sensul frazei. Se mai poate distinge caracterul consecutiv al propozițiilor respective?

6. Alcătuiți:
— două fraze cu propoziții consecutive introduse prin conjuncția *încît;*
— două fraze cu propoziții consecutive introduse prin conjuncția *că;*
— trei fraze cu propoziții consecutive introduse prin conjuncția *de;*
— trei fraze cu propoziții consecutive introduse prin *de să, încît să, cît să.*

III

Exerciții facultative

1. Înlocuiți punctele cu conjuncțiile sau locuțiunile conjuncționale potrivite, care introduc propoziții circumstanțiale consecutive:

Bunicul este așa de bătrîn, ... abia mai poate merge singur.

Ziua aceea era atît de frumoasă, ... nu-mi venea să mai intru în casă.

Tuna și fulgera, ... credeam că va veni potopul, nu ploaia.

Explică-mi în așa fel, ... înțeleg și eu.

Mihai se poartă astfel cu toată lumea, ... oricine își dă seama că este un băiat bine crescut.

2. Precizați ce fel de propoziții introduc *că* și *de* în frazele următoare:

Este bine că îți alegi cu grijă cărțile pe care le citești.
Părerea lui este că primăvara aceasta va fi ploioasă.
N-a știut niciodată că era atît de bolnav.
Se plîngea mereu că este un om neînțeles.
Alergau cu toții astfel că nu te puteai ține după ei.

[Că] nu putea alerga nu este de mirare.

Mergea foarte încet, [că] îl dor ambele picioare.

Părerea [că] numai oamenii graşi sînt sănătoşi este cu totul greşită.

Ţipa aşa de tare, [de] se auzea la vecini.

[De] nu ţi-e teamă de frig, poţi pleca şi aşa subţire îmbrăcat.

Du-te [de] cumpără caiete!

3. Despărţiţi în propoziţii frazele din textele următoare şi notaţi cu litera **P** propoziţiile principale şi cu literele cunoscute **(SB, PR, AT, CD, CI, CL, CT, CM, CZ, CS, CŢ, CV, CNS** — consecutive) propoziţiile subordonate din textele următoare:

a) Atît ştiam noi, cei rămaşi în urmă; dar şi atît era destul pentru ca să ne simţim cu toţii măguliţi.

Cu deosebire dascălul Clăiţă era mereu dus şi, oricînd îi venea cîte-o scrisoare de la Huţu, o citea mai-nainte fiecărui sătean în parte, apoi venea cu ea la oraş, unde ştia că sînt mulţi de aceia care sînt gata a se bucura de dînsul. Şi cînd stătea, şi cînd vorbea, şi cînd umbla pe uliţă, el se uita mereu la dreapta şi la stînga şi-napoi, ca să vadă dacă nu se mai iveşte cineva, care să-l întrebe despre Huţu, ba-i părea că toată lumea îl arată cu degetul, zicînd: „Iată, ăsta e dascălul Clăiţă din Cocorăşti!"

(Ioan Slavici — *Budulea Taichii*)

b) Din pricina unor ghete făcute de Pavăl acestuia se iscă o astfel de ceartă urmată de stricăciune, încît Pavăl dădu pe toţi dascălii afară, şi aceştia se mutară la fierar, peste drum.

(G. Călinescu — *Ion Creangă*)

c) Şi cîte nu ne venea(u) în cap, şi cîte nu făceam cu vîrf şi îndesate, mi-aduc aminte, de parcă acum mi se întîmplă.

(Ion Creangă — *Amintiri din copilărie*)

d) — Ăsta e obiectivul, încheie el, şi nu e cazul să vă mai aduc aminte că la nevoie artileristul trebuie să lupte şi cu puşca, cu grenada şi arma albă, dacă nu-i vin întăriri şi bateria e atacată de forţe de infanterie. La posturi! Tunurile în bătaie! Şi căutaţi să prindeţi avioanele încă deasupra solului, pentru ca în cazul în care vreunul scapă după primul tir să avem timp să nu ne scape la cel de-al doilea.

(Marin Preda — *O oră din august*)

4. Încadraţi într-un dreptunghi cuvintele care introduc sau leagă diferite propoziţii în textele de la exerciţiul 3 şi spuneţi ce parte de vorbire este fiecare dintre ele.

5. Marcaţi prin acolade sau prin săgeţi raporturile de coordonare şi de subordonare din frazele care alcătuiesc textele de la exerciţiul 3.

Analize sintactice

Sintaxa propoziţiei

I

Îndrumări analitice

Scopul analizei sintactice a propoziţiei este atît cunoaşterea funcţiei sintactice a cuvintelor în propoziţie, cît şi a raporturilor care se stabilesc între diferitele părţi de propoziţie.

Ca şi în frază, în propoziţie se stabilesc, între diferitele părţi ale acestora, *raporturi de coordonare* şi *raporturi de subordonare*.

În raport de coordonare se găsesc mai multe părţi de propoziţie de acelaşi fel: nume predicative, subiecte, atribute sau complemente.

În raport de subordonare se găsesc atributele şi complementele faţă de cuvintele pe care le determină, deci cuvîntul determinant faţă de cel determinat.

Ca părţi principale ale propoziţiei, subiectul şi predicatul, care se găsesc pe acelaşi plan, nu se află nici în raport de coordonare, nici în raport de subordonare unul faţă de altul.

Deşi ambele sînt părţi principale de propoziţie, datorită faptului că, în general, orice propoziţie trebuie să aibă predicatul exprimat, ori de cîte ori se face o analiză sintactică a propoziţiei, se va ţine seama în primul rînd de prezenţa acestuia.

Numai după stabilirea predicatului se procedează şi la precizarea subiectului, care poate fi exprimat, neexprimat sau poate lipsi.

În cazul în care subiectul este exprimat, celelalte părţi de propoziţie gravitează sau se grupează în jurul lui sau al predicatului. Se pot distinge atunci două grupuri de determinanţi:

a) grupul determinanţilor cuvîntului (cuvintelor) prin care este exprimat subiectul;

b) grupul determinanţilor verbului sau numelui predicativ prin care se exprimă predicatul.

La rîndul lor, aceşti determinanţi (atribute sau complemente) pot fi determinaţi de alte părţi de propoziţie.

Se formează astfel o înlănţuire strînsă, logică, între diferitele părţi ale propoziţiei, care constituie un tot, în vederea exprimării mai succinte sau mai complexe a unei idei, pentru a se face o comunicare cît mai clară, completă, logică sau afectivă. La aceasta contribuie mult şi topica (ordinea

cuvintelor în propoziție). Unele propoziții sînt independente, altele intră în alcătuirea frazelor.

Oricare ar fi situația lor, tehnica analizei propoziției este aceeași. În această primă fază, vom analiza numai propoziții independente, urmînd ca, în capitolul următor, să ne referim și la analiza propozițiilor din componența frazelor.

Cum părțile de propoziție se exprimă prin cuvinte, adică prin părți de vorbire, care în procesul comunicării își schimbă forma, o analiză sintactică, fără cea morfologică, este incompletă.

În vederea efectuării unor bune analize sintactice ale propozițiilor, indicăm aici, în linii mari, tehnica ce trebuie urmată în analiză.

a) Se precizează în primul rînd predicatul.

b) Cu ajutorul predicatului se stabilește subiectul, dacă este exprimat.

c) Se delimitează părțile de propoziție care determină cuvîntul prin care este exprimat subiectul.

Se procedează la fel și pentru predicat.

În caz că subiectul lipsește, se stabilesc diferiții determinanți ai predicatului și cei ai acestora.

d) Se are în vedere faptul că prepozițiile și conjuncțiile, locuțiunile prepoziționale și cele conjuncționale, vocativele, articolele și interjecțiile (cu unele excepții) nu au funcții sintactice. De aceea, ele se analizează împreună cu cuvintele pe care le însoțesc. De asemenea, adverbul negativ *nu* se analizează împreună cu cuvîntul pe care îl neagă (de obicei un verb).

e) Se precizează raporturile care se stabilesc între diferite părți de propoziție, marcîndu-se, atunci cînd este cazul, prin săgeți sau acolade.

f) Se ține seama de semnele de punctuație, în special de virgulă, care ajută la înțelegerea diferitelor raporturi ce se stabilesc între unele părți de propoziție.

*

Analizele se pot face oral și în scris.

Există diferite moduri de a efectua în scris o analiză sintactică:

1. Se ia fiecare cuvînt și se precizează funcția lui în propoziție și partea de vorbire prin care este exprimată aceasta.

2. Se notează deasupra cu litere mari părțile de propoziție, folosind prescurtările cuvintelor respective (SB = subiect, PR = predicat, AT = atribut, CD = complement direct, CI = complement indirect, CL = complement circumstanțial de loc, CT = complement circumstanțial de timp, CM = complement circumstanțial de mod, CZ = complement circumstanțial de cauză, CS = complement circumstanțial de scop) și cu litere mici părțile de vorbire (s = substantiv, adj. = adjectiv, pron. = pronume, vb. = verb, adv. = adverb, prep. = prepoziție, conj. = conjuncție, interj. = interjecție sau și mai simplu: s, a, p, v, adv., prep., conj., interj.).

Este bine ca inițialele cu care se notează părțile de propoziție să se treacă deasupra, iar cele cu care se desemnează părțile de vorbire, dedesubtul cuvintelor respective.

3. Uneori, se obișnuiește, pentru simplificare, să se facă numai schema, așa cum vom vedea mai departe.

Schemele pot fi lineare, adică cu toate cuvintele pe același plan, sau pe mai multe planuri, în funcție de raporturile care se stabilesc între diferite părți de propoziție.

II

Exemplificări

Întrucît analiza propoziției simple nu comportă discuții, vom lua, spre exemplificare, mai multe propoziții dezvoltate, începînd cu cele mai simple și terminînd cu unele mai complexe.

Iată, mai întîi, trei propoziții cu cîte trei părți de propoziție:

1. Tatăl lui Alexandru se plimbă.
2. Tata se plimbă prin grădină.
3. Se plimba prin grădina noastră.

Se subliniază mai întîi predicatele și subiectele, apoi, procedînd analitic, se scrie:

1. *tatăl* — subiect, exprimat printr-un substantiv comun, de genul masculin, numărul singular, cazul nominativ, articulat cu *-l;*
   lui Alexandru — atribut substantival, exprimat printr-un substantiv propriu de genul masculin, în cazul genitiv, singular, articulat cu articolul proclitic *lui;*
   se plimbă — predicat verbal, exprimat printr-un verb predicativ la modul indicativ, timpul prezent, persoana a III-a singular, conjugarea I, diateza reflexivă;
2. *tata* — subiect, exprimat printr-un substantiv comun, de genul masculin, numărul singular, cazul nominativ, articulat cu articolul hotărît *-a;*
   se plimbă — predicat verbal, exprimat printr-un verb predicativ la modul indicativ, timpul prezent, persoana a III-a singular, conjugarea I, diateza reflexivă;
   prin grădină — complement circumstanțial de loc, exprimat printr-un substantiv comun, de genul feminin, numărul singular, cazul acuzativ, precedat de prepoziția *prin*, nearticulat;
3. *se plimba* — predicat verbal, exprimat printr-un verb predicativ la modul indicativ, timpul imperfect, persoana a III-a singular, conjugarea I, diateza reflexivă;
   prin grădina — complement circumstanțial de loc, exprimat printr-un substantiv comun, de genul feminin, numărul singular, cazul acuzativ, precedat de prepoziția *prin*, articulat cu *-a;*

noastră — atribut adjectival, exprimat printr-un adjectiv posesiv, acordat în gen, număr și caz cu substantivul *grădina*.
Propoziția aceasta nu are subiectul exprimat.
Simplificînd analiza, vom sublinia[1] mai întîi: predicatele cu o linie, subiectele cu două, complementele cu o linie punctată și atributele cu două linii punctate, după care vom scrie deasupra inițialele (simbolurile) părților de propoziție și, dedesubtul fiecărui cuvînt, pe ale părților de vorbire, așa cum am stabilit mai înainte:

SB AT PR
1. Tatăl lui Alexandru *se plimbă*.
s art. + s v
SB PR CL

2. Tata *se plimbă* prin grădină.
s v prep. + s
PR CL AT

3. *Se plimba* prin grădina noastră. (ap = adjectiv pronominal)
v prep. + s ap

Schemele simplificate:

1. $\frac{SB}{s} + \frac{AT}{art. + s} + \frac{PR}{v}$ 2. $\frac{SB}{s} + \frac{PR}{v} + \frac{CL}{prep. + s}$ 3. $\frac{PR}{v} + \frac{CL}{prep. + s} + \frac{AT}{ap}$

2. Pentru marcarea raporturilor dintre diferitele părți de propoziție, vom folosi săgețile (vîrful săgeții se îndreaptă spre cuvîntul determinat):

1. Tatăl lui Alexandru se plimbă.
2. Tata se plimbă prin grădină.
3. Se plimba prin grădina noastră.

sau

1. Tatăl lui Alexandru se plimbă.
2. Tata se plimbă prin grădină.
3. Se plimba prin grădina noastră.

În analizele obișnuite, raportul se poate marca o dată cu notarea simbolurilor (inițialelor).

Iată și cîteva propoziții mai complexe (raportul de coordonare se va nota cu săgeți la ambele capete):

SB AT AT PR CL AT
1. Tatăl meu și al lui Alexandru *se plimbă* prin grădina noastră.
s ap conj. art. + art. + s v prep. + s ap

SB PR CL CS
2. Tata și mama *au plecat* în oraș după cumpărături.
s conj. s v prep. + s prep. + s

[1] În manual nu se fac sublinieri; părțile de propoziție vor fi evidențiate prin corpuri de literă diferite.

CT PR CL SB AT AT AT
3. Aseară *a venit* de la Iași tatăl colegului meu Emil.
adv. v prep. + s s s ap s

SB AT PR CI AT
4. Bunica Anei *se bucură* de venirea primăverii.
s s v prep. + s s

Și schemele:

1. $\frac{SB}{s} + \frac{AT}{ap} + \frac{\text{și}}{conj.} + \frac{AT}{art. + art. + s} + \frac{PR}{v} + \frac{CL}{prep. + s} + \frac{AT}{ap}$
2. $\frac{SB}{s\ conj.\ s} + \frac{PR}{v} + \frac{CL}{prep. + s} + \frac{CS}{prep. + s}$
3. $\frac{CT}{adv.} + \frac{PR}{v} + \frac{CL}{prep. + s} + \frac{SB}{s} + \frac{AT}{s} + \frac{AT}{ap} + \frac{AT}{s}$
4. $\frac{SB}{s} + \frac{AT}{s} + \frac{PR}{v} + \frac{CI}{prep. + s} + \frac{AT}{s}$

Schemele pot marca și raporturile dintre părțile de propoziție (= scheme *relaționale*):

1.
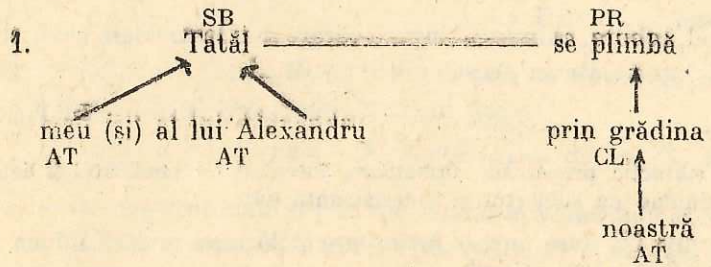

2.
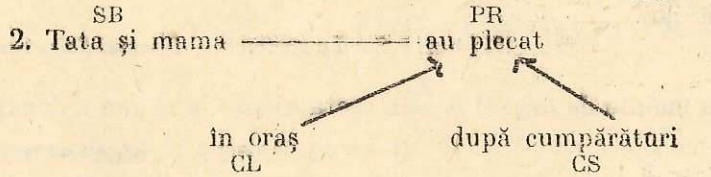

3.
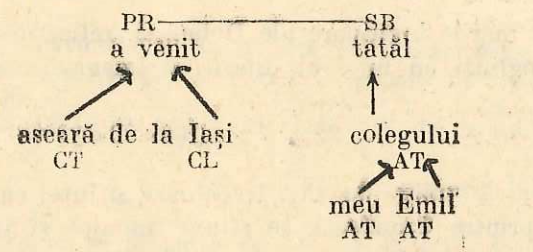

4.
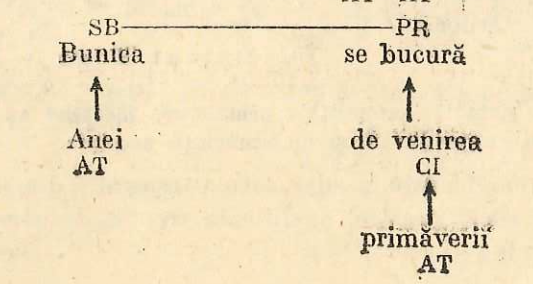

III

Exerciții de efectuat în clasă

1. Analizați fiecare cuvînt din propozițiile următoare, în ordinea în care sînt scrise, arătînd felul lor și părțile de vorbire prin care sînt exprimate:

a) Selectarea textului constituie punctul de plecare în orice operație de analiză.

(Din vol. *Studii de metodică a limbii și literaturii române*)

b) Pe imensitatea albastră a mării, vapoare cu coșuri fumegînde și rare corăbii cu pînze alunecau în linie dreaptă între miazănoapte și miazăzi.

(Geo Bogza — *Dobrogea! Dobrogea!*)

c) Și peste firea întreagă, pînă la hotarele auzului, într-o clipă se rîdică, pe mii de note discordante și totuși armonice, simfonia înfricoșată a frămîntării și a zbuciumului universal!...

(Calistrat Hogaș — *Singur*)

d) Pe lîngă el, cobora, chinuită, singura cărare mai lesnicioasă celor cîteva case de oameni, întemeiate în acest cuib de vulturi.

(Gala Galaction — *La Vulturi!*)

2. Analizați sintactic propozițiile următoare, începînd cu predicatul și determinanții lui și continuînd cu subiectul și determinanții lui:

a) Iar Șoimaru își duse într-o întinsoare călărimea întărîtată ca și el spre curtea boierului.

(Mihail Sadoveanu — *Neamul Șoimăreștilor*)

b) Cu puțin înainte de miezul nopții, ceata ajunse la moara a doua.

(Fănuș Neagu — *Dincolo de nisipuri*)

c) Așa sînt mările interioare ale Dobrogei, reflectînd cu întinderile lor, asemeni unor oglinzi cu unghiul diferit, o imagine multiplă a lumii și a vastității ei.

(Geo Bogza — *Dobrogea! Dobrogea!*)

d) O puternică suflare de vînt trecătoare și iute, ca un glas de pieire, strecurîndu-se printre frunzișuri, se stinse tînguios și jalnic, în nesfîrșitul umbros al depărtărilor...

(Calistrat Hogaș — *În munții Neamțului*)

3. Analizați sintactic propozițiile următoare, începînd cu subiectul și determinanții lui și apoi cu predicatul și determinanții acestuia:

a) Limba română este, așadar, latina transmisă din tată în fiu, din antichitate pînă în zilele noastre, modificată treptat de generațiile succesive.

(*Istoria României*, vol. I)

b) Ci-n pacea obidirii voastre,
Ca-ntr-un întins adînc de mare,
Trăiește-nfricoșatul vifor
Al vremilor răzbunătoare.

(Octavian Goga — *Plugarii*)

c) Numai în fața cerului, mai sus decît brazii cei mai înalți, vulturii pluteau neobosit, scăldîndu-și aripile în lumină și dînd fiorii morții păsăretului de casă din jurul celor cincisprezece-douăzeci de locuințe din fundul văii.

(Gala Galaction — *La Vulturi!*)

4. Analizați sintactic propozițiile următoare, marcînd, prin săgeți, raporturile de coordonare și de subordonare dintre diferitele părți de propoziție, din care este alcătuită fiecare dintre ele:

a) Lie venea în frunte ducînd de căpăstru calul căpitanului.

(Mihail Sadoveanu — *Neamul Șoimăreștilor*)

b) Am iubit mult drumurile de calcar ale Dobrogei, orbitoare în lumina soarelui, pline de vrajă sub razele lunii.

(Geo Bogza — *Dobrogea! Dobrogea!*)

c) El a ajuns astfel cel mai mare poet prin culori al românimii adevărate, al vieții țărănești, al idilei păstorești milenare.

(Nicolae Iorga — *Nicolae Grigorescu*, din vol. *Oameni care au fost, I*)

d) Peste deșertul înalt și plin de lumină al văilor adînci, numai gaia, cu țipet flămînd și ascuțit, spinteca văzduhurile ca o săgeată neagră și iute.

(Calistrat Hogaș — *În munții Neamțului*)

IV

Exerciții facultative

1. Notați deasupra cuvintelor, cu majusculele cunoscute, părțile de propoziție și dedesubtul lor, cu litere mici, părțile de vorbire, în propozițiile următoare:

a) Româna a moștenit din latina orientală cuvinte de origine autohtonă, tracă.

(*Istoria României*, vol. I)

b) Analiza sintactică se prezintă deci ca un lanț de descompuneri.

(Din vol. *Analize sintactice și stilistice*)

c) Copilul dormea în pragul ușii, cu capul la umbră și cu trupșorul, strîns în scutece, scăldat în soare.

(Gala Galaction — *La Vulturi!*)

d) Și tot văzduhul era plin
De cîntece ciripitoare.

(George Coșbuc — *Vara*)

e) Pe un muşuroi de ţărînă, alături de o tufă neagră de mărăcini, ţistuia un hîrciog.

(Fănuş Neagu — *Dincolo de nisipuri*)

f) La noi sînt codri verzi de brad
Şi cîmpuri de mătasă.

(Octavian Goga — *Noi*)

2. Faceţi schemele lineare (cu funcţiile sintactice deasupra liniilor care înlocuiesc cuvintele şi cu cele morfologice dedesubt) ale propoziţiilor de la exerciţiul 1.

3. Analizaţi sintactic propoziţiile următoare, făcînd schemele relaţionale (care marchează raporturile dintre diferitele părţi de propoziţie, aşezîndu-le pe mai multe planuri, aşa cum s-a exemplificat în partea a doua a acestui capitol):

a) O perdea de sînge şi de nebunie i se lăsa, încet, pe creieri.

(Gala Galaction — *La Vulturi!*)

b) Şi gemătul vijeliei pustiitoare îşi amesteca simfonia sa de nimicire cu urletul rostogolirii clocotitoare a şivoaielor pămîntului...

(Calistrat Hogaş — *În munţii Neamţului*)

c) O mînecă a cămăşii, îmbîcsită de sudoare, îi atîrna de încheietura mîinii ca un pansament desfăcut.

(Fănuş Neagu — *Dincolo de nisipuri*)

d) Din primăvară pînă în toamnă, mările interioare ale Dobrogei se leagănă uşor în bătaia vîntului, vrăjindu-te cu foşnetul lor.

(Geo Bogza — *Dobrogea! Dobrogea!*)

e) Deodată oşteanul îşi simţi pieptul înfierbîntat de o căldură necunoscută.

(Mihail Sadoveanu — *Neamul Şoimăreştilor*)

4. Alcătuiţi cîte o propoziţie după schemele următoare, folosind cuvintele date la formele lor de nominativ singular sau de infinitiv, în continuarea fiecărei scheme. (Ţineţi seama că ordinea cuvintelor este cea din schemă. Fiecare propoziţie să aibă un înţeles şi să fie corectă din punct de vedere sintactic.)

1. $\frac{\text{CL}}{\text{prep.} + \text{s}} + \frac{\text{AT}}{\text{s}} + \frac{\text{AT}}{\text{a}} + \frac{\text{PR}}{\text{v}} + \frac{\text{AT}}{\text{n}} + \frac{\text{SB}}{\text{n}} + \frac{\text{AT}}{\text{n}} + \frac{\text{SB}}{\text{s}} + \frac{\text{AT}}{\text{n}} + \frac{\text{SB}}{\text{s}}$ (două, trei, cinci, în, limba, caz, român, număr, gramatică, a fi, şi, gen).

2. $\frac{\text{CT}}{\text{adv.}} + \frac{\text{SB}}{\text{p}} + \frac{\text{PR}}{\text{v}} + \frac{\text{CD}}{\text{s}} + \frac{\text{AT}}{\text{prep.} + \text{s}} + \frac{\text{AT}}{\text{a}}$ (sintactic, astăzi, de, exerciţiu, noi, analiză, a face).

3. $\frac{\text{CL}}{\text{prep.} + \text{s}} + \frac{\text{AT}}{\text{ap}} + \frac{\text{PR}}{\text{v}} + \frac{\text{CT}}{\text{adv.}} + \frac{\text{SB}}{\text{n}} + \frac{\text{AT}}{\text{prep.} + \text{s}}$ (treizeci, în, de, a fi, nostru, acum, elev, clasă).

4. $\frac{\text{AT}}{\text{a}} + \frac{\text{SB}}{\text{s}} + \frac{\text{AT}}{\text{ap}} + \frac{\text{PR}}{\text{v}} + \frac{\text{CM}}{\text{prep.} + \text{s}} + \frac{\text{CD}}{\text{s}} + \frac{\text{AT}}{\text{prep.} + \text{s}} + \frac{\text{AT}}{\text{a}}$ (analiză, tot, de, sintactic, coleg, cu, exerciţiu, nostru, plăcere, a face).

5. Alcătuiţi cîte o propoziţie pentru fiecare dintre schemele următoare, alegîndu-vă singuri cuvintele:

1. $\frac{\text{SB}}{\text{p}} + \frac{\text{AT}}{\text{ap}} + \frac{\text{PR}}{\text{v} + \text{s}} + \frac{\text{AT}}{\text{a}} + \frac{\text{AT}}{\text{a}}$

2. $\frac{\text{CT}}{\text{adv.}} + \frac{\text{PR}}{\text{v}} + \frac{\text{CL}}{\text{prep.} + \text{s}} + \frac{\text{CL}}{\text{prep.} + \text{s}} + \frac{\text{CI}}{\text{prep.} + \text{s}}$

3. $\frac{\text{CD}}{\text{prep.} + \text{p}} + \text{şi} + \frac{\text{CD}}{\text{prep.} + \text{p}} + \frac{\text{CD}}{\text{p}} + \frac{\text{PR}}{\text{v}} + \frac{\text{CT}}{\text{adv.}} + \frac{\text{CL}}{\text{prep.} + \text{s}} + \frac{\text{SB}}{\text{s} + \text{s}}$

Sintaxa frazei

I

Îndrumări analitice

Analiza sintactică a frazei urmăreşte cunoaşterea diferitelor propoziţii care intră în alcătuirea acesteia, a raporturilor ce se stabilesc între aceste propoziţii, a topicii şi a punctuaţiei.

Cum însă fiecare propoziţie este alcătuită din diferite cuvinte, este necesar să se cunoască totodată şi părţile de propoziţie, precum şi părţile de vorbire prin care sînt exprimate acestea.

O bună analiză sintactică se poate face numai dacă se ţine seama de cîteva criterii orientative, procedîndu-se astfel:

1. Se citeşte cu atenţie textul dat pentru analiză şi se caută a se înţelege ce urmăreşte autorul să comunice prin el.

2. Se identifică mai întîi toate predicatele şi se subliniază.

3. Se recunosc cuvintele (conjuncţii, locuţiuni conjuncţionale, pronume, adverbe relative etc.) prin care se introduc diferite propoziţii şi se încadrează într-un dreptunghi spre a fi mai uşor de urmat cu jaloane în delimitarea propoziţiilor.

4. Se delimitează cu o linie verticală propoziţiile, notîndu-se cu o cifră.

5. Se stabilesc propoziţiile principale.

6. Se precizează felul fiecărei propoziţii subordonate şi se notează regentele acestora.

Pentru a se recunoaşte mai uşor felul propoziţiilor subordonate, este bine să se aibă în vedere:

a) conţinutul fiecărei propoziţii;

b) termenul determinat din propoziţia regentă, în cazul în care subordonata determină un singur cuvînt sau mai multe;

c) ordinea propoziţiilor în frază;

d) semnele de punctuație (virgula, punctul și virgula, linia de pauză, parantezele);

e) propozițiile intercalate și incidente (ultimele neavînd legătură directă cu restul frazei);

f) părțile de propoziție prin care ar putea fi substituite;

g) posibilitățile de înlocuire a cuvintelor de legătură din fraza respectivă prin altele, care ar ajuta mai mult la recunoașterea unor propoziții subordonate.

7. Se arată ce raporturi se stabilesc între diferitele propoziții ale frazei.

8. Se analizează apoi sintactic și morfologic fiecare propoziție, așa cum s-a arătat la capitolul precedent.

II

Exemplificări

Analiza sintactică a frazei, ca și cea a propoziției, se poate face oral sau în scris.

Pentru cea orală recomandările făcute mai înainte sînt suficiente.

În scris, analiza frazei se poate face în mai multe feluri:

I. După delimitarea lor și stabilirea elementelor de legătură, se transcrie fiecare propoziție și se arată felul ei, procedîndu-se astfel:

a) După ce s-au subliniat predicatele și s-au încadrat într-un dreptunghi cuvintele de legătură, se delimitează propozițiile și se numerotează; de exemplu:

Șușteru **nu înțelese** pe dată[1] / ce i se **spune**[2],/ parcă îi **luase** mințile[3],/ și[4] / cînd **se dezmetici**[5], / celălalt era departe[4], / **se pierdea** pe sub arcadele podului vopsit în roșu[6], / **dispărea** ca o nălucă, în fulgerările apei morților[7]/.

(Fănuș Neagu — *Dincolo de nisipuri*)

b) Se transcrie fiecare propoziție:

1. Șușteru nu înțelese pe dată — propoziție principală;
2. ce i se spune — propoziție completivă directă;
3. parcă îi luase mințile — propoziție circumstanțială de mod;
4. (și) celălalt era departe — propoziție principală;
5. cînd se dezmetici — propoziție circumstanțială de timp;
6. se pierdea pe sub arcadele podului vopsit în roșu — propoziție principală;
7. dispărea ca o nălucă, în fulgerările apei morților — propoziție principală.

Dacă se face și analiza părților de propoziție, este bine ca aceasta să urmeze imediat după ce a fost scrisă fiecare propoziție.

II. Mai operativă este analiza făcută direct pe textul dat, prin notarea fiecărei propoziții cu aceleași litere ca la părțile de propoziție, astfel:

Pr CV

Avea ochii cîrpiți de somn[1], / fiindcă,[2]/ deși era trecut de amiază,[3]/

CZ

abia se sculase din pat[2]/.

(Fănuș Neagu — *Dincolo de nisipuri*)

Dacă se analizează și părțile de propoziție, este recomandabil ca propozițiile să fie notate deasupra, însoțite de litera P și cifra respectivă.

$P_1 = Pr$ $P_3 = CV$

PR CD AT CZ PR CI CT

Avea ochii cîrpiți de somn,[1] / fiindcă,[2]/deși era trecut de amiază[3], / abia

v s a prep. + s v prep. + s adv.

$P_2 = CZ$

PR CL

se sculase din pat[2]./

v prep. + s

Raporturile dintre propoziții se notează, ca și cele dintre părțile de propoziție, prin săgeți:

CT Pr CD CD

Dacă ajunge la stînă[1], / poate[2] / să cadă[3] / și să moară[4]./

(Gala Galaction — *La Vulturi!*)

sau sub formă de schemă relațională:

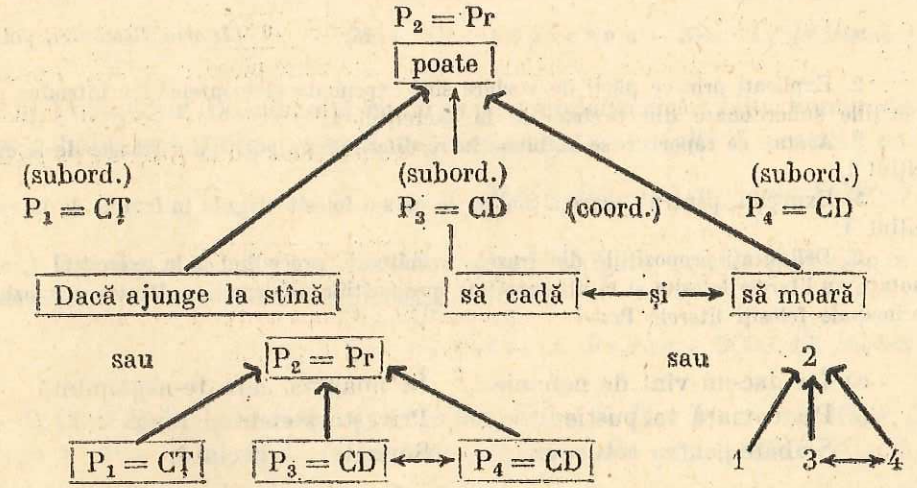

P_1 are și nuanță temporală.

Folosirea schemelor simplificate (funcționale sau relaționale) este indicată mai ales atunci cînd frazele sînt lungi și marcarea raporturilor prin săgeți este anevoioasă. Cînd se poate însă, este de preferat să se marcheze direct pe text raporturile de coordonare sau de subordonare.

III

Exerciții de efectuat în clasă

1. Analizați oral frazele următoare, procedînd așa cum s-a indicat mai înainte (subliniind predicatele, încadrînd într-un dreptunghi elementele de legătură, separînd cu o linie verticală propozițiile și notînd cu cîte o cifră fiecare propoziție):

a) La urmă, Agripina știa că mai erau pe acasă și alte gospodine, care trebuie să fi fugit cum fugise și ea, prin pădure, și [...] turcii negreșit că se luaseră după ele!

(Gala Galaction — *La Vulturi!*)

b) Și, fiindcă Pisicuța ar fi fost în stare să smulgă priponul și să se ia după mine, apoi mă dusei și, dezrădăcinînd în munte o stîncă uriașă, ce-mi căzu la îndemînă, o răsturnai peste capătul priponului ieșit afară din pămînt.

(Calistrat Hogaș — *În munții Neamțului*)

c) E destul să numărăm latinește în diferitele limbi romanice pînă la zece, să înșirăm pronumele personale, numele zilelor săptămînii, numele părților corpului omenesc, termenii de rudenie ș.a., ca să descoperim, fără a fi lingviști, asemănările surprinzătoare dintre aceste limbi, care se explică prin originea limbilor romanice din latină.

(*Istoria României*, vol. I)

2. Explicați prin ce părți de vorbire sînt exprimate elementele care introduc propozițiile subordonate din textele de la exercițiul 1.

3. Arătați ce raporturi se stabilesc între diferitele propoziții din frazele de la exercițiul 1.

4. Explicați, pentru fiecare situație, de ce s-a folosit virgula în frazele de la exercițiul 1.

5. Delimitați propozițiile din frazele următoare, procedînd ca la exercițiul 1, apoi notați, cu literele folosite și la alte capitole, propozițiile subordonate. Pentru propozițiile principale folosiți literele **Pr:**

a) Iar dac-un vînt de nebunie — În noaptea care te-nspăimîntă
Peste viața ta pustie — Privește stelele și luna
S-abate pentru totdeauna, — — Surîzător, — și cîntă.

(Alexandru Vlahuță — *Tu ești poet...*)

b) Mai mult chiar, dacă se ține seama de întinsul teritoriu romanizat de pe ambele maluri ale Dunării, pare mai simplu să se admită că procesul de diversificare a limbii latine începuse mult mai de timpuriu.

(Ion Coteanu — *Morfologia numelui în protoromână*)

c) Dar Păunaș se deșteptase și începuse să plîngă și i se părea Agripinei că numai vuietul pîrîului acoperea destul de bine țipetele lui.

(Gala Galaction — *La Vulturi!*)

d) Cînd, tremurîndu-și jalea și sfiala,
Un cînt pribeag îmbrățișează firea
Și-un trandafir crescut în umbră moare,
Și soare nu-i să-i plîngă risipirea,
Eu plîng atunci, căci tu-mi răsai în zare,
A vremii noastre dreaptă muceniță...

(Octavian Goga — *Dăscălița*)

6. Stabiliți care dintre propozițiile subordonate din frazele de la exercițiul 5 determină anumite cuvinte din propozițiile regente și care determină, în întregime, propoziția regentă.

7. Arătați care propoziții din frazele de la exercițiul 5 se găsesc în raport de coordonare și care în raport de subordonare.

8. Explicați, pentru fiecare caz, de ce s-a folosit virgula în frazele de la exercițiul 5.

9. Faceți schemele frazelor următoare, marcînd, prin săgeți, raporturile de coordonare și cele de subordonare, apoi indicați, prin litere, felul fiecărei propoziții:

a) Și-nălțînd a doua oară sabia, răcni așa de cumplit, încît mazurii, înfricoșați, smuciră frîiele și se năpustiră pe poartă.

(Mihail Sadoveanu — *Neamul Șoimăreștilor*)

b) Dedesubtul Brăcinelului era o poiană unde baciul aduna fînul cosit de pe culmi și unde în fiecare vară mai rămîneau cîteva căpiți din celălalt an.

(Gala Galaction — *La Vulturi!*)

c) Dar el știa că nu e așa, fiindcă văzuse și strigase, printre explozii care îl copleșeau, acele comenzi care cîștigă o luptă.

(Marin Preda — *O oră din august*)

d) Cînd dădu peste moșul ce întindea cîrlige, se făcu foc de supărare și începu să țipe la el să le ia de acolo, să nu sperie peștele din prima zi.

(Fănuș Neagu — *Dincolo de nisipuri*)

e) Și, fiindcă Pisicuța, din iarba înaltă în care stătea înmormîntată pînă la gît, sforăia deznădăjduit, mă dusei s-o dezleg din pripon și s-o aduc între întărituri.

(Calistrat Hogaș — *În munții Neamțului*)

10. Alcătuiți câte o frază pentru fiecare dintre schemele următoare:

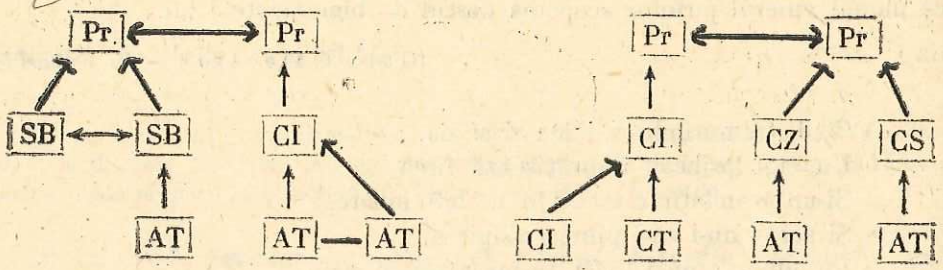

11. Separați în propoziții frazele următoare și notați fiecare propoziție, indicînd și felul ei, apoi analizați sintactic și morfologic fiecare propoziție, notînd cu literele cunoscute, scrise deasupra, părțile de propoziție și dedesubt, părțile de vorbire:

a) A plîns Dănilă și s-a suit în creierii munților, ca să nu se mai coboare niciodată și să nu mai vadă plaiul și silnicia de pe el.

(Gala Galaction — *La Vulturi!)*

b) Surîseră, vrînd parcă să spună că e bună gluma, acuma, după ce ai trecut pe lîngă moarte, să te apuci să faci instrucție.

(Marin Preda — *O oră din august)*

c) Se vedeau pietrele pe fundul apei, acolo pe unde ar trebui să curgă apa, dacă n-ar fi secat.

(Dumitru Radu Popescu — *Mări sub pustiuri)*

Analize morfologice

I

Îndrumări analitice

Scopul analizei morfologice este multiplu:

a) recunoașterea părților de vorbire și deosebirea lor unele de altele;

b) formarea deprinderilor de a deosebi, fără dificultăți, categoriile gramaticale (gen, număr, caz; persoană, mod, timp etc.),

c) înțelegerea mecanismului limbii în procesul comunicării, adică modificările formei cuvintelor după funcțiile lor sintactice;

d) formarea deprinderilor de exprimare corectă, orală și scrisă, adică înțelegerea și aplicarea tuturor regulilor de ortoepie și de ortografie;

e) motivarea conștientă a acordului.

Analiza morfologică nu trebuie separată de cea sintactică, deoarece îmbinarea cuvintelor în propoziții, în vederea formulării unei comunicări, atrage după sine modificarea formei acestora și ordinea lor în propoziție.

O analiză morfologică corectă nu se poate efectua conștient fără cunoașterea relațiilor care se stabilesc între cuvinte, adică a raporturilor dintre cuvintele determinate și cele determinante.

II

Exemplificări

Ca și cele sintactice, analizele morfologice se pot face oral sau în scris. Cele orale se fac luîndu-se fiecare cuvînt, în ordinea din text, și precizîndu-se: a) ce parte de vorbire este, b) categoriile gramaticale, c) funcția sintactică.

Există mai multe posibilități de efectuare a unei analize morfologice în scris:

1. Cea mai obișnuită dintre ele constă în notarea, în stînga paginii, a fiecărui cuvînt, în ordinea din text, și menționarea în dreptul lui a categoriilor gramaticale și a funcției sintactice. Dacă luăm, de exemplu, propoziția:

Eminescu a scris cele mai frumoase poezii lirice, o vom analiza astfel:

Eminescu — substantiv propriu, genul masculin, numărul singular, cazul nominativ — subiect;

a scris — verb, conjugarea a III-a, diateza activă, modul indicativ, timpul perfectul compus, persoana a III-a singular — predicat verbal;

cele mai frumoase — adjectiv cu două terminații, gradul superlativ relativ, genul feminin, numărul plural, cazul acuzativ — atribut —, acordat cu subst. *poezii;*

poezii — substantiv comun, genul feminin, numărul plural, cazul acuzativ, nearticulat — complement direct;

lirice — adjectiv cu două terminații, genul feminin, numărul plural, cazul acuzativ — atribut —, acordat cu substantivul *poezii*,

sau, mult mai simplificat:

Eminescu — s.p., masc., sg., nom. — subiect;

a scris — vb. III, d. act., indic., perf. comp., pers. III sg. — predicat verbal;

cele mai frumoase — adj. 2 term., superl. rel., fem., pl., ac. — atribut;

poezii — s.c., fem., pl., ac., neart. — compl. direct;

lirice — adj. 2 term., fem., pl., ac. — atribut.

Adesea se folosesc scheme gen borderou:

Cuvîntul analizat	Cuvîntul determinat	Partea de vorbire	Categoriile gramaticale							Funcția sintactică
			gen	nr.	caz	pers.	mod	timp	conj.	
Eminescu	—	s.p.	m.	sg.	n.	—	—	—	—	subiect
a scris	—	vb.	—	sg.	—	III	ind.	p.c.	III	predicat verbal
cele mai frumoase	poezii	adj.	f.	pl.	ac.	—	—	—	—	atribut
poezii	a scris	s. neart.	f.	pl.	ac.	—	—	—	—	compl. dir.
lirice	poezii	adj.	f.	pl.	ac.	—	—	—	—	atribut

2. Mai operativă este analiza făcută direct pe text, prin indicarea prescurtată a părților de vorbire, a categoriilor gramaticale și a funcției sintactice, indicîndu-se și raporturile dintre ele:

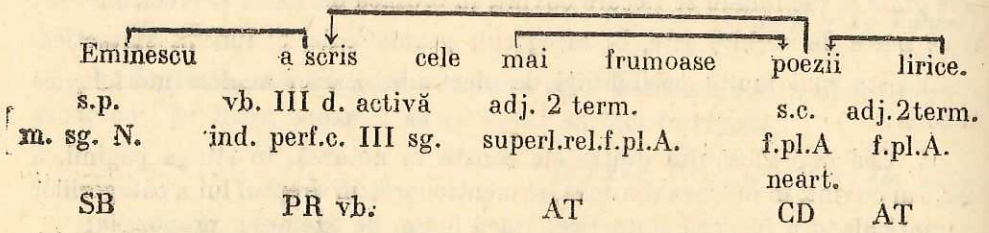

3. Uneori se folosesc schemele relaționale (care marchează mai pregnant raporturile de dependență):

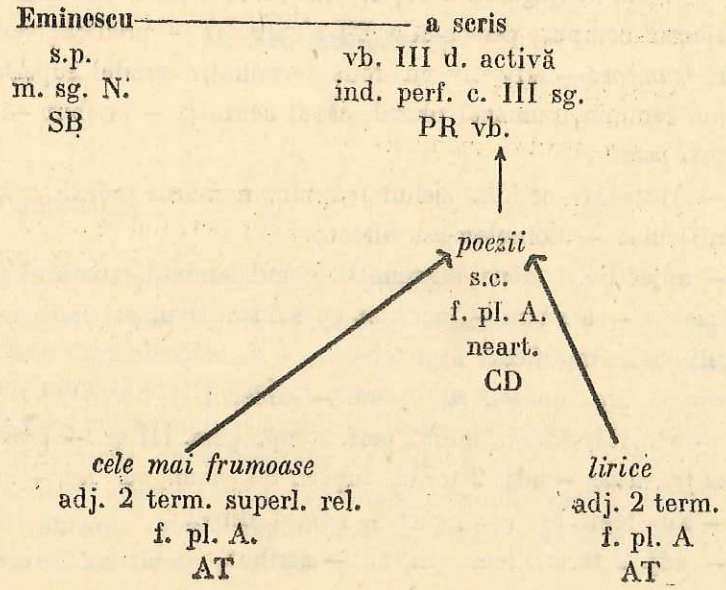

III

Exerciții de efectuat în clasă

1. Analizați, oral, morfologic, textele următoare, indicînd și funcțiile sintactice:

a) Copiii mirați începură să întrebe:
— Unde ne ducem, mamă?
— De ce nu mîncăm, mamă?
Agripina n-avu vreme să răspundă. De jos din sat se ridicară și sfredeliră slăvile țipete, nechezaturi și noi împușcături.
— Ce e, mamă? Cine țipă? Cine dă cu pistolul?
Agripina le răspunse gîfîind:
— Turcii, dragii mamei, [...] de care vă spunea bunicul! Să fugim cît om putea, pînă sus la stînă!

(Gala Galaction — *La Vulturi!*)

b) A mea e lacrima ce-n tremur
Prin sita genelor se frînge,
Al meu e cîntul ce-n pustie
Neputincioasa jale-și plînge.

(Octavian Goga — *Plugarii*)

2. Explicați de ce anumite cuvinte din textele de la exercițiul 1 s-au scris legate prin liniuță de unire.

3. Explicați de ce cuvintele *mamă* și *dragii mamei* s-au separat prin virgulă de restul propozițiilor din care fac parte.

4. Scrieți cuvintele: *n-avu vreme, ce-n tremur, ce-n pustie, jale-și plînge* în așa fel, încît să nu fie nevoie de folosirea liniuței de unire.

5. Analizați fragmentele următoare, scriind dedesubtul fiecărui cuvînt, prescurtat:
— ce parte de vorbire este;
— categoriile gramaticale,
iar deasupra, funcțiile sintactice:

a) De pe întinderea mării, norii alunecă pe deasupra munților tociți ai Măcinului și se duc să se sfărîme de crestele Carpaților, dînd naștere Bistriței, Oltului, Mureșului și Ialomiței. Iar pe fața Dobrogei curg Casimcea, Taița și Telița. Cine a auzit de ele?

(Geo Bogza — *Dobrogea! Dobrogea!*)

b) Pe paturi înșirate la perete dormeau [...] Ion Mogorogea, Gîtlan, numit la școală Zaharia Simionescu, Nică Oșlobanu, Ion Ștefănescu-Creangă, un Nic-a lui Constantin a Cozmei și probabil și Trăsnea, adică toți tovarășii din Humulești.

(După George Călinescu — *Ion Creangă*)

c) Gize, flori întîrziate!
Muza mea satirică
V-a-nchinat de drag la toate
Cîte-o strofă lirică.

Dar cînd știu c-o să vă-ngheţe
Iarna mizerabilă,
Mă cuprinde o tristeţe
Iremediabilă...

(George Topîrceanu — *Rapsodii de toamnă*)

6. Precizaţi unde și de ce s-au folosit vîrgula și liniuţa de unire în fragmentele de la exerciţiul 5.

7. Scrieţi cuvintele următoare, fără să fie legate prin liniuţă de unire: *v-a-nchinat, c-o să vă-ngheţe* din versurile de la exerciţiul 5 și *un Nic-a lui Constantin* din textul al doilea de la acelaşi exerciţiu.

8. Este corect acordul în textul al doilea de la exerciţiul 5, acolo unde se spune: un Nic-a lui Constantin a Cozmei? Cum este corect? De ce credeţi că a folosit autorul aceste forme?

IV

Exerciţii facultative

1. Analizaţi fragmentele următoare, scriind fiecare cuvînt în stînga paginii şi în continuare:
— ce parte de vorbire este;
— categoriile gramaticale, prescurtat;
— funcţiile sintactice:

a) Şi de peste firea întreagă, pînă la hotarele auzului, într-o clipă se ridică, pe mii de note discordante şi totuşi armonice, simfonia înfricoşată a frămîntării şi a zbuciumului universal!...

(Calistrat Hogaş — *În munţii Neamţului*)

b) Cum se apropie de podul de peste rîu, i se făcu sete. Podul era foarte lat. De fapt erau două poduri, unul pentru maşini şi căruţe şi altul pentru trenuri.

(Dumitru Radu Popescu — *Mări sub pustiuri*)

2. Explicaţi de ce s-a folosit liniuţa de unire în textele de la exerciţiul 1.

3. Analizaţi morfologic textul următor, folosind schema de formatul unui borderou:

A treia oară cînd l-a călcat urgia, n-a putut să mîntuiască nimic din cîte avea. Ai lui porniseră de cu seară în sus pe Jiu. Mai era o strajă pînă la ziuă.

(Gala Galaction — *La Vulturi!*)

4 Explicaţi de ce s-au folosit anumite semne de punctuaţie în textele de la exerciţiul 1.

5 Folosind schemele relaţionale (care indică diferitele raporturi între părţile de propoziţie), analizaţi propoziţiile următoare:

a) Pe imensitatea albastră a mării, vapoare cu coşuri fumegînde şi rare corăbii cu pînze alunecau în linie dreaptă între miazănoapte şi miazăzi.

(Geo Bogza — *Dobrogea! Dobrogea!*)

b) Ceaţa, fărîmiţată, porni mai departe, la pas, pe sub cerul albastru, înalt, avînd în faţă, culcat pe muchia unui deal golaş, obrazul lunii.

(Fănuş Neagu — *Dincolo de nisipuri*)

c) Într-o sălbatică splendoare
Vedeam Ceahlăul la apus,
Departe-n zări albastre dus,

Un uriaş cu fruntea-n soare,
De pază ţării noastre pus.

(George Coşbuc — *Vara*)

d) Căci în tine, biet Române Grue, fost-au întrupate
Însuşirile de suflet în popor adînc săpate!
Şi, prin tine,-n el găsit-am, cînd restriştea mă lovea,
Singurul statornic reazăm ce-am avut în ţara mea.

(Alexandru Davila — *Vlaicu-Vodă*)

6. Explicaţi, pentru fiecare caz, de ce s-au folosit, în textele de la exerciţiul 5, liniuţa de unire şi virgula.

7. Care dintre cuvintele din versurile de la exerciţiul 5 s-ar fi putut scrie şi altfel, fără să fie nevoie de liniuţa de unire?

Analize lexicale

I

Îndrumări analitice

Analizele lexicale au în vedere, în primul rînd, înţelegerea sensurilor cuvintelor şi întrebuinţarea lor corectă, precum şi folosirea, în diverse opere literare, ştiinţifice, tehnice, publicistice, în presă şi chiar în vorbirea obişnuită, a anumitor cuvinte. Deşi cuvintele se găsesc consemnate în dicţionare, cunoaşterea şi deprinderea cu o folosire corectă, spontană a lor nu sînt posibile decît prin contactul direct cu texte în care ele pot avea întrebuinţări diferite.

Procedeele de analiză lexicală se vor desprinde uşor din exerciţiile care urmează.

II

Exerciţii de efectuat în clasă

1. Subliniaţi, în textele următoare, toate cuvintele ale căror sensuri nu le cunoaşteţi:

a) Salba de dune maritime închidea lagune şi mlaştini, în timp ce adînci canioane săpate în piatră marcau direcţia apelor torenţiale ce se scurgeau de pe podiş. Drumul nostru era încadrat pe o parte de mare, iar pe alta de versantul stîncos. Între aceste două formaţii totul părea în nemişcare.

(Eugen Costin — *Printre nisipuri şi beduini)*

b) Căci fabricarea unui roman poliţist are în genere toate caracteristicile unei comercializări excesive şi exclusive. Analog oricărei producţii accelerate, în serie. Un roman cu gînduri de adîncire a sentimentelor metafizice se lucrează cu atenţia şi răbdarea unui covor de preţ, pe cînd romanul poliţist e uneori lucrat la dictafon, cu notele reţetei ca un şah dinainte, în 4 zile de la comandă, cu neglijenţe în amănunte, cu material prost, cu vopsele ieftine...

(Camil Petrescu — din vol. *Opinii şi atitudini)*

c) Iar eu, în urma tuturor, pendulînd cu gîndul, cu visul, cu întreaga fiinţă între plaiurile Bucovinei şi stepa dobrogeană, sînt ultimul care le uneşte, ca un cocor ce pleacă şi vine, nostalgic şi pururi migrator...

(Geo Bogza — *Dobrogea! Dobrogea!)*

d) Pe malurile Seinei, în faeton de gală,
Cezarul trece palid, în gînduri adîncit;
Al undelor greu vuiet, vuirea în granit
A sute de-echipajuri, gîndirea-i n-o înşală;
Poporul loc îi face tăcut şi umilit.

(Mihai Eminescu — *Împărat şi proletar)*

2. Folosind un dicţionar al limbii române sau micul dicţionar explicativ de la sfîrşitul manualului, precizaţi care sînt sensurile cuvintelor necunoscute din textele de la exerciţiul 1.

3. Notaţi cu litera N toate neologismele din textele de la acelaşi exerciţiu.

4. Subliniaţi cu roşu cuvintele compuse din textele de la exerciţiul 1 (inclusiv prepoziţiile şi conjuncţiile) şi spuneţi din ce elemente sînt compuse.

5. Subliniaţi cu albastru cuvintele derivate din aceleaşi texte şi precizaţi sufixele sau prefixele care au servit la derivarea lor.

6. Subliniaţi cu verde cuvintele cu mai multe sensuri din aceleaşi texte şi precizaţi ce sensuri mai pot avea.

7. Spuneţi care dintre cuvintele din textele la care ne-am referit aici pot fi înlocuite prin sinonime. (Încercaţi să vedeţi dacă este posibilă această înlocuire.)

8. Găsiţi antonimele unora dintre cuvintele din aceleaşi texte şi alcătuiţi cu ele mici propoziţii.

III

Exerciţii facultative

1. Precizaţi care sînt sensurile cuvintelor scrise cursiv în textele următoare, folosindu-vă de un dicţionar al limbii române sau de micul dicţionar explicativ de la sfîrşitul manualului:

a) — Ia ascultă, *dascăle* Mogoroge, nu te prea întrece cu vorba, că nu-ţi şede bine. Pe cine faci *cîrpaciu?* După ce-ai purtat *ciubotele* atîta amar de vreme, umblînd toată ziua în *podgheazuri* şi le-ai *scrombăit* pe la *jocuri* şi prin toate *corhanele* şi *coclaurile*, acum ai vrea să-ţi dau şi banii înapoi, ori să-ţi fac în loc altele noua? Dar ştii că eşti ajuns de cap! Nu ţi-e destul că m-ai ameţit puindu-ţi *sfîrloagele* pe *calup*, trăgîndu-le pe *şan* şi ungîndu-le aici pe *cuptior*, la nasul meu, în toate dimineţile?

(Ion Creangă — *Amintiri din copilărie)*

b) Boierii cei mari se îmbrăcau cu *ceacşiri* roşii cu *meşi*, papuci sau cizme galbene de *meşină*, cu botul ascuţit, întors în sus şi fără toc; *antiriile* erau de *ghermeşit*, de *citarie*, *calemcheriu*, *cutnie*, *selimie* sau *sevai;* se încingeau la brîu cu şal de Indii; vara, *fermeneaua* scurtă, vara şi iarna *scurteică* îmblănită cu *pacea* de *samur*, *singeap* sau *cacom;* pe deasupra *giubea* de postav sau, la sărbători, *biniş*. La *alaiuri* şi la *ceremonii*, *protipendada* şi *veliţii* purtau pe cap *gugiuman* de *samur* cu fundul de postav roşu; vara, *feregea* şi iarna, *contoş*...

(Ion Ghica — *Bălţăreţu)*

c) Împotriva obiceiului său, Lăpuşneanul în ziua aceea era îmbrăcat cu toată *pompa* domnească. Purta coroana Paleologilor şi, peste *dulama* polonză de catifea *stacojie*, avea *cabaniţa* turcească. Nici o armă nu avea alta decît un mic *junghiu* cu *plăselele* de aur; iar printre *bumbii* dulămii se zărea o *zea* de sîrmă.

(După Costache Negruzzi — *Alexandru Lăpuşneanul)*

2. Notaţi, în textele de la exerciţiul 1, cu R regionalismele şi cu A arhaismele.

3. Înlocuiţi prin sinonimele lor următoarele cuvinte din textele de la acelaşi exerciţiu:

ciubote, a scrombăi, coclauri, destul, calup, ceremonie, pompă, bumbi.

4. Analizați cuvintele formate prin derivare din textele de la exercițiul 1, stabilind rădăcina fiecăruia (cuvîntul de bază) și sufixele sau prefixele cu care s-au format.

5. Subliniați cuvintele cu sens figurat din textele următoare:

a) Cu părul nins, cu ochii mici
Și calzi de duioșie,
Aieve parc-o văd aici
Icoana firavei bunici
Din frageda-mi pruncie.

Torcea, torcea, fus după fus,
Din zori și pînă-n seară:
Cu furca-n brîu, cu gîndul dus,
Era frumoasă de nespus
În portu-i de la țară...

(Ștefan Octavian Iosif — *Bunica*)

b) Privirile de farmec bete
Mi le-am întors către pămînt —
Iar spicele jucau în vînt,

Ca-n horă dup-un vesel cînt
Copilele cu blonde plete,
Cînd saltă largul lor vestmînt.

(George Coșbuc — *Vara*)

c) Iat-o!... Sus în deal, la strungă,
Așternînd pămîntului
Haina ei cu trenă lungă
De culoarea vîntului,

Lung își flutură spre vale
Ca-ntr-un nimb de glorie,
Peste șolduri triumfale
Haina iluzorie.

S-a ivit pe culme Toamna,
Zîna melopeelor,
Spaima florilor și Doamna
Cucurbitaceelor...

Apoi pleacă mai departe
Pustiind cărările,
Cu alai de frunze moarte
Să colinde zările.

(George Topîrceanu — *Rapsodii de toamnă*)

6. Găsiți omonimele cuvintelor: *păr*, *fus*, *port* și alcătuiți cu fiecare dintre ele scurte propoziții.

7. Găsiți sinonimele cuvintelor: *duioșie*, *icoana*, *firav*, *pruncie*, *a juca*, *vestmînt*, *haina*, *a se ivi*, *glorie*, *a pleca*, *cărare* și verificați dacă acestea pot fi înlocuite, în versurile de la exercițiul 5, prin sinonimele lor.

8. Fragmentul următor este luat dintr-o comedie de I.L. Caragiale. Aici sînt folosite multe cuvinte pe care nu le întîlnim în vorbirea îngrijită.

Spuneți care sînt acele cuvinte, în vorbirea căror oameni se „foloseau" pe vremea lui Caragiale și în ce mediu (la sat, la oraș):

Jupîn Dumitrache

...Nu știu cum mă-ntorc cu ochii înapoi, și pe cine gîndești că văz la masa de la spate?...

Ipingescu

Pe bagabontul...

Jupîn Dumitrache

Pe coate-goale, domnule, pe moftangiul, pe maţe-fripte, domnule!... Bagabontul, nene, cu sticlele-n ochi, cu giubenul în cap și cu basmaua iac-așa

scoasă. Cum m-a văzut, — că trebuie să fi fost schimbat la față, cum sînt eu cînd mă necăjesc *(își mîngîie favoritele)*, — cum m-a văzut, a sfeclit-o... A întors capu-ncolo și a început să bea din țigară, știi așa, niznai [...].

În sfîrșit... plecăm; [...] Era să mă întorc, [...] să-i zic numa': „Ce poftești, mă musiu?" și să-l umflu; dar știi, am ambiț; m-am gîndit: eu negustor... să mă pui în poblic cu un bagabont ca ăla, nu face...

Ipingescu

Rezon!... Ei! pe urmă?

Jupîn Dumitrache

Pe urmă s-a ținut iar gaie după mine.

(După Ion Luca Caragiale — *O noapte furtunoasă*)

9. Spuneți de ce a folosit Caragiale cuvintele la care ne-am referit la exercițiul 8.

10. Analizați din același punct de vedere și fragmentul următor:

Trahanache

A! ce coruptă soțietate!... Nu mai e moral, nu mai sînt prințipuri, nu mai e nimic: enteresul și iar enteresul... Bine zice fiu-meu de la facultate alaltăieri în scrisoare: vezi, tînăr-tînăr, dar copt, serios băiat! zice: „Tatițo, unde nu e moral, acolo e corupție, și o soțietate fără prințipuri, va să zică că nu le are!..." Auzi d-ta mișelie, infamie... Aici erai, Ghiță?[...]

Pristanda

Aici, sărut mîna, coane Zahario.

Trahanache

Fănică a ieșit?

Pristanda

Ba nu, coane Zahario, vine numaidecît momental, e dincolo...

(Ion Luca Caragiale — *O scrisoare pierdută*)

11. Ce observații puteți face din punct de vedere fonetic în legătură cu fragmentul de la exercițiul 10?

Analize stilistice

I

Îndrumări analitice

„Stilul este omul însuși" spunea marele naturalist francez Buffon (pronunțat *Biufón*). Într-adevăr, nimic nu deosebește, mai mult ca stilul, pe omul cult de cel neinstruit, pe omul de știință de ziarist, pe legiuitor de poet, intervenția improvizată la o ședință de discursul îndelung gîndit, clar și frumos alcătuit, o știre scurtă dintr-un ziar de un reportaj scris de un reporter experimentat, pe poetul sau prozatorul talentat de diletant sau de începător.

De aceea, analiza stilistică implică multe cunoștințe din domeniul foneticii, lexicului, gramaticii și stilisticii (disciplina care se ocupă, în mod special, de studierea stilului).

Stilul fiind felul propriu de a se exprima al unei persoane, ca și mijloacele pe care le folosește un scriitor sau un vorbitor pentru a obține anumite efecte de ordin artistic, cum este definit în general acesta, analiza lui nu este simplă.

Efectele artistice se pot obține fie prin utilizarea anumitor particularități fonetice, lexicale sau morfologice, fie prin îmbinarea aparte a cuvintelor în propoziții și în fraze, fie prin abaterea de la regulile stricte ale sintaxei și chiar ale morfologiei.

Stilul diferă și după domeniul specific în care se folosește. Unul este stilul lucrărilor științifice sau de tehnică, altul cel folosit în documentele administrative, altul în presă și cu totul altul în operele beletristice. Chiar aici, stilul prozatorilor diferă de al poeților, al criticilor de al istoricilor literari.

Fiind un complex de fapte de limbă, stilul trebuie studiat ca atare. În consecință, în analizele care se vor face în clasă, ca și în cele facultative, este recomandabil să se țină seama de toate cunoștințele dobîndite în domeniul foneticii, lexicului, morfologiei, sintaxei, precum și de noțiunile de teorie a literaturii învățate pînă acum.

II

Exerciții de efectuat în clasă

1. În fragmentul următor, din *Singur*, Calistrat Hogaș folosește, pentru a reproduce, cu mijloace artistice, o disoție în vorbirea populară, diferite forme regionale și populare.

Arătați ce particularități fonetice, lexicale și morfologice observați în acest dialog:

— Da' bine, măi omule, zisei eu, cînd ciobanul fu lîngă mine, ce dracu, voi păziți oile cu lupchi ori cu cîni? Aiștia-s curat lupchi, bre!...

— Da' bată-i pustia să-i bată, cucoane, că nu-s lupchi; da' iaca așa se răpăd ei, ori de-i om, ori de-i dihanie; d-apoi că și'neata, drept ț-oi spune, c-amarnică vită de cal mai ai!...

— Da' nu-i nici un cal, măi omule... că-i curat iapă; numai cît îi iapă de cele din Țara Harapului și-i amarnică, ce-i drept.

— Amarnică, zău!...

— D-apoi și cînii tăi, dacă se leagă de dînsa, așa, nitam-nisam!...

— Apoi, dă... cîni nu-s?... Da' drept ț-oi spune, cucoane, că n-am mai văzut de cînd sînt cal să înșface cînele cu dinții și să-l scuture pe sus; și de-ar hi măcar vrun păcătos de cîne... da' Chiperiu, aista, pune lupu' la pămînt, nu altă.

2. Ce observații puteți face în legătură cu semnele de punctuație și de ortografie din textul de la exercițiul 1? Explicați de ce s-au folosit atîtea semne de punctuație și de ortografie.

3. Încercați să înlocuiți formele populare și regionale din textul de la același exercițiu și spuneți dacă, din punct de vedere artistic, dialogul a cîștigat sau a pierdut.

4. Transcriem pe două coloane prima strofă din poezia *Lacul* de Mihai Eminescu și transpunerea ei în proză. Comparînd cele două forme, explicați prin ce s-au obținut efectele stilistice în versurile reproduse aici:

Lacul codrilor albastru
Nuferi galbeni îl încarcă;
Tresărind în cercuri albe
El cutremură o barcă.

Nuferi galbeni încarcă lacul
albastru al codrilor; el,
tresărind în cercuri albe,
cutremură o barcă.

5. Transpuneți în proză și versurile următoare din poezia *Mai am un singur dor* de Mihai Eminescu și explicați rolul topicii în obținerea unor efecte stilistice:

Pe cînd cu zgomot cad
Izvoarele-ntruna,
Alunece luna
Prin vîrfuri lungi de brad.
Pătrunză talanga
Al serii rece vînt,
Deasupră-mi teiul sfînt
Să-și scuture creanga.
Cum n-oi mai fi pribeag
De-atunci înainte,

M-or troieni cu drag
Aduceri-aminte.
Luceferi, ce răsar
Din umbră de cetini,
Fiindu-mi prieteni,
O să-mi zîmbească iar.
Va geme de patemi
Al mării aspru cînt...
Ci eu voi fi pămînt
În singurătate-mi.

6. Arătați care forme gramaticale contribuie la realizarea expresivității în versurile de la exercițiul 5. (Țineți seama de verbele: *alunece, pătrunză, n-oi* mai *fi, or troieni, o să zîmbească* și de pronumele personal *mi: deasupră-mi, în singurătate-mi.)*

7. În versurile următoare cuvintele scrise cursiv se repetă intenționat pentru a sugera anumite idei. Ce efecte stilistice a obținut poetul prin această repetare?

a) Mircea însuși mînă-n luptă vijelia-ngrozitoare,
Care *vine*, *vine*, *vine*, calcă totul în picioare...

(Mihai Eminescu — *Scrisoarea III*)

b) Peste vîrfuri trece lună, *Mai departe, mai departe,*
Codru-și bate frunza lin, *Mai încet, tot mai încet,*
Dintre ramuri de arin Sufletu-mi nemîngîiet
Melancolic cornul sună. Îndulcind cu dor de moarte.

(Mihai Eminescu — *Peste vîrfuri*)

8. Dacă prin repetiție în versurile de mai sus se urmăresc efecte stilistice, de ce repetarea, la intervale mici, a aceloraşi cuvinte este, deoseori, un defect?

9. În fragmentul următor, Nicolae Bălcescu descrie o noapte de aşteptare înaintea unei lupte decisive. În locul unor fraze lungi, cu multe subordonate, autorul foloseşte multe gerunzii. Explicați ce se obține, din punct de vedere stilistic, prin această succesiune de gerunzii:

Românii aveau înaintea lor o turmă de bivoli cu steaguri, şi toată tabăra lor era plină de focuri mari, în mijlocul cărora petrecură toată noaptea aceea, viermuind şi mişcîndu-se necurmat, cîntînd, chiuind şi hăulind, după natura lor veselă în mijlocul nevoilor, şi supărînd şi hărțuind pe turci cu numeroase avanposturi.

(Nicolae Bălcescu — *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*)

10. Verbe numeroase folosește și Eminescu în versurile următoare, cele mai multe la indicativ prezent. Spuneți ce efecte stilistice a urmărit în aceste versuri poetul:

Călăreții *împlu* cîmpul și *roiesc* după un semn
Și în caii lor sălbatici *bat* cu scările de lemn,
Pe copite *iau* în fugă fața negrului pămînt,
Lănci *scînteie* lungi în soare, arcuri *se întind* în vînt.
.....
În genunchi *cădeau* pedeștri, colo caii *se răstoarnă*,
Cînd săgețile în valuri, care *șuieră*, *se toarnă*,
Și, *lovind* în față,-n spate, ca și crivățul și gerul,
Pe pămînt lor li *se pare* că *se năruie* tot cerul...

(Mihai Eminescu — *Scrisoarea III*)

11. În finalul descrierii acestei bătălii, poetul folosește cîteva comparații de efect. Spuneți care sînt acelea și de ce au fost folosite aici în număr mai mare decît în versurile dinainte:

Și, gonind biruitoare, tot veneau a țării steaguri,
Ca potop ce prăpădește, ca o mare turburată —
Peste-un ceas păgînătatea e ca pleava vînturată.

(Mihai Eminescu — *Scrisoarea III*)

12. Alcătuiți o compunere în care, în locul verbelor, să abunde substantivele și adjectivele. Comparînd această compunere cu cele două fragmente de mai înainte, în care erau frecvente verbele, explicați ce efecte stilistice se obțin prin numărul mare de substantive și de adjective. (Care dintre ele imprimă descrierii sau narațiunii un ritm mai viu, sugerează mișcarea, transformarea, schimbarea decorului, succesiunea unor tablouri etc.?)

13. Găsiți în textele studiate un fragment dintr-o descriere (de exemplu, din scrierile lui Calistrat Hogaș) sau dintr-o narațiune (de exemplu, din opera lui Mihail Sadoveanu) și analizați-l din punct de vedere stilistic.

III

Exerciții facultative

1. Arătați care sînt particularitățile fonetice, lexicale și morfologice ale limbii folosite în fragmentele următoare:

a) — Ce e acolo, mă? se auzi din drum glasul lui Moromete. Iar te-a călcat oaia? Taci din gură, că nu-ți iese mațele.

Femeia tocmai atunci terminase de muls și ieşise din obor. Ea se opri în mijlocul bătăturii și vorbi cu un glas care îl făcu pe Niculaie să se oprească din plîns.

— Lovi-o-ar moartea de vorbă, de care nu te mai saturi, Ilie! Toată ziua stai de vorbă și beai la tutun și mie îmi arde cămașa pe mine. Dacă alții n-au treabă și au chef de vorbă... Copilul ăsta plînge aici, și el tăifăsuiește și bea tutun. Veniți de la deal și vă lungiți ca vitele... și eu să îndop singură o ceată de haidamaci...

(Marin Preda — *Morometii*)

b) Mama ei, care torcea după horn, cuprinsă de spaimă, zvîrli fusul din mînă și furca din brîu cît colo și, sărind fără sine, o întrebă cu spaimă:

— Ce ai, draga mamei, ce-ți este?!

— Mamă, mamă! copilul meu are să moară.

— Cînd și cum?

— Iată cum: vezi drobul cel de sare pe horn?

— Îl văd. Și?...

— De s-a sui mîța, are să-l trîntească drept în capul copilului și să mi-l omoare!

— Vai de mine și de mine, că bine zici, fata mea; se vede că i s-au sfîrșit mititelului zilele!

Și cu ochii pironiți la drobul de sare de pe horn și cu mîinile încleștate, de parcă le legase cineva, începură a-l boci amîndouă, ca niște smintite, de clocotea casa.

(Ion Creangă — *Prostia omenească*)

2. Precizați care sînt formele regionale și populare din textele de la exercițiul 1.

3. Cum explicați dezacordul din propoziția: *că nu-ți iese mațele* (subiectul la plural, dar predicatul la singular)?

4. Cum explicați folosirea expresiilor: *beai la tutun; arde cămașa pe mine; au chef de vorbă; vă lungiți ca vitele; și eu să îndop singură o ceată de haidamaci* și a verbelor: *tăi-făsuiește, a boci, clocotea?* Ce valoare stilistică au acestea? Și-ar mai păstra ele aceeași valoare dacă ar fi înlocuite cu formele obișnuite: *fumezi, am mult de lucru, vorbesc mereu, stați nepăsători, dau de mîncare* etc.?

5. Ce efecte stilistice se obțin prin participiile cu valoare de adjective: *pironiți* (ochii); *încleștate* (mîinile)?

6. Comparați dialogul din textul al doilea cu următoarea povestire nedialogată și explicați care este mai expresivă:

Mama ei o întrebă ce s-a întîmplat. Aceasta îi răspunse că pisica va trînti sarea de pe coș și va omorî copilul. Mama o crezu și fu de aceeași părere cu ea.

7. Ce valoare stilistică au vocativele: *draga mamei; mamă, mamă* și cuvintele *vai de mine și de mine?*

8. Cum explicați folosirea formelor de viitor: *s-a sui; are să-l trîntească; (are) să mi-l omoare* într-o singură frază (forme diferite)? S-ar fi potrivit în acest context formele: *se va sui; va trînti; va omorî?*

9. Folosind anumite cuvinte sau forme fonetice și gramaticale, ca cele din textele de la exercițiul 1, de care vorbire se apropie mai mult aceste fragmente: de cea scrisă sau de cea orală?

10. Mai găsiți în *Lecturi literare* pentru clasa a VIII-a două fragmente în care să predomine caracterul oral.

11. În versurile următoare, toate frazele sînt alcătuite din propoziții principale juxtapuse (alăturate una alteia, fără conjuncții).

Explicați ce efecte stilistice se pot obține prin absența totală a propozițiilor subordonate și prin juxtapunerea propozițiilor principale:

Sara pe deal buciumul sună cu jale,
Turmele-l urc', stele le scapără-n cale,
Apele plîng clar izvorînd în fîntîne;
Sub un salcîm, dragă, m-aștepți tu pe mine.

Luna pe cer trece-așa sfîntă și clară,
Ochii tăi mari caută-n frunza cea rară,
Stelele nasc umezi pe bolta senină,
Pieptul de dor, fruntea de gînduri ți-e plină.

Nourii curg, raze-a lor șiruri despică,
Streșine vechi casele-n lună ridică,
Scîrțîie-n vînt cumpăna de la fîntînă,
Valea-i în fum, fluiere murmură-n stînă.

(Mihai Eminescu — *Sara pe deal*)

12. Spuneți care sînt cuvintele folosite cu sens figurat în versurile de la exercițiul 11.

13. Subliniați toate epitetele din versurile la care ne-am referit mai înainte.

14. Precizați în care versuri poetul obține efecte de stil prin topică.

15. Care este atmosfera generală care se degajă din această sugestivă descriere a lăsării serii?

16. În primul dintre fragmentele următoare este descrisă lupta de la Călugăreni, iar în celelalte două numai un episod al acestei însemnate bătălii. Comparînd cele trei fragmente, arătați ce deosebiri stilistice există între descrierea din prima lucrare și celelalte două:

a) La Călugăreni a avut loc o crîncenă bătălie, în cadrul căreia atacurile ambilor adversari s-au succedat cu repeziciune. Primul atac a fost întreprins de armata Țării Românești, care, reușind o pătrundere adîncă, a ajuns pînă în tabăra turcească. Riposta turcească n-a întîrziat. Sub comanda directă a trei pașale: Haidar, Hasan de Timișoara și Mustafa de Bosnia — prin puternice lovituri frontale și un început de mișcare de învăluire —, turcii au respins armata română pînă dincolo de Călugăreni. Eroismul ostașilor, hotărîți să apere independența țării, a îndreptat din nou situația. Lovitura de răspuns a fost atît de cumplită, încît a fost aruncată în mlaștină o bună parte a armatei otomane, în frunte cu Sinan-Pașa. În aceste împrejurări, un rol de seamă a jucat vitejia personală a lui Mihai...

(*Istoria României*, vol. II)

b) Într-acel minut Mihai, precum odinioară semizeii cîntați de nemuritorul Omer, aleargă într-o parte și într-alta prin tabăra turcească, căutînd pe Sinan, cînd, văzînd de departe pe Hasan-Pașa, se luă după dînsul strigîndu-i să stea de e viteaz să se lupte cu dînsul piept la piept și cînd de cînd era să-l ajungă cu paloșul; dar Hasan fugea înspăimîntat și nu se putea ține pe picioare de groază. El merse de-și ascunse rușinea într-un crîng spinos, de unde d-abia a doua zi cuteză a ieși la ai săi.

(Nicolae Bălcescu — *Românii sub Mihai-Voievod Viteazul*)

c) Dar iată-l! E vodă, ghiaurul Mihai;
Aleargă năvală nebună,
Împrăștie singur pe cîți îi adună,

Cutreieră cîmpul, tăind de pe cai —
El vine spre pașă; e groază și vai,
Că vine furtună.

„Stai, pașă, o vorbă de-aproape să-ți spun
Că nu te-am găsit nicăierea“ —
Dar pașa-și pierduse și capul și firea!
Cu frîul pe coamă el fuge nebun,
Că-n ghiară de fiară și-n gură de tun
Mai dulce-i pieirea.

Sălbaticul vodă e-n zale și-n fier
Și zalele-i zuruie crunte,
Gigantică poart-o cupolă pe frunte,
Și vorba-i e tunet, răsufletul ger,
Iar barda din stînga-i ajunge la cer,
Și vodă-i un munte.

„Stai, pașă! Să piară azi unul din noi“. —
Dar pașa mai tare zorește;
Cu scările-n coapse fugaru-și lovește
Și gîtul i-l bate cu pumnii-amîndoi;
Cu ochii de sînge, cu barba vîlvoi,
El zboară șoimește.

Turbanul îi cade și-l lasă căzut;
Își rupe cu mîna vestmîntul
Că-n largile-i haine se-mpiedică vîntul
Și lui i se pare că-n loc e ținut;
Aleargă de groaza pieirii bătut,
Mănîncă pămîntul.

(George Coșbuc — *Pașa Hassan*)

17. Prima dintre cele două lucrări citate la exercițiul 16 este științifică. A doua, deși riguros științifică, folosește multe mijloace artistice specifice literaturii beletristice. Ultima este o poezie.

Cunoscînd aceste date, faceți o caracterizare a stilului lucrărilor științifice, în comparație cu al celor beletristice.

18. În fragmentul al doilea de la exercițiul 16, prima frază este lungă, cu multe propoziții subordonate. Transpuneți această frază în mai multe fraze alcătuite din propoziții principale.

Comparînd aceste două variante, spuneți ce efecte stilistice se pot obține prin frazele alcătuite din propoziții principale, mai ales atunci cînd sînt juxtapuse (alăturate, fără conjuncții) și ce valoare stilistică au cele alcătuite din mai multe propoziții subordonate, depinzînd una de alta.

19. În strofele reproduse la exercițiul 16 din poezia *Pașa Hassan*, figura lui Mihai Viteazul, eroismul și curajul lui sînt înfățișate puțin exagerat, contrastînd evident cu frica și lașitatea adversarului său.

Spuneți care sînt mijloacele stilistice folosite de George Coșbuc pentru a caracteriza cele două personaje (cuvinte cu sens figurat, interjecții, epitete, metafore, comparații, topică, verbe la anumite moduri, vocative etc. — examinînd cu atenție fiecare vers).

20. Din clasele anterioare mai cunoașteți o poezie în care Mircea cel Bătrîn este pus în antiteză cu Baiazid (este vorba de fragmentul din *Scrisoarea III*, de Mihai Eminescu). Analizați acel fragment și arătați care au fost mijloacele lexicale, fonetice, gramaticale etc., folosite de poet.

21. În versurile următoare, Mihai Eminescu, St. O. Iosif și G. Topîrceanu realizează admirabile descrieri.

Analizați din punct de vedere stilistic aceste versuri, în special cuvintele scrise cursiv, și arătați prin ce se aseamănă, prin ce se deosebesc între ele aceste fragmente. (Aveți în vedere epitetele, comparațiile, metaforele, topica, sensurile proprii și cele figurate; vocabularul — neologisme, forme populare, regionalisme etc.):

a)
De treci codri *de aramă*, de departe vezi albind
Și-auzi *mîndra glăsuire* a pădurii *de argint.*
Acolo, lîngă *izvoară*, iarba pare *de omăt*,
Flori albastre *tremur'ude* în văzduhul *tămîiet.*
Pare-că și *trunchii vecinici* poartă suflete sub coajă,
Ce *suspină* printre ramuri cu *a glasului* lor *vrajă.*
Iar prin *mîndrul* întuneric al pădurii *de argint*
Vezi izvoare *zdrumicate* peste pietre *licurind;*
Ele trec cu *harnici* unde și *suspină*-n flori *molatic*,
Cînd coboară-n *ropot dulce* din *tăpșanul* prăvălatic,
Ele *sar* în *bulgări fluizi* peste prundul din *răstoace*,
În *cuibar rotind* de ape, peste care luna *zace.*

(Mihai Eminescu — *Călin — File din poveste*)

b)
Stă Caraimanu-*nnegurat*,
Moșneag în veci cu fruntea-n sus;
Slăvitul zilei împărat
Încet *se lasă* spre apus.

Și cum *se uită* la *moșneag*,
Se mai oprește-o clipă-n loc:
I-*azvîrle cu un zîmbet drag*
Pe frunte-un diadem de foc.

Iar după culmi doi nourași
Urcînd tiptil, în zare, sus,
Rîd răsfățați și *drăgălași*,
Privind idila din apus.

(Ștefan Octavian Iosif — *Icoane din Carpați*)

c)
Florile-n grădini *s-agită.*
Peste straturi, dalia,
Ca o doamnă din elită,
Își îndreaptă talia.

Trei petunii *subțirele*,
Farmec dînd regretelor,
Stau de vorbă între ele:
„*Ce ne facem, fetelor?...*“

Floarea-soarelui, *bătrînă*,
De pe-acum *se sperie*
C-au să-i cadă în țărînă
Dinții, de mizerie,

Și cu *galbena* ei *zdreanță*
Stă-n lumina *matură*,
Ca un talger de balanță
Aplecat pe-o latură...

(George Topîrceanu — *Rapsodii de toamnă*)

22. Analizați din același punct de vedere și această descriere făcută de Calistrat Hogaș:

Sclipirile neîntrerupte și *orbitoare* de lumină *frîntă* ale fulgerelor *spintecau*, pe linii *fantastice* și *nemărginit* de lungi, întunecimile *fioroase* ale nopții *înalte*... Și, între cele patru hotare *ale nesfîrșitului*, întinderile *oarbe tremurau cu răstimpuri* scurte de întuneric și lumină *albăstrie*, *sub licăririle fugătoare și iuți ale focului ceresc... Fierbeau văzduhurile* și *cerurile clocoteau* sub descărcările zguduitoare ale tunetelor, și pămîntul *înfricoșat se cutremura nemernic*, pînă în *cele mai din adînc* ale *temeliilor* lor, sub *ropotul* de trăsnete care *căzeau asurzitoare* prin întuneric, *ca niște imense boambe de flăcări*, și spulberau, ca și cum ai sufla într-un *strop* de țărînă, *frunțile* de stînci *îndrăznețe* ale celor mai *sumeți* dintre munții săi.

(Calistrat Hogaș — *În munții Neamțului*)

Noțiuni de istorie a limbii române

I

Formarea limbii române

Limba română s-a format, o dată cu poporul român, pe teritoriul Daciei, de-a lungul mai multor secole, din limba latină vulgară (de la lat. *vulgus* = popor, spre deosebire de latina literară, cultă, în care sînt scrise textele literare, istorice, filozofice latinești) vorbită de romanii cuceritori și din limba dacilor băștinași, în următoarele condiții istorice:

După cucerirea Daciei de către romani în anul 106 al erei noastre, a urmat o intensă acțiune de colonizare a acestei noi provincii romane de la extremitatea nord-estică a imperiului, unde se intensificase pericolul invaziei popoarelor migratoare. Colonizarea și împroprietărirea în Dacia a veteranilor au consolidat poziția stăpînirii romane la nordul Dunării.

Limba latină vulgară vorbită în epoca aceea — care era mult mai simplă, dar nu radical diferită de limba latină cultă — a devenit limba oficială în administrație și în relațiile cu băștinașii. Faptul acesta este explicabil nu numai prin stadiul mai înaintat al culturii și civilizației romane, ci și prin nevoia găsirii unei modalități de comunicare între cuceritori și cuceriți. În decursul celor 165 de ani de stăpînire a Daciei de către romani, în limba acestora au pătruns multe cuvinte din limba vorbită de geto-dacii autohtoni.

În urma conviețuirii îndelungate a geto-dacilor cu coloniștii romani și a înrudirii lor, s-a ajuns la contopirea elementului autohton, geto-dacii, cu cel roman, astfel încît, în anul 271, cînd administrația și armata romană s-au retras în sudul Dunării, procesul de contopire a băștinașilor cu romanii era foarte avansat. Din această populație daco-romană s-a format, în secolele următoare, poporul român, iar din limba latină vorbită de romanii cuceritori și din cea vorbită de geto-dacii autohtoni s-a plămădit limba acestui popor nou, format aici.

Începînd din secolul al VI-lea, pe teritoriul de azi al țării noastre au pătruns grupuri de slavi, care au fost asimilați de populația daco-romană.

La venirea slavilor, limba română, în structura sa romanică, era formată.

Structura gramaticală a limbii române este cea a limbii latine, iar vocabularul fundamental cuprinde 60—66% cuvinte de origine latină, așa cum se va putea constata fără nici o dificultate din exercițiile care urmează. Din lipsa unor documente scrise, este greu de stabilit care dintre cuvintele limbii

române sînt de origine geto-dacă. Pe baza cercetărilor întreprinse pînă acum, peste 160 de cuvinte pot fi considerate de proveniență geto-dacă (de exemplu: *baltă*, *barză*, *căciulă*, *cătun*, *fluier*, *mînz*, *moș*, *murg*, *pupăză*, *țap*, *țarc* și altele).

Important este de reținut faptul că, în folosirea (adică frecvența, circulația) în vorbire a cuvintelor, cele de origine latină reprezintă peste 80%, dovadă incontestabilă a latinității limbii române.

Cu toate particularitățile pe care le-a dobîndit cu timpul, limba română rămîne înrudită cu *italiana*, *franceza*, *spaniola*, *portugheza*, formînd marea familie a *limbilor romanice*.

Ca urmare a formării ei în cea mai de răsărit dintre provinciile romane, limba română ocupă un loc aparte printre limbile romanice.

Fiind izolată în estul Europei, limba română a conservat mai bine decît celelalte limbi romanice specificul roman al limbii cuceritorilor, apropiindu-se, în multe privințe, de italiană, limba formată chiar pe teritoriul locuit inițial de romani.

Printre particularitățile care merită să fie menționate, enumerăm:

a) prezența sunetelor ă și î, inexistente în limbile romanice occidentale;

b) așezarea articolului hotărît la sfîrșitul substantivelor și al adjectivelor, formînd corp comun cu acestea;

c) păstrarea genului neutru, larg folosit în limba latină, dar dispărut în limbile romanice occidentale.

II

Exerciții:

1. Multe cuvinte s-au moștenit în limba română sau au pătruns mai tîrziu prin scrierile cărturarilor români, fără prea multe transformări fonetice. Unele însă au suferit modificări mai mari.

Comparînd cuvintele latinești cu cele românești, spuneți ce modificări fonetice au suferit următoarele cuvinte moștenite din limba latină:

aqua — *apă*; aurum — *aur*; caelum — *cer*; campus — *cîmp*; caput — *cap*; cena — *cină*; densus — *dens*; ferrum — *fier*; fumus — *fum*; gelu — *ger*; herba — *iarbă*; homo — *om*; lupus — *lup*; manus — *mînă*; novus — *nou*; oculus — *ochi*; ovum — *ou*; populus — *popor*; octo — *opt*; decem — *zece*; signum — *semn*; vinum — *vin* sau neologismele de origine latină: causa — *cauză*; circus — *circ*; corpus — *corp*; corona — *coroană*; periculum — *pericol*; purus — *pur*.

2. Spuneți care dintre terminațiile cuvintelor de la exercițiul 1 au dispărut și care au fost înlocuite prin ă.

3. Un mare număr de substantive latine au trecut în limba română cu forma acuzativului singular, după pierderea consoanei finale.

Spuneți ce cuvinte românești recunoașteți în următoarele substantive latinești:

carnem, *lactem*, *fratrem*, *parentem*, *canem*, *panem*, *colorem*, *diem*, *florem*, *frontem*, *honorem*, *melem*, *pacem*, *salem*, *solem*, *securem*.

4. Infinitivul prezent din limba latină are același sufix ca infinitivul lung din limba română (sufixul **-re**).

Spuneți ce verbe românești (moștenite sau neologisme) recunoașteți în următoarele verbe latinești:

venire, *audire*, *timere*, *sperare*, *cantare*, *sentire*, *tacere*, *laudare*, *arare*, *irrigare*, *vendere*, *credere*.

5. Verbele următoare sînt la persoana I singular a indicativului perfect din limba latină.

Spuneți cărui timp din limba română corespund acestea:

veni, *audivi*, *cantavi*, *speravi*, *tacui*, *sentii*, *aravi*, *irrigavi*, *laudavi*. (Țineți seama că v între două vocale a dispărut.)

6. Atît formele latinești, cît și cele românești ale verbelor următoare sînt la persoana I plural a indicativului prezent.

Arătați ce asemănări și ce deosebiri sînt între ele:

cantamus — *cîntăm;* laudamus — *lăudăm;* aramus — *arăm;* venimus — *venim;* speramus — *sperăm;* timemus — *temem;* irrigamus — *irigăm;* habemus — *avem;* dicimus — *zicem;* audimus — *auzim.*

7. Spuneți ce asemănări și ce deosebiri există între cuvintele latinești și cele românești din fragmentul următor. (Țineți seama că verbele din paranteze sînt la infinitiv, iar substantivele la nominativ singular.)

În afară de aceste centre orășenești cunoscute, se găseau desigur în Dacia numeroase *sate* (lat. *fossatum*), a căror populație romană și romanizată *ara* (lat. *arare*), *semăna* (lat. *seminare*) *grîu* (lat. *granum*), *secară* (lat. *secale*), *orz* (lat. *hordeum*), *mei* (lat. *milium*), *legume* (lat. *legumen*), *in* (lat. *linum*); *săpa* (lat. *sappare*), *secera* (lat. *sicilare*), *treiera* (lat. *tribulare*), *măcina* (lat. *machinare*), lucra *via* (lat. *vinea*) și făcea *vin* (lat. *vinum*); creștea *stupi* (lat. pop. *stypus*) și făcea *miere* (lat. pop. *mele*); scotea din munți *aur* (lat. *aurum*), *argint* (lat. *argentum*), *fier* (lat. *ferrum*), *aramă* (lat. *aeramen*), *sare* (lat. pop. *sale*); tăia *păduri* (lat. pop. *padule*) de *fag* (lat. *fagus*), de *carpen* (lat. pop. *carpinus*), de *ulm* (lat. *ulmus*), de *plop* (lat. *populus*), de *frasin* (lat. *fraximus*).

(D. Macrea — *Originea și structura limbii române*)

Evoluția limbii române

În mileniul al II-lea al erei noastre, limba română a evoluat spre stadiul ei din zilele noastre, accentuîndu-i-se trăsăturile distincte, și ca urmare a unui proces firesc de perfecționare a ei ca instrument de comunicare între vorbitori, pe diverse trepte de dezvoltare economică, politică și culturală, dar și datorită unor influențe din partea limbii popoarelor cu care a venit în contact de-a lungul secolelor.

Încă din secolele precedente, poporul român s-a găsit înconjurat de grupuri masive de slavi care se stabiliseră la granițele de răsărit, de nord, de sud-vest și de sud ale fostei Dacii. La începutul mileniului al II-lea, în Panonia, cîndva provincie romană, s-au stabilit maghiarii.

Dacă limba populației slave stabilite pe teritoriul de astăzi al țării noastre și asimilate de daco-romani a contribuit la îmbogățirea vocabularului limbii române, limba maghiară n-a împrumutat limbii noastre decît un număr limitat de cuvinte, mai ales pentru vorbitorii din Transilvania.

În schimb, îndelungata stăpînire turcă asupra Țării Românești și a Moldovei s-a făcut simțită și în domeniul limbii. De la turci au fost împrumutate cuvinte din domeniul administrației, al armatei, al unor profesiuni și chiar nume ale unor alimente etc.: *pașă*, *vizir*, *agă*, *haraci*, *zapciu*, *serdar*, *baclava*, *cataif*, *iahnie*, *sarailie*, *iaurgiu*, *simigiu*, *saca*, *sacagiu* etc., unele dintre ele dispărute de mult timp, altele însă împămîntenite și chiar intrate în vocabularul fundamental: *sarma*, *basma*, *geamgiu*.

În timpul dominației turcești s-a exercitat și o vizibilă influență a limbii grecești, mai întîi prin interpreții și funcționarii greci aduși de turci, prin domnitorii greci aduși de ei și apoi prin școlile grecești care au funcționat, în Țara Românească și Moldova, în timpul domniei fanarioților.

Limba română fusese influențată și în etapa de formare a ei de limba Bizanțului, intermediară între greaca veche și neogreacă (greaca nouă). În secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, ca urmare a învățămîntului predat în limba greacă, înainte de 1818 și chiar după aceea, și a contactului strîns dintre boierimea română și domnitorii sau dregătorii greci, care dețineau funcții înalte la curțile acestora, numărul cuvintelor și al expresiilor grecești a crescut. Dintre acestea, numai puține s-au menținut în limba română, în special cele care au fost consolidate prin împrumuturile din limba franceză.

În secolul al XIX-lea și chiar al XX-lea, două limbi și-au exercitat influența asupra limbii române: limba rusă și limba franceză (limba franceză încă din secolul al XVIII-lea).

Prin intermediul limbii franceze au pătruns în limba română numeroase neologisme, majoritatea de origine latină, care au întărit caracterul romanic

al limbii noastre. Cele mai multe dintre acestea se referă la cultură, știință și tehnică, avînd caracter internațional.

Unele neologisme de origine franceză au pătruns în limba română prin limba rusă în primele decenii ale secolului al XIX-lea. S-au împămîntenit, de exemplu, la noi cuvinte terminate în limba franceză în *-tion*, care în limba rusă au primit terminația *-ția (ție)*: *administrație*.

Majoritatea cuvintelor de origine franceză au pătruns însă în limba română datorită contactului direct al tinerilor, în general fii de boieri, care și-au făcut studiile, încă dinainte de 1848, în capitala Franței. Aceștia au adus, o dată cu noile cunoștințe în domeniul literaturii, artei și științei, și terminologia respectivă.

În această perioadă s-au manifestat însă și unele tendințe de cosmopolitism și de imitare fără discernămînt a modei franceze, folosindu-se cuvinte greșit pronunțate, ca: *musiu*, *bonior*, *madmazelă* etc.

Acestea au dispărut o dată cu dezvoltarea învățămîntului și cu răspîndirea culturii. Au rămas însă toate cuvintele care erau indispensabile pentru exprimarea ideilor, unele dintre ele intrînd chiar în vocabularul fundamental: *tren*, *medicină*, *electricitate* etc. (Pentru exemplificare, să se revadă cap. *Noțiuni de vocabular* de la începutul acestui manual și cel din manualul de cl. a VII-a.)

Împrumuturile făcute de limba română din limbile diferitelor popoare, cu care românii au venit în contact în decursul a aproape 1 500 de ani, n-au alterat caracterul ei romanic, nici n-au influențat structura ei gramaticală, ci s-au limitat mai mult la vocabular, îmbogățind neîntrerupt masa acestuia și, uneori, pătrunzînd chiar în vocabularul fundamental.

Limba română a păstrat acele cuvinte care i-au fost utile pentru comunicarea ideilor și a eliminat, pe parcurs, tot ceea ce s-a perimat sau a fost de prisos. Procesul acesta de selecție specific înțelepciunii poporului român s-a manifestat în toate timpurile și este activ și în zilele noastre împotriva unor tendințe nejustificate de a împrumuta cuvinte inutile.

Pentru a se înțelege mai bine evoluția limbii române, mai sînt necesare cîteva precizări.

Pînă la începutul secolului al XVI-lea, limba română s-a păstrat și transmis numai oral.

Deși vor fi existat documente și mai înainte, cert este că primele atestări scrise datează din secolul al XVI-lea (1521). Tot în secolul al XVI-lea s-au tradus și s-au tipărit primele cărți în limba română. Este adevărat că acestea au caracter religios, dar, prin larga lor răspîndire, au contribuit la unificarea, în secolele următoare, a limbii scrise, în special a celei literare.

Un rol important în îmbogățirea vocabularului, cultivarea formei îngrijite, eliminarea împrumuturilor inutile, a tendințelor cosmopolite au avut scriitorii din secolul al XIX-lea.

Lor li se datorează, în mare măsură, și stabilirea unor norme ortografice valabile pentru toți vorbitorii limbii române.

Un rol însemnat în această direcție au avut filologii și lingviștii, mai ales în ultimele decenii ale secolului nostru, cînd studiul limbii a luat o mare amploare în țara noastră.

Limba națională
— limba vorbită, limba scrisă, limba literară —

Limba română este vorbită de poporul român de pe întreg teritoriul patriei noastre; fiind vorbită de națiunea română, ea este *limba noastră națională*.

Deși limba națională este una singură pentru toți românii, între limba vorbită și cea scrisă există totuși anumite deosebiri. Astfel, limba scrisă este totdeauna mai îngrijită decît cea vorbită, deoarece orice vorbitor, atunci cînd este pus în situația de a așterne pe hîrtie anumite idei, reflectează mai mult în legătură cu vocabularul întrebuințat, pentru a evita repetițiile supărătoare sau formele mai puțin literare, își organizează mai logic fiecare propoziție sau frază, urmărește cu mai multă atenție respectarea regulilor gramaticale și, uneori, chiar efecte artistice.

Spre deosebire de cea scrisă, limba vorbită este, în general, mai spontană și, uneori, mai puțin îngrijită, nefiind totdeauna suficient controlată, dar, adesea, este mai expresivă, fie datorită unor expresii și cuvinte mai plastice, fie unor construcții eliptice și, în general, mai concise.

Cu toate că limba este unică, felul în care o folosește fiecare depinde de vîrstă, de gradul de cultură, de preferința lui pentru frumos. Într-un fel se exprimă un elev în clasa a IV-a și în alt fel în clasa a VIII-a, cu totul altfel scrie cineva un bilet în comparație cu o scrisoare trimisă unei persoane căreia îi poartă mult respect. Există o netă deosebire între scrisul îngrijit al unui om de știință sau al unui scriitor și cel al unui om mai puțin instruit.

Forma cea mai îngrijită a limbii este *limba literară*.

Limba literară se deosebește de limba mai puțin îngrijită prin respectarea strictă a anumitor norme, prin corectitudine și prin unitatea rezultată din aplicarea, timp îndelungat, a normelor ei.

Limba literară nu trebuie confundată cu cea scrisă, nici limitată la literatura propriu-zisă sau beletristică. Sfera ei este mult mai mare, înglobînd atît limba scrisă, cît și cea vorbită, care respectă condițiile enunțate mai sus. Este literară limba în care se predă în universități și școli, limba în care oamenii de știință își redactează studiile, limba folosită la radio și în emisiunile de la televiziune, cea folosită de ziariști și de oratori, în general, limba vorbită de oamenii instruiți.

Limba literară este una singură pentru toți vorbitorii care cunosc și aplică normele unei exprimări corecte din punct de vedere gramatical, folosind un vocabular nuanțat și un stil îngrijit.

Deseori, cînd se vorbește despre limba literară se are în vedere limba folosită de scriitori în operele literare. Această interpretare este unilaterală. De aceea, sfera ei trebuie lărgită și la limba folosită în operele științifice, administrative, juridice și în presă.

Limba română — limba noastră

Limba română este limba prin care poporul nostru și-a exprimat bucuriile și durerile, speranțele și idealurile, în care a preamărit faptele de vitejie ale atîtor eroi populari sau naționali. Este limba în care Mihai Viteazul se adresa cu căldură românilor înainte de marea bătălie de la Călugăreni, limba în care Ștefan cel Mare cuvînta neînfricaților ostași moldoveni, limba veche și expresivă a cronicarilor, limba în care și-au scris neîntrecutele lor poezii Mihai Eminescu, Vasile Alecsandri, George Coșbuc, Octavian Goga, George Topîrceanu, St. O. Iosif, Lucian Blaga, Tudor Arghezi, limba cu deosebit farmec a lui Ion Creangă și a lui Mihail Sadoveanu, a lui I.L. Caragiale și a lui Liviu Rebreanu, a lui G. Călinescu și a lui Tudor Vianu, a lui Camil Petrescu și a lui Geo Bogza, ca să nu citățm decît cîteva nume. Este limba gingașă a *Mioriței* și a atîtor doine și balade populare. Este limba despre care G. Sion scria:

Mult e dulce și frumoasă
Limba ce vorbim,
Altă limbă armonioasă
Ca ea nu găsim.
Saltă inima-n plăcere
Cînd o ascultăm
Și pe buze-aduce miere
Cînd o cuvîntăm.
Românașul o iubește
Ca sufletul său. [...]

Este limba pe care unul dintre primii noștri poeți, Ienăchiță Văcărescu, o lasă moștenire generațiilor următoare, cu rugămintea de a lupta pentru înflorirea ei, pe care Eminescu o compara cu „un fagure de miere", „o limbă sonoră și aptă a exprima prin sunete noțiuni, prin șir și accent logic cugete, prin accent etic sentimente". Este limba pe care noi o vorbim cu mîndrie, o limbă muzicală, bogată și expresivă, capabilă să comunice cele mai profunde sentimente și cele mai complicate idei. Este limba pe care entuziaștii scriitori din generația de la 1848 (Vasile Alecsandri, Alecu Russo, Costache Negruzzi, Mihail Kogălniceanu, Nicolae Bălcescu și alții) au apărat-o, cu căldură și iubire, de pericolul stîlcirii și de invazia atîtor neologisme, împotriva modei apusene, de primejdia și ridicolul jargonului unor clase desprinse de tradițiile și aspirațiile poporului român.

Este limba pe care trebuie s-o cunoaștem bine și s-o folosim cu mîndrie, apărînd-o de toate încercările de a o îmbîcsi cu împrumuturi inutile de cuvinte, cu expresii forțate.

A studia limba română este una dintre principalele îndatoriri patriotice ale oricărui român.

Mic dicţionar explicativ

Ca şi cel de la sfîrşitul manualului de gramatică pentru celelalte clase, acest mic dicţionar explicativ are dublu scop: familiarizarea elevilor cu folosirea dicţionarelor şi cunoaşterea sensurilor unora dintre cuvintele din textele de la diferite exerciţii date spre efectuare.

Dat fiind scopul limitat al acestui dicţionar, aici s-au dat adesea numai sensurile din textele respective. Pentru cunoaşterea celorlalte sensuri şi a altor cuvinte se poate folosi orice dicţionar al limbii române.

Abrevieri (prescurtări):

adj. = adjectiv
adv. = adverb
arh. = arhaism
conj. = conjuncţie
fig. = figurat
fiz. = fizică
fr. = limba franceză
interj. = interjecţie
înv. = învechit
jarg. = jargon
neol. = neologism
part. = participiu
pop. = popular
prep. = prepoziţie
reg. = regionalism
s.f. = substantiv feminin
s.m. = substantiv masculin
s.n. = substantiv neutru
tehn. = termen tehnic
var. = variantă
vb. = verb
I (II, III, IV) = conjugarea I (a II-a, a III-a, a IV-a)

A

abolíre, s.f. (neol.) — anularea unei legi (hotărîri) printr-un act de stat.

accelerát, adj. (neol.) — iute, grăbit; s.n. — tren cu viteză mai mare ca a personalului.

acórd, s.n. (neol.) — 1. înţelegere, învoială etc. între două sau mai multe părţi; 2. (în gram.) potrivire în persoană, gen sau caz a formei cuvintelor între care există raporturi sintactice; 3. sonoritate rezultată din reunirea a cel puţin trei sunete, formînd o armonie.

ágă, s.m. (arh.) — ofiţer în armata otomană, şeful agiei, avînd funcţia de prefect al poliţiei de mai tîrziu.

agíe, s.f. (arh.) — instituţie care se ocupa cu ordinea publică în secolul al XIX-lea, fiind similară poliţiei de mai tîrziu.

aiúrea, adv. — în alt loc, în altă parte; undeva, departe.

alái, s.n. — mulţime de oameni care însoţeşte o paradă, ceremonie etc.; (arh.) suită care însoţea (întîmpina) pe domnitor; ceremonie.

alezáre, s.f. (tehn.) — prelucrarea interiorului unei piese, dîndu-i diametrul stabilit.

altíţă, s.f. — broderie lată, făcută cu arnici (cu mătase) pe umerii iilor.

amortizá, vb. I (neol.) — 1. a împiedica propagarea unui zgomot (şoc); 2. a scădea progresiv, în timp, amplitudinea unei mărimi caracteristice pentru un fenomen de ondulaţie; 3. a stinge treptat creditele pe un termen lung, prin plăţi succesive; a recupera o investigaţie.

analíst, s.m. (neol.) — autor de anale (scrieri istorice în care întîmplările sînt consemnate an cu an).

analóg, adj. (neol.) — asemănător.

ánimă, s.f. (jarg.) — suflet (lat. *anima*).

aniná, vb. I — a atîrna, a agăţa un obiect de ceva.

antép, s.n. (arh.) — varietate de vişin cu lemnul mirositor.

antíriu — *anteriu*, s.n. — haină lungă purtată în trecut de boierii români şi astăzi de preoţi (var. *antereu*).

apeduct, s.n. (neol.) — instalaţii şi construcţii de transportare a apei de la captare pînă la destinaţie.

apreciére, s.f. (neol.) — preţuire, stimă, considerare, analiză.

apród, s.m. (arh.) — 1. slujbaş care păzea sălile şi introducea publicul în unele instituţii, de exemplu, la tribunal; 2. fecior de boier care slujea domnilor ca scutier.

aptitúdine, s.f. (neol.) — înclinare, pricepere de a face ceva.

arendáş, s.m. (înv.) — persoană care lua în arendă o moşie, exploatînd munca ţăranilor.

aréndă, s.f. (înv.) — 1. exploatarea unor bunuri (o moşie, pădure etc.) pe un anumit timp în schimbul unei plăţi; 2. suma plătită pentru arendarea unor bunuri.

argát, s.m. (înv.) — în trecut, persoană angajată de boieri, negustori sau chiaburi pentru muncile grele.

argăsí, vb. IV — a prelucra pieile de animale cu anumite soluţii pentru a le face mai rezistente şi a împiedica pătrunderea apei.

arhón, s.m. (arh.) — titlu de politeţe cu care se adresă cineva boierilor în trecut.

ármaş, s.m. (arh.) — 1. bărbat înarmat, care asigura ordinea şi păzea averea domnitorilor sau a boierilor; 2. slujbaş care avea atribuţii administrative sau judecătoreşti.

arnáút, s.m. (arh.) — soldat albanez angajat cu plată în garda domnească; servitor înarmat ţinut de boieri pentru paza personală sau folosit ca lacheu; albanez.

asált, s.n. (neol.) — atac violent şi hotărîtor pentru cucerirea unui obiectiv militar sau pentru a învinge rezistenţa inamicului.

atestát, s.n. (înv.) — certificat sau diplomă de studii.

audíbil, adj. (neol.) — care se poate auzi.

auténtic, adj. (neol.) — întocmit cu forme legale; a cărui autoritate nu se poate pune la îndoială; propriu unui scriitor (unei epoci).

autohtón, adj. (neol.) — care s-a format şi s-a dezvoltat pe teritoriul unde trăieşte şi în prezent; care este originar de aici; băştinaş.

avangárdă, s.f. (neol.) — grup de soldaţi care, mergînd înaintea unei unităţi militare, îi deschide drumul, asigurîndu-i deplasarea în linişte.

B

bagabónt, s.m. — vagabond (în limbajul oamenilor inculţi).

ban, s.m. (arh.) — titlu de demnitar; titlu purtat de boierii delegaţi cu administrarea unor judeţe din Oltenia.

bániţă, s.f. — unitate de măsurat capacitatea pentru cereale, care măsura între 21—24 de litri; vas special, făcut din doage, pentru măsurat capacitatea.

barabúlă, s.f. (reg.) — cartof.

bariéră, s.f. (neol.) — 1. loc pe unde se intra în oraş şi unde, în trecut, se încasau taxele pentru mărfurile aduse spre vînzare; 2. bară mobilă folosită pentru a împiedica trecerea peste o cale ferată (peste o şosea); loc de întretăiere a unei căi ferate cu o şosea; (fig.) obstacol, piedică.

basílică = *bazilică*, s.f. (neol.) — edificiu public, la romani, cu interiorul împărţit, prin şiruri de coloane, în trei sau în cinci părţi, unde se ţineau şi judecăţile; biserică medievală de formă dreptunghiulară, cu interiorul împărţit, prin şiruri de coloane, în trei părţi.

băjénie, s.f. (înv.) — fugă în masă a populaţiei, în trecut, din faţa invaziei străine sau pentru a scăpa de exploatare şi de persecuţii; pribegie.

beilerbéi, s.m. (arh.) — guvernator general al unei provincii din Imperiul Otoman.

berechét, s.n. (reg.) — belşug, abundenţă; noroc, fericire.

berjéră, s.f. (neol.) — fotoliu larg şi adînc.

beteág, adj. — infirm, schilod; bolnav.

bibíl, s.n. (arh.) — un fel de dantelă lucrată cu acul, în casă, care se punea la guler, la mîneci sau la poalele cămăşii.

biélă, s.f. (tehn.) — organ de maşină care transmite mişcarea unei alte piese sau

transformă o formă de mișcare în altă formă.

biníș, s.n. (arh.) — haină boierească pentru ceremonii, de modă turcească, lungă pînă la călcîie și îmblănită pe margini.

bir, s.n. (înv.) — impozit, dare; tribut.

bîrsán, adj. — cu lînă lungă și aspră.

bloc, s.n. (tehn.) — (la automobil) piesă metalică turnată în care se află cilindrii motorului, camerele de răcire și conductele de distribuire.

boáre, s.f. — adiere de vînt; (fig.) mireasmă, parfum.

bojdéucă, s.f. (reg.) — casă mică, sărăcăcioasă.

boniór (jarg.) — fericire (fr. *bonheur*).

bóur, s.m. (înv.) — taur sălbatic care trăia odinioară în pădurile țării noastre.

bráslă, s.f. — vezi *breáslă*.

breáslă, s.f. (înv.) — 1. organizație constituită, în secolele trecute, pe meserii, pentru a împiedica specula și a revendica unele drepturi economice și politice în lupta împotriva feudalilor și a negustorilor; 2. meserie, profesiune.

bruft, s.n. (reg.) — prima tencuială aruncată pe perete, neîntinsă cu mistria.

buceá, s.f. — căptușeală de fontă din interiorul unui butuc de roată de car.

búche, s.f. (înv.) — a doua literă din vechiul alfabet cu caractere slavone; literă; alfabet. Expresia: *Buchea cărții* = exact ca în carte (învățat, reprodus mecanic).

búcium, s.n. — instrument muzical de suflat în formă de tub conic, lung, confecționat din coajă de tei sau din lemn, folosit de ciobani pentru chemări și semnale; tulnic.

búfnă, s.f. — bufniță.

buft umplut (reg.) — tobă.

bumb, s.m. (pop.) — nasture.

C

cabániță, s.f. (arh.) — manta scumpă, pe care o purtau, la solemnități, domnitorul și boierii.

cacóm, s.m. și s.n. (arh.) — hermină.

caldarîm, s.n. — pavaj, drum pavat.

caleidoscóp, s.n. (neol.) — aparat optic format dintr-un tub în interiorul căruia se află mai multe oglinzi, astfel dispuse încît niște obiecte mici, colorate formează diferite desene simetrice.

calemcheríu, s.n. (arh.) — stofă pentru confecționat anteriile sau turbanele boierilor.

calemgíu, s.m. (arh.) — copist.

calúp, s.n. (pop.) — 1. calapod; 2. bucată de brînză (de săpun) de forma tiparului în care a fost turnată.

cámătă, s.f. (înv.) — dobîndă foarte mare.

canión, s.n. (neol.) — prăpastie adîncă, între doi pereți verticali, săpată de puhoaie în stînca unui munte.

capríciu, s.n. — dorință trecătoare, manifestată cu încăpățînare; gust schimbător, neașteptat; toană.

carboávă, s.f. (arh.) — monedă veche rusească de argint, în circulație în țările românești în secolul al XIX-lea, egală ca valoare cu o rublă.

catarácță, s.f. (neol.) — cascadă.

catindá, vb. I — candidá.

cațavéică, s.f. (reg.) — scurteică.

caúc, s.n. (arh.) — acoperămînt de cap, rotund și înalt, confecționat din pîslă, purtat de boieri și de soțiile lor.

călăráș, s.m. (înv.) — cavalerist.

căprărie, s.f. (înv.) — mic detașament de 8—12 soldați comandați de un căprar; copii de școală organizați în secolul trecut, în Transilvania, după acest sistem.

cătúșă, s.f. — fiecare dintre cele două inele metalice, prinse între ele, cu care se leagă mîinile și picioarele arestaților.

căutá, vb. I — 1. a încerca să găsești pe cineva; a umbla după...; 2. a purta de grijă cuiva, a se îngriji de.

ceacșíri, s.m. pl. (arh.) — pantaloni turcești largi.

cearșáf, s.n. — 1. obiect de rufărie făcut din pînză; 2. (arh.) pînză de turban; șal.

ceaúș, s.m. (arh.) — 1. funcționar inferior la turci, care îndeplinea funcția de ușier, de curier sau de aprod al curții; 2. nume dat, în evul mediu, în Țara Românească și în Moldova, unor funcționari publici: a) șef al unei cete de aprozi; b) căpetenie de surugii; c) căpetenia vînătorilor domnești; d) aprod.

ceremonie, s.f. (neol.) — solemnitate, paradă.

céțină, s.f. — ramură (creangă) de brad; brad.

cheb, s.n. (reg.) = *gheb — ghebă*.

chel, pron. (jarg.) — ce (fr. *quel*).

ceapráz, s.n. (arh.) — șiret, panglică sau ciucure de mătase sau de fir, cu care se împodobesc hainele militare, draperiile, tapițeriile etc.

chepeneág = *căpeneag*, s.n. (arh.) — haină lungă și largă, care acoperă tot corpul.

chersín, s.n. (reg.) — albie, nu prea mare, întrebuințată mai mult pentru frămîntat aluatul.

chezáș, s.m. (pop.) — garant; persoană care garantează cu averea sa pentru o datorie făcută de altcineva.

chihlibár = *chihlimbar*, s.n. — produs fosil, de obicei de culoare galbenă, folosit pentru fabricarea unor obiecte de artă sau pentru preparat lacurile fine.

chiséa, s.f. — vas mic de cristal (de porțelan), în care se ține dulceața; (pop.) pungă de păstrat tutunul.

chîșcă, s.f. (reg.) — caltaboș.

chítră, s.f. (arh.) — fructul chitrului, cu aspectul unei lămîi, din care se poate face dulceață.

chítru, s.m. — arbore exotic, cu flori mari, albe și cu fructe care se mănîncă.

chívără, s.f. (arh.) — un fel de chipiu înalt, folosit de anumite unități militare.

cilíndru, s.m. (tehn.) — piesă cilindrică care intră în componența unui motor (de ex. la automobil), în interiorul căreia se mișcă un piston.

cimpói, s.n. — instrument muzical popular, alcătuit dintr-un burduf de piele și din mai multe tuburi sonore prin care trece aerul din burduf.

cină, s.f. — masă de seară.

cióclu, s.m. (înv.) — individ care, în timpul unei epidemii de ciumă, căra morții la groapă; cel care ridica morții spre a-i duce la cimitir.

ciocói, s.m. (înv.) — 1. nume dat unor parveniți din rîndurile arendașilor (vătafilor), care exploatau, fără milă, pe țărani; 2. fecior în casă, servitor angajat la un boier.

císlă, s.f. (arh.) — cotă-parte care revine fiecăruia dintr-un impozit (cheltuială) plătit în comun; repartizare proporțională a dărilor, fixată de obștea satului după averea fiecăruia.

citadín, adj. (neol.) — orășenesc.

citareá, s.f. (arh.) — un fel de stofă fină, vărgată.

ciubótă, s.f. (reg.) — cizmă.

ciubúc, s.n. (arh.) — lulea orientală cu țeava lungă avînd capul din fildeș sau chihlimbar.

cîrpáci, s.m. — meseriaș care peticește haine sau încălțăminte; meseriaș nu prea priceput.

clácă, s.f. — 1. nume dat muncii gratuite pe care țăranii erau obligați să o presteze pe moșia boierilor; 2. muncă colectivă benevolă prestată de țărani spre a se ajuta unii pe alții, în timpul căreia se fac glume, se spun povești etc.

clácáș, s.m. — (în trecut) țăran obligat să facă un număr anumit de zile de clacă pe pămîntul moșierilor.

clevetí, vb. IV — a vorbi de rău pe cineva; a bîrfi, a defăima, a ponegri.

cneáz, s.m. (arh.) — 1. șef al unui stat; stăpîn ereditar peste un teritoriu cu drept acordat de domnitor; 2. șef al unei provincii din Rusia veche; 3. primar la sat.

cocláuri, s.n. pl. — locuri rîpoase, pustii.

cocón, s.m. (arh.) — 1. fiu de boier; 2. prunc.

columbélă, s.f. (jarg.) — porumbiță (fr. *colombe*).

compartimént, s.n. (neol.) — 1. despărțitură într-un vagon de cale ferată (într-o încăpere, într-un dulap etc.); 2. sferă de activitate într-o instituție (întreprindere); secție, domeniu.

competénță, s.f. (neol.) — capacitatea cuiva de a-și spune părerea într-o problemă, pe baza cunoașterii temeinice a acesteia; capacitatea cuiva de a exercita anumite atribuții.

conác, s.n. — 1. casă boierească la moșie; 2. reședință a unui ispravnic sau subprefect, a unui vizir sau pașă; 3. (înv.) loc de popas; distanța de la un loc de popas la altul.

condicár, s.m. (arh.) — arhivar.

conectá, vb. I — a uni, a lega două sau mai multe conducte electrice.

constánt, adj. (neol.) — care rămîne neschimbat; invariabil, statornic.

cóntoș = *cóntăș* s.n. (arh.) — haină lungă, luxoasă, purtată de boieri în secolul trecut.

controversát, part. (neol.) — discutat în contradictoriu.

corhánă, s.f. — coastă de deal stearpă, rîpoasă, pe care se urcă greu.

corporáție, s.f. (neol.) — organizație de meseriași care apără interesele și drepturile membrilor săi (în trecut) împotriva feudalilor.

cortégiu, s.n. (neol.) — șir de persoane care însoțesc o ceremonie.

coșárcă, s.f. (reg.) — coș împletit din nuiele.

cotidián, adj. — (neol.) zilnic; gazetă care apare zilnic.

crai, s.m. — împărat, rege, domnitor.

cretón, s.n. (neol.) — țesătură imprimată din in sau din cînepă.

críptă, s.f. (neol.) — construcție subterană în care se depun sicriele morților.

crîșmă, s.f. — cîrciumă.

croí, vb. IV — 1. a măsura, a însemna și a tăia un material (stofă, pînză etc.) pentru confecționarea unui obiect; 2. a plănui, a pune la cale o lucrare după anumite planuri (indicații); (fig.) a ticlui; 3. a deschide un drum (șosea), înlăturînd unele obstacole; (fig.) a lovi (a bate) un animal (om), făcîndu-i dungi sau vînătăi pe piele; 5. *a o croi la fugă* — a fugi în mare grabă.

cromátic, adj. (neol.) — care se referă la culori.

ctítor, s.m. — fondator al unei instituții, asociații etc.

cucurbitacée, s.f. (neol.) — familie de plante erbacee dicotiledonate, cu fructul cărnos și coaja tare.

cucurúz, s.m. (reg.) — porumb.

curéchi, s.m. (reg.) — varză.

curént, adj. (neol.) — 1. curgător, ușor; 2. care circulă; obișnuit, uzual.

curteán, s.m. (înv.) — 1. oștean care depindea de o curte domnească, fiind împroprietărit în schimbul serviciului militar; 2. persoană care îndeplinea o slujbă la curte.

cúșmă, s.f. (reg.) — căciulă; pătură groasă de lînă

cútnie, s.f. (arh.) — țesătură de mătase și bumbac.

cúță — cuțu, cățel.

D

dájdie, s.f. (arh.) — impozit, bir, dare.

dáscăl, s.m. — 1. (pop.) învățător; (arh.) profesor; (rar) om de știință, învățat, savant; 2. (fig.) inițiatorul sau propagatorul unei doctrine; 3. cîntăreț de biserică.

dăbîlár, s.m. (arh.) — strîngător de biruri.

dăinuí, vb. IV — a continua să existe, a dura, a persista.

decadénță, s.f. (neol.) — declin, regres; decădere, degradare morală.

decurión, s.m. (neol.) — ofițer în armata romană care comanda o decurie, adică un grup de zece soldați.

demuazélă, s.f. (jarg.) — domnișoară (fr. *demoiselle*).

diác, s.m. (arh.) — scriitor de cancelarie; grămătic; copist; om cu știință de carte, cărturar, învățat; (reg.) cîntăreț bisericesc.

diadém, s.n. (neol.) = *diademă* — podoabă din metal prețios, împodobită cu pietre scumpe, avînd forma unei coroane, pe care o purtau suveranii; podoabă purtată de femei în anumite ocazii.

dialéct, s.n. (neol.) — aspect local al limbii unui popor, vorbit pe un teritoriu anumit, avînd unele trăsături ale structurii gramaticale și ale vocabularului fundamental deosebite de limba comună a poporului respectiv și de alte aspecte locale ale limbii.

dictafón, s.n. (tehn.) — aparat de înregistrat o comunicare, pentru a fi transcrisă ulterior.

dihónie, s.f. (reg.) — ceartă.

diletánt, s.m. (neol.) — persoană care se ocupă de o anumită ramură a științei, artei sau tehnicii numai de plăcere, nefiind un specialist; amator; persoană care nu adîncește suficient problemele specialității sale sau nu are pregătirea necesară pentru a le aprofunda.

diligénță, s.f. (înv.) — trăsură mare, acoperită, care făcea, în trecut, serviciul regulat de poștă și de transport al călătorilor.

distínct, adj. (neol.) — diferit, deosebit.

dorobánț, s.m. (înv.) — soldat din infanterie (cîndva cu plată, apoi neplătit).

dregătór, s.m. (arh.) — slujbaș cu funcții înalte; demnitar; funcționar.

drob, s.m. — bucată (bulgăre) mare de sare; s.n. — mărunțaie de miel sau mîncare preparată din ele.

drójcă, s.f. (înv. și pop.) — trăsură pe arcuri, birjă.

duglíș, adj. (reg.) — leneș, trîndav.

duioșíe, s.f. — gingășie; tristețe, melancolie, jale.

dulámă, s.f. — haină de ceremonie, confecționată din stofă scumpă, împodobită cu blană și cu paftale, pe care o purtau domnitorii sau boierii în trecut; haină țărănească, lungă, de dimie.

dúnă, s.f. (neol.) — îngrămădire de nisip în formă de coame paralele, alcătuite, în regiunile nisipoase, sub acțiunea vîntului.

E

echipáj, s.n. (neol.) — trăsură de lux, împreună cu caii înhămați la ea; caleașcă; (azi) personal care servește pe o navă sau pe un avion.

ecóu, s.n. (fiz.) — fenomen de reflectare a sunetelor pe o suprafață discontinuă; sunete reflectate de o suprafață discontinuă, ajunse într-un punct de unde pot fi percepute distinct; (fig.) răsunet, vîlvă produsă de un eveniment.

efervescént, adj. (neol.) — care dezvoltă cu putere gaze în cursul unei reacții chimice; (fig.) agitat, frămîntat; clocotitor.

eflorescént, adj. (neol.) — 1. care înflorește; înfloritor; bogat în aspecte; 2. care pierde o parte din apa de cristalizare și capătă aspect de pulbere.

elástic, adj. (neol.) — care se întinde.

emís, part., de la vb. *a emite*.

energíe, s.f. (neol.) — forță, putere, tărie, capacitate de a acționa.

ereditár, adj. (neol.) — care se transmite prin ereditate (moștenire).

étnic, adj. (neol.) — legat de apartenența la un popor; privitor la formele de cultură și de civilizație specifice unui popor.

evaluáre, s.f. (neol.) — apreciere, prețuire, calcul.

evghénis, adj. (jarg.) — de neam mare, nobil.

excesív, adj. (neol.) — care întrece orice măsură; exagerat.

exclusív, adj. (neol.) — care se limitează la un singur lucru; adv. — cu excluderea altor posibilități; numai.

exprés, adj. (neol.) — care este exprimat clar, fără nici un fel de îndoială; lămurit, limpede.

expúnere, s.f. (tehn.) — supunerea unui clișeu acțiunii luminii pentru a obține o fotografie.

F

faetón, s.n. (neol.) — 1. trăsură înaltă și ușoară cu patru roți și cu capotă pentru scaunul din față; (reg.) 2. caretă cu două roți pe arcuri.

fantómă, s.f. (neol.) — ființă nereală pe care pretind că o văd unii oameni sau pe care o creează imaginația poeților; nălucă, stafie.

fármec, s.n. — 1. (în basme) acțiunea de a vrăji; transformare miraculoasă a lucrurilor; vrajă; 2. frumusețe, grație; desfătare, plăcere, încîntare.

fast, s.n. (neol.) — splendoare, măreție, lux.

făur, s.m. (înv. și pop.) — fierar.

favorít, s.m. (neol.) — barbă care încadrează figura de o parte și de alta a obrazului, lăsînd bărbia liberă.

fărtát (fîrtát), s.m. (pop.) — prieten (tovarăș) nedespărțit al cuiva; frate de cruce.

feligeán, s.n. (arh.) — ceașcă de cafea fără toartă.

ferchezuí, vb. IV (pop.) — a dichisi pe cineva pentru a-i da o înfățișare mai îngrijită, mai elegantă.

feregeá, s.f. (arh.) — 1. mantie din material scump, purtată altădată peste îmbrăcăminte; 2. văl cu care își acoperă capul femeile musulmane.

fermeneá, s.f. (arh.) — haină scurtă de stofă brodată cu fir sau cu mătase, căptușită uneori cu blană, pe care o purtau odinioară boierii peste anteriu.
fertíl, adj. (neol.) — roditor.
fírav, adj. — slăbuț, plăpînd.
firfiríc, s.m. (arh.) — monedă mică de argint; băncuță.
flámură, s.f. (poetic) — steag, drapel.
formidábil, adj. (neol.) — care uimește prin însușiri deosebite; extraordinar, colosal.
fotosensíbil, adj. (tehn.) — (despre substanțe) care este sensibil la lumină.
frecvént, adv. (neol.) — des.
fundáție (învechit *fundațiúne)*, s.f. — 1. temelie, bază; 2. fonduri sau bunuri donate pentru o operă de folos obștesc; instituție creată din astfel de fonduri.

G

gálă, s.f. (neol.) — de gală — de sărbătoare, solemn. *Faeton de gală* — faeton de sărbătoare.
gálben *(galbîn)*, s.m. — monedă veche de aur.
gevreá, s.f. (arh.) — batistă de mătase sau de pînză fină cu broderie.
ghermeșít = *ghermesut*, s.n. (arh.) — stofă de mătase.
giubeá, s.f. — haină largă și lungă purtată altădată de boieri și astăzi de preoți.
giubén, s.n. — joben.
glúgă, s.f. — 1. obiect de îmbrăcăminte în formă de pungă conică, folosit pentru a apăra capul de ploaie sau de frig; traistă cu aceeași formă purtată de ciobani, atîrnată cu băieri de gît; 2. grămadă de snopi, așezați în picioare.
grîndină, s.f. — precipitație atmosferică sub formă de boabe de gheață; piatră.
gugiumán, s.n. (arh.) — căciulă de samur purtată de domnitor și de boieri ca semn al demnității lor.

H

haidamác, s.m. — 1. om fără căpătîi, derbedeu; bătăuș; (înv.) tîlhar; 2. vlăjgan, lungan; 3. (înv.) păzitor de vite.

harbúz, s.m. (reg.) — pepene verde.
hătmănie, s.f. (arh.) — demnitate sau rang de hatman; puterea sau conducerea hatmanului; organ suprem de conducere și de organizare a întregii armate, în trecut.
hermínă, s.f. — animal carnivor asemănător cu nevăstuica, cu blana cafenie vara, albă, fină și lucioasă iarna; cacom; blană prelucrată sau haina făcută din blana acestui animal.
hidrográfic, adj. (neol.) — referitor la studiul apelor dintr-o regiune.
high-life, din limba engleză (pronunțat *hailaif)* — societate înaltă, de elită.
holtéi, s.m. — bărbat necăsătorit, burlac, celibatar.
horn, s.n. — coș; (reg.) partea de zid de deasupra vetrei țărănești, pe unde iese fumul afară.
hrisovolít, adj. și s.m. (arh.) — privilegiat printr-un hrisov domnesc (act semnat de un domnitor).

I

iasomíe, s.f. — numele a doi arbuști ornamentali, unul cu flori albe și parfumate, celălalt cu flori galbene.
ibrișím, s.n. — fir de mătase răsucită, de diferite culori, folosit la cusut, brodat sau împletit.
idióm, s.n. (neol.) — limbă; limba unei populații restrînse, cu unele deosebiri față de limba comună.
ienicér, s.m. (arh.) — soldat din vechea armată turcească, recrutat dintre copiii turciți ai populației din țările creștine.
iluzóriu, adj. (neol.) — care nu poate fi realizat, care nu există în realitate; înșelător, amăgitor.
imaculát, adj. (neol.) — curat, nepătat.
imálă, s.f. (reg.) — lut de lipit.
imameá, s.f. (arh.) — capătul ciubucului prin care se trage fumul.
iméns, adj. (neol.) — foarte mare, nesfîrșit, vast.
iminéi, s.m. (arh.) — pantofi cu vîrful ascuțit, purtați de țărani; pantofi fini de marochin, purtați de boieri.
indigén, adj. (neol.) — născut în țara despre care este vorba; băștinaș, pămîntean, autohton.

infamíe, s.f. (neol.) — ticăloșie.
inimaginábil, adj. (neol.) — care întrece orice închipuire; extraordinar.
integráre, s.f. (neol.) — închidere, înglobare într-un tot.
integritáte, s.f. (neol.) — cinste, probitate, onestitate.
interbélic, adj. (neol.) — care are loc între două războaie.
irmilíc, s.m. (arh.) — monedă turcească întrebuințată pe vremuri și în țările românești.
isprávnic, s.m. (arh.) — șef al administrației și al poliției dintr-un județ.
istóv, s.n. (arh.) — (în expresia) *de istov* — cu totul, complet; *fără istov* — fără încetare; nesfîrșit, necurmat.
iștíc, s.n. (arh.) — căciulă de blană scumpă, de format mare, cilindrică sau cu fundul pătrat, purtată de domni, de boieri și, uneori, de soțiile lor, iar mai tîrziu de negustori, de lăutari etc.
iți, vb. IV (reg.) — a se ivi numai cu capul, a se arăta puțin, pe furiș; 2. a se uita la ceva pe furiș sau în fugă, a arunca o privire fugară și curioasă.
izvód, s.n. (arh.) — 1. însemnare; listă; registru; 2. manuscris, text; document; 3. concept; plan; model.

Î

îmbi(i), num. (înv.) — amîndoi, ambii.
încínde, vb. III — a aprinde, a cuprinde, a flăcări.
înde, prep. (înv. și reg.) — între, laolaltă, împreună; spre, către.

J

jăluitór, s.m. (înv.) — petiționar.
jder, s.m. — animal mic, carnivor, asemănător cu dihorul, a cărui blană este foarte apreciată.
jitár, s.m. (reg.) — persoană angajată să păzească semănăturile.
jobén, s.n. (neol.) — pălărie bărbătească, înaltă și tare, de formă cilindrică, purtată în trecut.
júde, s.m. (arh.) — 1. judecător; 2. primar; 3. demnitar cu atribuții administrative și judecătorești; 4. cneaz.
judéț, s.n. (arh.) — judecată.

judiciós, adj. (neol.) — bine gîndit, chibzuit.
júnghi, s.n. (arh.) — jungher; pumnal, stilet.
jupîn, s.m. (arh.) — 1. titlu de politețe dat persoanelor cu o funcție înaltă; titlu de politețe echivalent cu „domn"; 2. patron.
jupîneásă, s.f. (arh.) — 1. soție de boier; boieroaică; 2. soția unui negustor sau a unui om înstărit; orășeancă, tîrgoveață; 3. menajeră; femeie de serviciu.

L

labíl, adj. (neol.) — nestatornic, schimbător.
lagúnă, s.f. (neol.) — întindere de apă puțin adîncă, de obicei sărată, pe teritoriul unei mări, care comunică adesea cu aceasta printr-un canal.
láiț, s.n. (reg.) — laviță.
lăturáș, s.m. (arh.) — persoană care locuia pe moșia boierească sau mănăstirească, avînd o situație diferită de cea a șerbului (a vecinului), deoarece se bucura de dreptul de a nu fi lipit de pămînt, locuind în satele populate de oameni slobozi; locuitor de la periferia satului.
leáfă, s.f. — salariu; azi, retribuție.
léxic, s.n. (neol.) — vocabular (unitate lexicală = cuvînt).
limoníu, adj. — galben ca lămîia.
líră, s.f. — instrument muzical rudimentar, format dintr-o cutie de rezonanță, două brațe în formă de coarne și mai multe coarde, folosit în antichitate pentru a acompania pe recitatorii de poeme.
líră, s.f. — monedă întrebuințată în diferite țări.
logofát, s.m. (arh.) — 1. mare demnitar în ierarhia boierilor români în secolele trecute; șeful cancelariei domnești; 2. secretar, copist într-o cancelarie; 3. vătaf.
logofețél, s.m. (arh.) — grămătic, copist.
lut, s.n. — pămînt, argilă.

M

matlasát, part. (neol.) — căptușit cu lînă sau cu vată, fiind cusut astfel, încît lîna sau vata să iasă în relief în forme geometrice.

mazíl, s.m. (arh.) — boier scos din slujbă.
megiéș, s.m. (reg.) — vecin.
melopée, s.f. (neol.) — melodie lentă, ritmică și monotonă.
menî, vb. IV — a destina; a hotărî; a predestina; a ura, a dori.
merínde, s.f. — hrană rece pe care o ia cineva cînd pleacă la drum sau la lucru; provizie de alimente; mîncare.
mersí, interj. (jarg.) — mulțumesc (fr. *merci*).
méșă, s.f. — 1. șuviță de păr; 2. bucată de tifon (de vată) introdusă într-o rană adîncă pentru drenaj.
meșínă, s.f. — piele de oaie tăbăcită, folosită pentru căptușitul încălțămintei.
meși, s.m. (arh.) — un fel de cizmulițe de piele subțire, fără toc, care se purtau altădată peste ciorapi, sub încălțăminte.
metafizică, s.f. (neol.) — metodă idealistă de cercetare a fenomenelor; parte a filozofiei care se ocupă de probleme care depășesc cadrul experienței.
metafízic, adj. (neol.) — care aparține metafizicii.
mezín, s.m. — cel mai mic dintre mai mulți frați.
míță, s.f. (pop.) — pisică.
moftangíu, s.m. — om neserios, pe care nu poți pune temei; flecar.
mólcom, adj. — liniștit, lin, domol, potolit.
moșneán, s.m. (înv. și reg.) — țăran liber (în Țara Românească), posesor, în devălmășie, al unei bucăți de pămînt moștenite de la un strămoș comun.
muruí, vb. IV (reg.) — a spoi cu humă sau cu var.
musíu, *monsiu, monsió* (jarg.) — termen de politețe echivalent cu „domnule".
muștruluí, vb. IV — a învăța pe cineva, folosind metode severe; a mustra, a dojeni.

N

naív, adj. (neol.) — care dovedește simplitate și credulitate; sincer, neprefăcut.
nealterát, adj. — nemodificat, neschimbat; nestricat, nefalsificat.
nimb, s.n. (neol.) — aureolă.
niznái, adv. (pop.) — ca și cum n-ar ști nimic, simulînd indiferență. *A face pe niznaiul* = a se preface că nu știe nimic.
norocíre, s.f. — reușită; succes; noroc.

O

obiectív, s.n. (tehn.) — lentilă sau sistem de lentile, care, într-un aparat fotografic (microscop, lunetă), formează o imagine reală a obiectului spre care se îndreaptă.
obturatór, s.n. (tehn.) — aparat sau dispozitiv cu care se astupă (acoperă) o deschizătură; dispozitivul mecanic care închide obiectivul unui aparat fotografic.
ócă = *ocá*, s.f. (reg.) — măsură de greutate și de capacitate, folosită în Moldova, de 1,291 kg și 1,288 l.
ocîrmuitór, s.m. (arh.) — cîrmuitor, conducător.
ocól, s.n. — 1. mișcare în jurul unui punct fix sau împrejurul unui loc; înconjur; cotitură, cot; 2. (reg.) — curte, ogradă; circumscripție administrativă (silvică, agricolă) sau sediul acesteia.
ogîrjít, adj. (reg.) — slab, pipernicit.
ogoí, vb. IV (pop.) — a liniști, a potoli.
olói, s.n. (reg.) — ulei.
omogén, adj. (neol.) — care are o structură unitară; nediferențiat.
orînduí, vb. IV — 1. a așeza (a grupa) într-o anumită ordine; a organiza; 2. a pune la cale; a hotărî, a dispune; a porunci; 3. a ridica la o demnitate; a numi; a învesti.

P

paceá, s.f. (arh.) — blana de la picioarele unui animal.
paléstră, s.f. — teren amenajat, în vechea Grecie, pentru exerciții de gimnastică etc.
pálid, adj. (neol.) — fără sînge în obraz, galben la față; șters, spălăcit, fără strălucire.
pátimă, s.f. — 1. sentiment puternic și violent care copleșește pe om, întunecîndu-i adesea judecata; părtinire, ură; 2. (arh.) suferință fizică, chin; boală.
patrón, s.m. (neol.) — 1. proprietar al unei întreprinderi, care exploatează munca salariată; 2. patrician roman, considerat în raport cu clienții săi; 3. (arh.) ocrotitor, protector.
pănură, s.f. (reg.) — aba, dimie.
păpușói, s.m. (reg.) — porumb.
pedéstru, adj. — care merge pe jos; s.m. pieton; (înv.) pedestraș.
peisáj, s.n. (neol.) — 1. porțiune din natură prinsă dintr-o singură privire și formînd un ansamblu estetic; tablou, pictură, fotografie care reprezintă un colț din natură; 2. descriere (reprezentare) a naturii în opere literare; compoziție literară descriptivă.
pelteá, s.f. — dulceață, preparată din zeamă de fructe, fiartă cu zahăr și închegată ca o masă gelatinoasă și transparentă; (fig.) vorbărie, poliloghie.
percépție, s.f. — oficiu care, în trecut, încasa impozitele sau taxele oficiale.
pérjă, s.f. (reg.) — prună.
pistón, s.n. (tehn.) — organ al unui sistem tehnic, în formă de cilindru, înfundat la unul sau la ambele capete, care poate avea o mișcare rectilinie, alternativă, într-un locaș cilindric.
pítă, s.f. (reg.) — pîine.
pitorésc, adj. — (neol.) care prin așezare, aspect, formă, colorit impresionează, încîntă privirile; (despre stil și limbă) variat, colorat, expresiv.
pízmă, s.f. — ciudă, invidie, dușmănie.
pîngărí, vb. IV — 1. a profana, a necinsti, a păta; 2. a mînji, a murdări.
pîrgav, adj. — timpuriu, văratic.
plásă, s.f. — subîmpărțire teritorială a unui județ (în trecut).
plăseá, s.f. — fiecare dintre cele două părți de metal (os, lemn etc.) care acoperă mînerul unui cuțit, briceag, săbii etc.; mîner.
plésnet, s.n. — 1. sunet scurt, brusc, puternic, produs de anumite obiecte cînd izbesc cu violență aerul sau alte corpuri; 2. lovitură de bici.
plod, s.m. (pop.) — copil mic.
podgheáz, s.n. (reg.) — ceată jefuitoare; *în podgheazuri* — fără rost.
polcóvnic, s.m. (arh.) — 1. comandant al unui polc (= regiment); grad militar corespunzător colonelului; 2. comandant al unei formații militare de pază a ordinii publice.
polémică, s.f. (neol.) — discuție în contradictoriu; luptă de idei.
polisemantísm, s.n. (neol.) — calitate a unui cuvînt de a avea mai multe sensuri.
poluáre, s.f. (neol.) — infectare a aerului (a apei) cu substanțe vătămătoare vietăților și plantelor.
pómpă, s.f. (neol.) — alai, suită, cortegiu sărbătoresc; fast, strălucire, splendoare.
ponór, s.n. — coastă prăpăstioasă formată prin prăbușirea, ruperea sau alunecarea unor straturi; povîrniș.
ponós, s.n. — 1. consecință neplăcută; necaz, neajuns; 2. injurie, blam, hulă; 3, cusur, vină; 4. aluzie.
poporáție, s.f. (arh.) — populație, mulțime.
poslúșnic, s.m. (arh.) — slujitor boieresc scutit de dări.
postélnic, s.m. (arh.) — mare boier, care avea funcția de mareșal al curții și supraveghea dormitorul domnitorului; ministru de externe în sec. al XVIII-lea și al XIX-lea.
postelnície, s.f. (arh.) — 1. demnitatea (funcția) de postelnic; 2. instituția condusă de postelnic; ministerul de externe în secolul trecut.
povîrníș, s.n. — versant al unei înălțimi; coastă, pantă.
prăpăstuí, vb. IV — a arunca într-o prăpastie.
premísă, s.f. (neol.) — idee de bază, punct de plecare, condiție de bază.
prevedeá, vb. II (neol.) — a intui lucruri viitoare, plecînd de la cele prezente; a specifica, a prescrie; a echipa pe cineva cu ceva; (refl.) a se întrezări.
pribeág, adj. și s.m. — 1. rătăcitor din loc în loc; hoinar; refugiat, fugar, emigrant; 2. singur, izolat, răzleț.
prichíci, s.n. (reg.) — margine îngustă ieșită în afară, la horn, la cuptor sau la vatra țărănească.
prididí, vb. IV — 1. a fi în stare să ducă ceva la capăt; 2. a năpădi, a asalta, a copleși pe cineva cu ceva; 3. a birui, a învinge pe cineva într-o luptă; (fig.) a stăpîni, a opri.
privighetór = *priveghetór* s.m., (arh.) — supraveghetor, subprefect.
privilegiát, adj. (neol.) — favorizat.
protectór, s.m. (neol.) — apărător, binevoitor.

protipendádă, s.f. — marea boierime care se bucura, în trecut, de privilegii speciale; vîrfurile clasei privilegiate din epoca burghezo-moşierească.

purcéde, vb. III (pop.) — a se pune în mişcare, a pleca, a porni; a începe; a se porni, a se dezlănţui; a izvorî, a proveni.

pústnic, s.m. — călugăr care trăia departe de lume, ducînd o viaţă aspră; sihastru; (fig.) persoană care duce o viaţă retrasă, departe de restul societăţii.

R

răzéş, s.m. (înv. şi reg.) — ţăran liber, în Moldova, posesor al unei bucăţi de pămînt; moşnean.

receptáre, s.f. (neol.) — înregistrare, captare.

reghistrát, s.m. — funcţionar la registratură.

registratúră, s.f. (neol.) — serviciu, într-o instituţie, unde se înregistrează hîrtiile intrate şi ieşite; biroul unde funcţionează acest serviciu.

rezón, s.n. (jarg.) — îndreptăţire, justificare; raţiune, judecată dreaptă (la Caragiale, în textul citat, cu valoare de interjecţie).

rigíd, adj. — ţeapăn, neflexibil.

rodomontádă, s.f. (neol.) — lăudăroşenie, fanfaronadă.

románţ, s.n. (înv.) — roman.

rond, s.n. (neol.) — inspecţie de noapte care se face la un post de pază militar pentru a controla santinelele.

rodozahár, s.n. (arh.) — dulceaţă de trandafiri.

rúblă, s.f. — 1. unitate principală a sistemului monetar sovietic, folosită şi în Rusia, începînd din secolul al XIII-lea; monedă care reprezintă această unitate; 2. nume dat în trecut monedelor străine de argint.

S

sálbă, s.f. — podoabă de purtat la gît, alcătuită dintr-unul sau mai multe şiraguri de monede, medalii, pietre preţioase sau mărgele; şirag.

salép, s.n. — băutură preparată de orientali din tuberculii uscaţi ai unor specii de orhidee, miere şi apă.

samúr, s.m. — animal carnivor din pădurea siberiană, vînat pentru blana lui preţioasă; s.n. — blana prelucrată a acestui animal.

sangulíe, s.f. (pop.) — ţesătură foarte fină (de mătase); năframă ţesută cu mătase şi fir.

sălăş, s.n. — 1. adăpost pentru găzduire vremelnică; 2. construcţie rudimentară făcută în cîmp ca adăpost vremelnic; 3. locuinţă, casă; staul, grajd; 4. cătun, sat; 5. mică aşezare de ţigani nomazi; grup de familii de ţigani nomazi.

scrombăí, vb. IV (reg.) — a strica, a scîlcia încălţămintea.

scurtéică, s.f. — haină de stofă îmblănită, pînă sub genunchi, purtată azi mai ales la ţară.

segmént, s.m. (tehn.) — garnitură metalică a unui piston, care serveşte la închiderea perfectă a spaţiului liber dintre acesta şi cilindrul în interiorul căruia se deplasează sau la răzuirea uleiului de pe pereţii interiori ai cilindrului.

selimíe, s.f. (arh.) — ţesătură de mătase din care se făceau haine, mai cu seamă anterie.

semafór, s.n. (neol.) — semnalizator, cu lumini colorate, pentru reglementarea circulaţiei.

sevái, s.n. (arh.) — ţesătură de mătase cu fire de aur sau de argint.

sfánţig, s.m. (arh.) — monedă de argint (din germ. *Zwanziger*).

sfat, s.n. — 1. povaţă, îndemn, îndrumare; 2. consfătuire, consiliu.

sfîrloágă, s.f. (reg.) — încălţăminte proastă, ruptă.

sincronísm, s.n. (neol.) — simultaneitate.

singeáp, s.n. (arh.) — blană cenuşie, uşoară, de jder.

slóbod, adj. — liber, independent, autonom.

slobozíe, s.f. (înv.) — sat de colonişti (băştinaşi sau străini) care erau scutiţi, un anumit timp, de bir sau prestaţii.

slóvă, s.f. (pop.) — literă, scriere, alfabet, scrisul cuiva cu caracteristicile lui.

smîrţoágă, s.f. (reg.) — mîrţoagă.

spahíu, s.m. (arh.) — soldat de cavalerie la turci, aparţinînd aristocraţiei.

specializáre, s.f. (neol.) — acţiunea de a se consacra studiului şi aplicării unei anumite ramuri din ştiinţă, din tehnică etc.

specífic, s.n. (neol.) — caracterul propriu, particular, special al cuiva; notă distinctă.

stacojíu, adj. — de culoare roşie-aprinsă.

stároste, s.m. (arh.) — conducător al unei corporaţii (al unei bresle); pîrcălab.

stépă, s.f. — întindere de pămînt neroditor, de obicei şes, acoperit cu tufişuri şi spini.

strúngă, s.f. — 1. loc îngrădit la stînă; deschizătură îngustă a acestui loc, pe unde trec oile, una cîte una, la muls; loc îngust de trecere; 2. trecătoare îngustă în munţi; defileu; strîmtoare.

suareá, s.f. (jarg.) — spectacol de seară; serată (după fr. *soirée*).

subcîrmuitór, s.m. (înv.) — slujbaş subordonat ocîrmuitorului.

suprastructúră, s.f. (tehn.) — totalitatea elementelor care formează partea utilă a unei construcţii.

surgúci, s.n. (arh.) — mănunchi de pene (de struţ), împodobit cu pietre scumpe, purtat la turban sau la işlic de sultani, de înalţii demnitari turci sau de domnitorii români.

surugíu, s.m. (înv.) — vizitiu care conducea, călărind pe unul dintre cai, diligenţele sau trăsurile boiereşti.

suspénsie, s.f. (tehn.) — fel de susţinere a părţii mobile a unui instrument; legătură elastică sau flexibilă dintre un sistem tehnic şi reazemul lui. *Suspensia unui vehicul* = legătura elastică dintre şasiul unui vehicul şi osiile lui, care amortizează zguduirile mai mari, asigurînd stabilitatea vehiculului.

Ş

şágă, s.f. (pop.) — glumă.

şan, s.n. — calapod care se introduce în încălţăminte pentru a o ţine întinsă.

şarmánt, adj. (jarg.) — fermecător, încîntător (fr. *charmant*).

şasíu, s.n. (tehn.) — cadru rigid care se montează pe osiile unui vehicul cu tracţiune mecanică şi care susţine caroseria.

şerb, s.m. (înv.) — ţăran legat de pămîntul moşierului, depinzînd cu persoana şi cu bunurile sale de acesta; sclav, rob.

şerbét, s.n. — preparat alimentar făcut dintr-un sirop de zahăr bine legat, colorat şi aromat cu diferite esenţe sau sucuri de fructe.

şíac, s.n. — postav aspru de lînă de culoare închisă, ţesut de obicei în casă, din care se fac hainele la ţară.

şleau, s.n. — drum natural, bătătorit de care.

şuguí, vb. IV (reg.) — a glumi.

şúră, s.f. — construcţie anexă pe lîngă o gospodărie rurală, în care se adăpostesc vitele şi se păstrează diferite vehicule şi unelte agricole; şire de paie (de fîn).

şuvói, s.n. — curent de apă care se scurge cu repeziciune pe locuri înclinate, mai ales după ploi torenţiale şi după topirea zăpezilor; curs de apă umflat de ploi; (fig.) val, mulţime de oameni în mişcare.

T

taclít, s.n. (arh.) — bucată de stofă sau de mătase vărgată, cu care se legau boierii la cap sau peste mijloc, după moda turcească.

tăifăsuí, vb. IV — a pălăvrăgi, a sporovăi.

tălpáş, s.m. (arh.) — infanterist.

tetreá, s.f. (arh.) — dulceaţă (de chitră), chitră zaharisită.

tij, adv. (arh.) — asemenea.

torenţiál, adj. (neol.) — cu debit mare şi durată scurtă; vijelios; care are un curs violent, cu creşteri bruşte de debit.

trandafír, s.m. — cîrnat de porc cu mult piper şi usturoi.

trénă, s.f. — partea de dinapoi a unor rochii, care se tîrăşte pe jos; coadă lungă la o rochie.

tujúr, adv. (jarg.) — totdeauna (fr. *toujours*).

tumultuós, adj. (neol.) — zgomotos, gălăgios; învolburat, clocotitor; abundent, bogat.

Ţ

ţándură, s.f. = *ţandără* — aşchie.

ţinút s.n. — împărţire teritorială în secolele trecute în Moldova.

ţinutáş, adj. (înv. şi reg.) — provincial.

U

ui, adv. (jarg.) = da (fr. *oui*).
úrdie = *ordie*, s.f. (arh.) — hoardă; oaste turcească.
uriáș, adj. — de proporții neobișnuite; mult mai mare decît normal.

V

vapélă, s.f. (arh.) — un anumit fel de broderie.
várgă, s.f. — nuia lungă, subțire și flexibilă.
vast, adj. (neol.) — foarte larg, foarte întins, de dimensiuni mari.
vărgát, adj. — cu dungi, cu vărgi.
vătáf, s.m. (înv.) — 1. supraveghetor al argaților și feciorilor la moșiile boierilor; 2. căpetenie de ostași (de slujbași sau dregători).
văzdúh, s.n. — straturile înalte ale atmosferei.
vecín, s.m. (înv. și reg.) — (în Moldova) țăran înrobit boierului, fiind obligat să presteze pentru acesta zile de muncă sau să-i dea contribuții în bani ori în natură.
vel-căpitán, s.m. (arh.) — mare căpitan.
velínță, s.f. — țesătură țărănească groasă de lînă albă sau vărgată în diferite culori, întrebuințată ca pătură, cuvertură, covor etc.
velít, adj. și s.m. (arh.) — care ocupa primul loc între boieri; de primul rang.
versánt, s.n. (neol.) — fiecare dintre cele două pante ale unui munte sau ale unui deal; fiecare dintre suprafețele înclinate ale acoperișului unei clădiri.
viábil, adj. (neol.) — care prezintă condițiile (calitățile) necesare pentru a dura, a se menține, a se dezvolta.
vibrá, vb. I (neol.) — a tremura, a trepida; a produce sunete; a răsuna; a fremăta sub impresia unei emoții.
vistiér, s.m. (arh.) — mare demnitar, în trecut, care administra banii țării și păstra vistieria statului.
vistierie, s.f. (arh.) — instituție care administra, în trecut, banii statului; local (încăperea) în care se păstra tezaurul public.
vlăstár, s.m. — lăstar; (fig.) urmaș, coboritor al unei familii.
vórnic, s.m. (arh.) — 1. mare demnitar la curtea domnească, care se ocupa cu treburile interne; 2. primarul unui sat sau al unui tîrg; 3. funcționar comunal care distribuia corespondența și aducea la cunoștința sătenilor știrile sau distribuia corespondența; crainic, pristav.
vornicie, s.f. (arh.) — 1. funcție (demnitate) de vornic; localul în care își exercita funcția vornicul; 2. funcție de primar la sat; localul primăriei.
vúiet, s.n. — 1. zgomot prelungit, produs de diferite lucruri în mișcare sau în vibrație; vîjîit; muget, freamăt; zgomot înfundat, produs prin detunături repetate; bubuit, duduit; huruit; 2. gălăgie, vacarm, larmă; 3. (arh.) zvon, știre; veste.
vútcă = *votcă*, s.f. — rachiu foarte tare, făcut din cereale sau din fructe.

Z

za, zále, s.f. — țesătură făcută din inele mici de fier, legate unul de altul; armură făcută din această țesătură, folosită în antichitate și în evul mediu, pentru a se apăra de loviturile dușmanilor.
zapcíu, s.m. (arh.) — funcționar de stat însărcinat cu strîngerea dărilor; subordonat al ispravnicului.
zarf, s.n. (arh.) — suport metalic lucrat artistic pe care se sprijinea paharul de ceai sau felegeanul.
zarfir = *zarafir*, s.n. (arh.) — fir de aur; stofă țesută din astfel de fir; brocart.
zea = *za*.
zavístie, s.f. (arh.) — invidie, pizmă, gelozie; ură, dușmănie; intrigă, discordie, gîlceavă.
zimț, s.m. — fiecare dintre crestăturile de pe muchia monedelor; fiecare dintre dinții unei rotițe sau ai unei pînze de ferăstrău (de seceră).

Cuprins

Exerciții recapitulative ... 3

Noțiuni de vocabular

Componența vocabularului. Vocabularul fundamental. Masa vocabularului ... 5
Neologismele și arhaismele ... 8
Regionalismele ... 11
Elemente de jargon și termeni argotici ... 13
Limbajul tehnic și științific ... 16
Sensul cuvintelor. Sensul de bază, sensul secundar, sensul figurat ... 18
Dispariții de cuvinte. Schimbări de sens. Sensul cuvintelor în context ... 21

Sintaxa propoziției și a frazei

Subiectul ... 28
Propoziția subordonată subiectivă ... 31
Predicatul ... 35
Propoziția subordonată predicativă ... 38
Atributul ... 42
Propoziția subordonată atributivă ... 44
Complementul direct ... 48
Propoziția subordonată completivă directă ... 51
Complementul indirect ... 55
Propoziția subordonată completivă indirectă ... 58
Complementul circumstanțial de loc ... 61
Propoziția subordonată circumstanțială de loc ... 64
Complementul circumstanțial de timp ... 68
Propoziția subordonată circumstanțială de timp ... 70
Complementul circumstanțial de mod ... 75
Propoziția subordonată circumstanțială de mod ... 77
Complementul circumstanțial de cauză ... 81
Propoziția subordonată circumstanțială de cauză ... 83
Complementul circumstanțial de scop ... 87
Propoziția subordonată circumstanțială de scop ... 89
Propoziția subordonată circumstanțială condițională ... 94
Propoziția subordonată circumstanțială concesivă ... 98
Propoziția subordonată circumstanțială consecutivă ... 103
Analize sintactice ... 107
Sintaxa propoziției ... 107
Sintaxa frazei ... 110

Analize morfologice 120
Analize lexicale 125
Analize stilistice 130
Noţiuni de istorie a limbii române
Formarea limbii române 139
Evoluţia limbii române 142
Limba naţională — limba vorbită, limba scrisă, limba literară 144
Limba română — limba noastră 145
Mic dicţionar explicativ 146

Nr. colilor de tipar : 10
Bun de tipar : 8.05.1984

Com. nr. 40072/30296
Combinatul Poligrafic
„CASA SCÎNTEII"
Bucureşti — R.S.R.

le întreba 1/ care 2/ cum ne purtăm 3/